

ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ
JUBILEE SANATORIUM OF
KYPEROUNDA

ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΑΚΑΣ

ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ
JUBILEE SANATORIUM OF
KYPEROUNDA

Λευκωσία

2017

ISBN 978-9963-8471-4-3

Ioannis Fakas

**78, Larnaka Avenue,
Nicosia 1046 – Cyprus**

Tel. 00357-22432219

e-mail: fakas1980@gmail.com

© 2017. I. Fakas

All rights reserved

Φωτ. εξωφύλλου: Το Σανατόριο Κυπερούντας, φωτογραφία του έτους 1942 (P.I.O.)

Φωτ. οπισθοφύλλου: Το Σανατόριο Κυπερούντας, πρόσφατη φωτογραφία του έτους 2017

ΑΦΙΕΡΩΣΗ

Το βιβλίο αυτό αφιερώνεται στην μνήμη των:

Γεωργίου Φάκα, πατέρα μου και μουχτάρη της Κυπερούντας,

Τάκη Ευαγγελίδη, πρώτου φυματιολόγου ιατρού της Κύπρου,

Herbert Palmer κυβερνήτη της Κύπρου,

Noel Bardswell φυματιολόγου αντιπρόσωπου της Διεθνούς
Ένωσης καταπολέμησης της Φυματίωσης στην Κύπρο,

καθώς και όλων των άλλων

που συνέβαλαν στην ίδρυση του Σανατορίου Κυπερούντας ή

προσέφεραν τις υπηρεσίες τους σε αυτό.

*Ο εξοχότατος πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας
κ. Νίκος Αναστασιάδης.*

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΜΕΓΑΡΟ

Ο Πρόεδρος

Πρόλογος για το βιβλίο του κ. Ιωάννη Φάκα «Το Σανατόριο Κυπερούντας»

Το βιβλίο του Γιάννη Φάκα δεν απευθύνεται μόνο στους κατοίκους της Κυπερούντας, αλλά και στον κάθε Κύπριο που ενδιαφέρεται να γνωρίσει μια σημαντική λεπτομέρεια της Κυπερούντας, του Τροόδους και της Κύπρου, ολόκληρης. Μια λεπτομέρεια της ιστορίας της Κύπρου που αντανακλά τις δυσκολίες, τα προβλήματα και τις προκαταλήψεις του λαού μας, αλλά και το μεγαλείο των λίγων που εμπνεύστηκαν, που τόλμησαν και συνεισέφεραν για την εκτέλεση του μεγαλεπήβολου, τότε, έργου του Σανατορίου της Κυπερούντας, που σήμερα χάνεται μέσα στο ολοπράσινο δάσος του Λειβαδιού Κυπερούντας, αλλά και μέσα στην ραγδαία ανάπτυξη που η Κύπρος γνώρισε στους τομείς των δημόσιων έργων και της υγείας, όλα αυτά τα χρόνια.

Με χαρά ανταποκρίθηκα στην πρόσκληση, που ήταν περισσότερο πρόκληση, του αγαπητού μου Γιάννη Φάκα για να προλογίσω ένα βιβλίο που αφορά περιοχές της ζωής μου, που μεγάλωσα και αγάπησα. Με το βιβλίο του, «Το Σανατόριο της Κυπερούντας», ο Γ. Φάκας ξεδιπλώνει άλλη μια αρετή ανάμεσα στις άλλες που ανέπτυξε στην πολυτάραχη και πλούσια ζωή του.

Διακεκριμένος μαθηματικός και αστρονόμος, πρωτοπόρος στα μαθηματικά με τη δημιουργία των φημισμένων φροντιστηρίων του, αλλά και με κορυφαίες εργασίες του για την Μαθηματική Παιδεία, καθώς και στην αστρονομία όπου πρωτοστάτησε στην ίδρυση της Αστρονομικής Εταιρείας Κύπρου.

Ακόμα και ως πολύτεκνος, ίδρυσε την Οργάνωση Πολυτέκνων εξασφαλίζοντας τα πρώτα ωφελήματα για τις πολύτεκνες οικογένειες της Κύπρου, που μέχρι σήμερα σηματοδοτούν την κρατική μέριμνα απέναντί τους. Τώρα, τον γνωρίζουμε και ως συγγραφέα, σε ένα διαφορετικό ρόλο από εκείνον που τον γνωρίσαμε μέσα από τα συγγράμματά του για το Παγκόσμιο Ημερολόγιο και το Πάσχα με βάση την Αστρονομία.

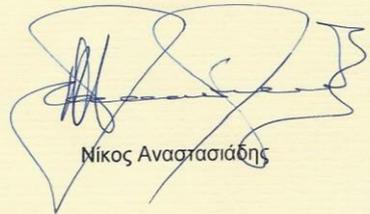
Ως άνθρωπος που έφτασε να εξερευνά το σύμπαν, δεν ήταν δυνατόν, ερευνώντας το Σανατόριο της Κυπερούντας να μην αναδείξει λεπτομέρειες και στοιχεία άγνωστα στους πολλούς, όχι μόνο για το Σανατόριο και την Κυπερούντα, αλλά και για την ιστορία της Κύπρου της εποχής εκείνης. Το βιβλίο του έχει περισσότερο χαρακτήρα διερευνητικής εργασίας παρά της συγγραφικής με την αυστηρή έννοια του όρου, αντιμετωπίζει με πολλή τρυφερότητα και φροντίδα μια μικρή, όπως πιστεύω, λεπτομέρεια της ιστορίας μας, μέσα από την οποία γνωρίζουμε την Κύπρο σε μια κρίσιμο περίοδο της πολιτικής ιστορίας.

Ο διερευνητικός τρόπος του Γ. Φάκα ανακαλύπτει ακόμα και τον πατέρα μου, Χρυσάνθο, στη διάρκεια μιας εποχής εύφλεκτης και σκληρής, όταν ο αντιαποικιακός αγώνας βρισκόταν στην κορύφωσή του.

Το Σανατόριο, σήμερα Νοσοκομείο της Κυπερούντας, ήταν ένα από τα τρία έργα που ευτύχησε η Κύπρος να αποκτήσει με την ευκαιρία του έτους του Αργυρού Ιωβηλαίου του βασιλέα του Ηνωμένου Βασιλείου, Γεωργίου Ε', και στην ανέγερσή του καθοριστικό ρόλο έπαιξε ο Γεώργιος Γιαννή Φάκας, πατέρας του συγγραφέα, ο οποίος υποχρεώθηκε σε παύση, μετά τη συγκατάθεση που είχε δώσει για την εκτέλεση του έργου.

Η δομή του βιβλίου έγινε έτσι ώστε να είναι πιο εύκολη και πιο αποδοτική η ανάγνωσή του. Η εκλαϊκευμένη, αλλά και γλαφυρή γλώσσα που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας καθιστούν το βιβλίο αυτό εύκολο-ανάγνωστο και κατανοητό. Έχω τη βεβαιότητα ότι οι πληροφορίες που θα βρει ο αναγνώστης στις σελίδες του θα είναι πολύτιμες.

Νίκος Αναστασιάδης

**Μήνυμα του Υπουργού Υγείας
Δρα Γιώργου Παμπορίδη στο βιβλίο
του Ιωάννη Φάκα:
«Το Σανατόριο Κυπερούντας»**

Στο βιβλίο του Ιωάννη Φάκα καταγράφεται η ιστορία της ανέγερσης και της έναρξης λειτουργίας του Σανατορίου της Κυπερούντας, το οποίο συνετέλεσε καθοριστικά και αποτελεσματικά στον έλεγχο της φυματίωσης στον πληθυσμό της Κύπρου.

Είναι εντυπωσιακό πως σε μια τόσο δύσκολη χρονικά περίοδο για την Κύπρο, με την επιδημική έξαρση της μολυσματικής ασθένειας της φυματίωσης να θερίζει τον πληθυσμό, ο αλτροουιστής τότε κοινοτάρχης της Κυπερούντας Γεώργιος Φάκας υπήρξε ο κατάλληλος άνθρωπος στην κατάλληλη χρονική στιγμή για να συναινέσει, παρά τις αντιδράσεις των συγχωριανών του, στη δημιουργία του Σανατορίου.

Η προκατάληψη και ο φόβος καθώς και η έλλειψη ενημέρωσης συνέβαλλαν στη δυσκολία ανίχνευσης και δήλωσης των περιστατικών φυματίωσης με αποτέλεσμα την υποδιάγνωση, την αύξηση της θνησιμότητας και την αύξηση της μετάδοσης της νόσου ανάμεσα στον πληθυσμό. Το περισσότερο απογοητευτικό, όμως, ήταν ότι η προκατάληψη και ο φόβος δυσχέραναν την εξεύρεση τοποθεσίας για την ανέγερση Σανατορίου.

Η τοποθεσία για την ανέγερση του Σανατορίου έπρεπε να διαθέτει τις ιδανικές κλιματολογικές συνθήκες για να υποβοηθείται έτσι η ανάρρωση των ασθενών. Η μειωμένη υγρασία, η προστασία από βορειοδυτικούς άνεμους καθώς και η έντονη ηλιοφάνεια, που περιγράφουν το κλίμα της Κυπερούντας, ήταν σημαντικά κριτήρια για την επιλογή της τοποθεσίας. Φαίνεται όμως ότι μεγάλο εμπόδιο για την επιλογή της περιοχής ήταν κάθε φορά η αντίδραση των κατοίκων της περιοχής.

Το Σανατόριο της Κυπερούντας λειτούργησε το 1942 με 100 κλίνες και ήταν το μεγαλύτερο αλλά και πλέον οργανωμένο Σανατόριο στην Κύπρο.

Πρέπει να σημειωθεί ότι την εποχή εκείνη δεν υπήρχαν αποτελεσματικά φάρμακα για τη θεραπεία της φυματίωσης για αυτό και τα Σανατόρια αποτελούσαν σημαντική προμετωπίδα για την ασφάλεια αφενός της δημόσιας υγείας και αφετέρου για την θεραπεία των ασθενών με το δόγμα του Γαληνού το οποίο συνιστούσε, μεταξύ άλλων, την αλλαγή κλίματος.

Μερικές δεκαετίες αργότερα και κυρίως μετά το 1974, λόγω σημαντικής μείωσης των νέων περιστατικών φυματίωσης, το Σανατόριο μετατράπηκε σε περιφερειακό Νοσοκομείο Κυπερούντας.

Εξάλλου, οι εξαιρετικές κλιματολογικές συνθήκες της περιοχής αξιοποιήθηκαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο από το 1979 έως και το 1989, με τη φιλοξενία και θεραπεία ασθματικών παιδιών από τη Γερμανία.

Η γνώση των δυσκολιών για την ολοκλήρωση του Σανατορίου, οι αντιρρήσεις και οι ενστάσεις, τα οικονομικά αδιέξοδα της εποχής εκείνης αλλά και η προκατάληψη της εποχής μπορεί να αποτελέσει οδηγό και πολύτιμο σύμβουλο στις σημερινές προσπάθειες ενός νέου σχεδιασμού και εκσυγχρονισμού του περιφερειακού Νοσοκομείου Κυπερούντας.

Για αυτό και συγχαίρω τον Ιωάννη Φάκα για την προσπάθειά του να αποτυπώσει με ιδιαίτερα ελκυστικό τρόπο την ιστορία του Σανατορίου της Κυπερούντας, άρρηκτα συνδεδεμένη με την δημόσια υγεία της Κύπρου αλλά και γενικότερα με την ζωή των ανθρώπων εκείνης της χρονικής περιόδου.

Χαιρετισμός του Μητροπολίτη Λεμεσού κ.κ. Αθανάσιου

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΛΕΜΕΣΟΥ

Με ιδιαίτερη χαρά χαιρετίζω την έκδοση του βιβλίου του αγαπητού κ. Ιωάννη Φάκα, γνωστού μαθηματικού και αστρονόμου με τίτλο «Τό Σανατόριο τής Κυπερούντας».

Τό νέο αυτό βιβλίο προστίθεται στη σειρά τών άλλων βιβλίων του κ. Φάκα με αστρονομικά κυρίως θέματα και ασχολείται με μία αξιόλογη έρευνητική εργασία του για τό Σανατόριο αυτό τό όποιο κτίστηκε στην δασώδη όρεινή περιοχή τής Κυπερούντας με πολλές δυσκολίες για νά αντιμετωπισθεϊ ή ασθένεια τής φυματίωσης, ή όποια απαιτούσε παραμονή τών ασθενών σέ ύγιεινό περιβάλλον με κατάλληλες κλιματολογικές συνθήκες. Τό έργο αυτό, πού ήταν πρωτοποριακό για τήν έποχή εκείνη και έξυπηρετούσε όλόκληρο τό νησί, κτίστηκε με τή συνεισφορά του λαού και τή βοήθεια τής Έκκλησίας.

Μέσα από τίς σελίδες του βιβλίου αναφέρονται πολλές πτυχές τής ιστορίας του νησιού μας ιδιαίτερα τής έποχής τής Αγγλοκρατίας αλλά και αναδεικνύονται οί άρετές του λαού μας όπως είναι ή άλληλεγγύη, ή φιλανθρωπία και ή συμμετοχή σέ έργα αγάπης και κοινωνικής προσφοράς.

Τό βιβλίο αυτό του κ. Φάκα είναι γραμμένο σέ γλώσσα άπλή και κατανοητή και είναι ευχάριστο και έποικοδομητικό έντύπωμα για κάθε φιλαναγνώστη. Έκφράζω στόν συγγραφέα τά θερμά μου συχαρητήρια για τό νέο αυτό πόνημά του και εύχομαι τόν φωτισμό και τήν ένίσχυση του Θεού για συνέχιση τής συγγραφικής παραγωγής του.

Μετ' εύχών

†Ο Αθανάσιος
†Ο Λεμεσού Αθανάσιος

Ιερά Μητρόπολις Λεμεσού
10 Μαρτίου 2017

Χαιρετισμός του κοινοτάρχη της Κυπερούντας κ. Γεώργιου Παναγιώτου.

Με χαρά προλογίζω το βιβλίο με τίτλο «ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ - JUBILEE SANATORIUM OF KYPEROYNTA». Θεωρώ ιδιαίτερα τιμητική την πρόταση του κ. Ιωάννη Φάκα, επιστήμονα, συγγραφέα του πρώτου ουσιαστικά βιβλίου για το Νοσοκομείο Κυπερούντας / Τροόδους.

Διάβασα με προσοχή το περιεχόμενό του, που αποτελείται από δεκατέσσερα ενδιαφέροντα συνολικά κεφάλαια, που αναδεικνύουν με λεπτομέρεια πολλές άγνωστες πτυχές της ίδρυσης και λειτουργίας του. Ένα βιβλίο χρήσιμο, σημαντική πηγή έρευνας για επόμενους μελετητές και άντλησης τεκμηριωμένων πληροφοριών για όσους το επιθυμούν. Είναι γραμμένο σε απλή γλώσσα, κατανοητή και από τον απλό αναγνώστη. Δίνει με πολύ γλαφυρότητα και εκλαϊκευμένο τρόπο, όλα τα γεγονότα της ίδρυσής του. Το ενδιαφέρον των αποικιοκρατών, τις δυναμικές αντιρρήσεις και ενστάσεις του κόσμου και τη διορατική ικανότητα, του τότε κοινοτάρχη, αείμνηστου Γεώργιου Φάκα.

Από την όλη εξέλιξη της εξεύρεσης του καταλληλότερου χώρου αξιοσημείωτη υπήρξε η καθοριστική συμβολή του τότε Κοινοτάρχη Κυπερούντας, ενός προοδευτικού, τολμηρού και αποφασιστικού ανθρώπου, που, σε πείσμα όλων των κατοίκων και κοινοταρχών της περιοχής, πήρε με κίνδυνο τη ζωή του, την απόφαση να υπογράψει τη σχετική πρόταση, μια απόφαση σωστή και σωτήρια για την κοινότητα και την περιοχή, που τον οδήγησε σε εξαναγκαστική παραίτηση. Δεν τον πτόησαν δυσκολίες, αντιρρήσεις, ενστάσεις, προκαταλήψεις και μικροσυμφέροντα.

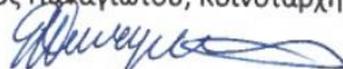
Συγχαίρω θερμά το συγγραφέα, κ. Ιωάννη Φάκα. Κοπίασε και διέθεσε αρκετό χρόνο για να έχουμε σήμερα ακόμα ένα πολύτιμο βιβλίο, για την Κυπερούντα.

Είναι το βιβλίο αυτό μια επί πλέον τρανή απόδειξη ότι το Νοσοκομείο αυτό πρέπει να αναβαθμιστεί, να στελεχωθεί για να εξυπηρετεί τους ασθενείς, τόσο με πνευμονολογικά προβλήματα, αφού οι κλιματολογικές συνθήκες είναι ιδανικές, όσο και τους υπόλοιπους παθολογικούς ασθενείς της περιοχής. Είμαι σίγουρος ότι η πολιτεία, αλλά και ο Πρόεδρος, κύριος Νίκος Αναστασιάδης και ο Υπουργός Υγείας, κύριος Γιώργος Παμπορίδης που με χαρά το προλόγισαν, θα συνεχίσουν να επιδεικνύουν έμπρακτα το ενδιαφέρον τους, για κτιριακή αναβάθμιση και άρτια στελέχωση σε ιατρικό και παραϊατρικό προσωπικό, έτσι ώστε να υλοποιηθούν οι οραματισμοί και η προσφορά των πρωτεργατών της ίδρυσής του.

Εύχομαι τα παράδειγμα του συγγραφέα ακολουθήσουν και άλλοι ικανοί άνθρωποι, έτσι ώστε παράδοση και βαριά κληρονομιά να καταγραφούν για γνώση των επόμενων γενεών. Η Κοινότητα Κυπερούντας το έχει ανάγκη.

22.03.2017

Γιώργος Παναγιώτου, Κοινotάρχης.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ τον εξοχότατο Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας κ. Νίκο Αναστασιάδη, ο οποίος ευαρεστήθηκε και προλόγισε το βιβλίο μου αυτό.

Ευχαριστώ τον Υπουργό Υγείας Δρα Γεώργιο Παμπορίδη, τον Μητροπολίτη Λεμεσού κ.κ. Αθανάσιο και τον κοινοτάρχη Κυπερούντας κ. Γεώργιο Παναγιώτου, οι οποίοι μου παραχώρησαν χαιρετισμούς.

Ευχαριστώ το προσωπικό του Κρατικού Αρχείου, τους Λειτουργούς του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών και τα μέλη του Αντιφυματικού Συνδέσμου Κύπρου για τα έγγραφα και τις φωτογραφίες που μου παραχώρησαν.

Ευχαριστώ τον Δρα Ανδρέα Παπαβασιλείου για τις εύστοχες παρατηρήσεις του όσο αφορά την διάρθρωση του βιβλίου και τον φιλόλογο κ. Πέτρο Παπαγεώργη που μελέτησε και έκανε τις αναγκαίες διορθώσεις στα κείμενα του βιβλίου.

Ευχαριστώ την κα Αννίτα Ευαγγελίδου και τον κ. Άκη Χρίστου για στοιχεία που μου παραχώρησαν και περιέλαβα στο βιβλίο μου, καθώς επίσης και τον Χρίστο Οικονομίδα με τον οποίο συζήτησα διάφορες λεπτομέρειες περί Αγγλοκρατίας.

Ευχαριστώ τους συγχωριανούς μου Κυπερουντιώτες Χριστόδουλο Παπαδόπουλο, Κυριάκο Χαραλάμπους, Χαραλαμπία Ανδρέα Μόρνη, Ανδρέα Πάλη, Νικολή Πάλη, Ανδρέα Βρόντη, Θεόδωρο Παλάζη, Ευαγόρα Ταμπούρη για τις πληροφορίες και φωτογραφίες που μου έδωσαν.

Ευχαριστώ τους γιατρούς του Σανατορίου Κυπερούντας Δρα Ανδρέα Καυκαλιά και Δρα Γεώργιο Πάρπα, την Αναπληρωτή Matron Ευγενία Νεάρχου καθώς και την υπεύθυνη Αρχείου κα Μαρία Αρέστη που μου έδωσαν χρήσιμες πληροφορίες, και την Turgan Aziz πρώτη matron του Σανατορίου, που μας δέχθηκε και μας έδωσε πληροφορίες.

Ευχαριστώ τον εκπαιδευτικό Simon Prinsep τις καθηγήτριες Αγγλικών Γιαννούλα Γεωργίου και Ηλιάδα Φάκα για την μετάφραση των εγγράφων

από τα αγγλικά στα ελληνικά, την γραμματέα μου Όλγα Χαβιαρά για την δακτυλογράφηση των κειμένων, καθώς επίσης την Μαρίνα Φάκα, τον Αντρέα Καντηλάφτη, την Εύα Σπανούδη και την Ραφαέλα Γεωργιάδου για την επεξεργασία των κειμένων.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πριν είκοσι περίπου χρόνια το Κοινοτικό Συμβούλιο Κυπερούντας αποφάσισε να εκδώσει ένα βιβλίο που να περιλαμβάνει την ιστορία της Κυπερούντας. Είχαν γίνει τότε και αρκετές συσκέψεις όλων των ατόμων που κλήθηκαν και προσφέρθηκαν να βοηθήσουν. Όλοι όσοι ενδιαφερθήκαμε να βοηθήσουμε καταστρώσαμε κάποιο πλάνο και χωρίσαμε το υπό έκδοση βιβλίο σε διάφορα κεφάλαια, όπως επί παραδείγματι οι εκκλησίες του χωριού, οι κοινοτάρχες του χωριού, τα σχολεία, οι συγκοινωνίες, το Σανατόριο κ.α. Προσωπικά έδειξα ενδιαφέρον για τα κεφάλαια κοινοτάρχες και Σανατόριο Κυπερούντας.

Άρχισα αμέσως να ερευνώ και να μαζεύω υλικό σχετικά με τα δύο αυτά κεφάλαια. Οι πηγές που χρησιμοποίησα ήσαν, μεταξύ άλλων, το Κρατικό Αρχείο, συνεντεύξεις με συγχωριανούς μας οι οποίοι ήταν σε κάποιας ηλικίας και γνώριζαν γεγονότα και καταστάσεις.

Η προσπάθεια εκείνη που ξεκίνησε τότε, δεν έμελλε να ευοδωθεί και κάποια στιγμή διακόπηκαν και οι συνεδρίες. Έκτοτε όμως έχουν εκδοθεί ορισμένα βιβλία από συγκεκριμένα άτομα τα οποία αναφέρω. Πρώτα εκδόθηκε το βιβλίο: **«Κυπερούντα, η εκπαίδευση στα χρόνια της Αγγλοκρατίας»**, της Ελένης Χατζηχαραλάμπους - Κτίστη, το 2010. Στη συνέχεια ο Κυριάκος Μ. Χαραλάμπους εξέδωσε το 2013 το βιβλίο: **«Της Κυπερούντας μαρτυρίες και θύμησες»**. Το 2015 ο Κυριάκος Χαραλάμπους εξέδωσε δεύτερο βιβλίο με τίτλο: **«Κυπερούντα, Προσκλητήριο μνήμης οκτώ γενιών»**.

Αφού ξεκίνησα την έρευνα για το Σανατόριο διαπίστωσα πως το υλικό ήταν πολύ μεγάλο και αξιόλογο και έτσι αποφάσισα να παρουσιάσω αυτό το βιβλίο με όλες τις λεπτομέρειες και τα στοιχεία που έχω μαζέψει. Το βιβλίο αποτελείται από **δεκατέσσερα κεφάλαια**.

Στο **πρώτο κεφάλαιο** αναφέρω όλους τους κυβερνήτες της Κύπρου και τις χρονολογίες που κυβέρνησε ο καθένας. Αυτό το έκρινα σκόπιμο, διότι οι εκάστοτε κυβερνήτες της Κύπρου πρωτοστατούσαν στην ανέγερση του

Σανατορίου. Έτσι που ο κάθε αναγνώστης διαβάζοντας το όνομα κάποιου κυβερνήτη να έχει τη δυνατότητα να βλέπει ολόκληρο το διάστημα που κυβέρνησε. Στο ίδιο κεφάλαιο περιέλαβα και τους κοινοτάρχες της Κυπερούνας, καθ' όλη τη διάρκεια της Αγγλοκρατίας, καθώς και μετέπειτα. Αυτό το κατέγραψα για τον ίδιο λόγο που κατέγραψα και τους κυβερνήτες.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** παρουσιάζω και σχολιάζω ένα σημαντικό έγγραφο που έστειλαν οι κάτοικοι της Κυπερούνας στον κυβερνήτη το 1922 και με το οποίο ζήτησαν να ενταχθούν στο τότε Σχέδιο Υγείας.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** γίνεται αναφορά στις τελετές και στα καθαυτά έργα που πραγματοποιήθηκαν στην Κύπρο με την ευκαιρία του Αργυρού Ιωβηλαίου του βασιλέως Γεωργίου του Ε'. Ανάμεσα σε αυτά εξέχουσα θέση κατείχε και η ανέγερση Σανατορίου για φθισικούς. Γίνεται επίσης αναφορά για τις διεργασίες που ξεκίνησε ο τότε κυβερνήτης της Κύπρου Richard Palmer, σχετικά με την εξεύρεση κονδυλίων και την επιλογή του κατάλληλου χώρου, για την ανέγερσή του. Οι Αδελφοί Μιχαηλίδη εκπονούν τα πρώτα αρχιτεκτονικά σχέδια, σε τοποθεσία πλησίον του Καρβουνά.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** παρουσιάζονται οι τρεις άγγλοι που βοήθησαν σημαντικά στην ανέγερση του Σανατορίου Κυπερούνας. Αυτοί ήσαν ο γιατρός Dr Bardswell, ο αρχιτέκτονας W.D.Caroe και ο γιατρός Dr Bevan.

Στο **πέμπτο κεφάλαιο** εκτίθεται όλο το παρασκήνιο και οι κινήσεις που έγιναν και είχαν σαν αποτέλεσμα το Σανατόριο να κτιστεί στο Λειβάδι της Κυπερούνας, αντί στον Καρβουνά. Επίσης αναφέρονται και οι χρηματοδότες του έργου.

Στο **έκτο κεφάλαιο** παρουσιάζονται τα γεγονότα όπου ο κυβερνήτης μετά τη συγκατάθεση του μουχάρη, εκδίδει το περίφημο διάταγμα διά την ανέγερση του Σανατορίου και με το οποίο διέτασε ταυτόχρονα και τον Διοικητή Λεμεσού να κάνει τις σχετικές απαλλοτριώσεις. Εκπονούνται νέα σχέδια, προκηρύσσονται προσφορές και το έργο κατοχυρώνεται στους αδελφούς Αβρααμίδη.

Στο **έβδομο κεφάλαιο** αναφέρονται τα γεγονότα γύρω από την κατάθεση του θεμελίου λίθου, την ανέγερση της πρώτης φάσης του Σανατορίου, την προμήθεια νερού και ρεύματος και την ασφάλτωση των δρόμων.

Στο **όγδοο κεφάλαιο** γίνεται αναφορά στο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό του Σανατορίου.

Στο **ένατο κεφάλαιο** παρατίθενται τα γεγονότα γύρω από την ανέγερση του σπιτιού του γιατρού και του σπιτιού των νοσοκόμων.

Στο **δέκατο κεφάλαιο** παρουσιάζουμε το βιβλίο ασθενών στο οποίο καταγράφεται η έκβαση της υγείας κάθε ασθενή. Παρουσιάζουμε επίσης την αντιμετώπιση των ασθενών αιχμαλώτων πολέμου και την εργατοθεραπεία στο σανατόριο. Παραθέτουμε επίσης τα γεγονότα που οδήγησαν στην κατασκευή του κοιμητηρίου του Σανατορίου.

Στο **ενδέκατο κεφάλαιο** γίνεται αναφορά στο τελευταίο έργο που έχει δημιουργηθεί, που ήταν η επέκταση του Σανατορίου προς δυσμάς. Γίνεται επίσης αναφορά στην πρόωρη αφυπηρέτηση του Βεναη, τον διορισμό του στο Νοσοκομείο Αμιάντου και στα γεγονότα που συνέτειναν στην εκτέλεση του από την ΕΟΚΑ.

Στο **δωδέκατο κεφάλαιο** παρουσιάζουμε το βιβλίο επισκεπτών του Σανατορίου, καθώς και σχετικές φωτογραφίες, των υψηλών επισκεπτών που ήσαν κυβερνήτες, πρόεδροι της δημοκρατίας κ.ά.

Στο **δέκατο τρίτο κεφάλαιο** παραθέτουμε τα πρόσφατα γεγονότα που είναι η μετατροπή του Σανατορίου σε Περιφερειακό Νοσοκομείο Κυπερούντας και η περίθαλψη ασθματικών παιδιών από την Ανατολική Γερμανία και ασθενών από άλλες χώρες.

Στο τελευταίο κεφάλαιο, το **δέκατο τέταρτο**, γίνεται αναφορά σε τρεις αξιόλογες προσπάθειες, που συνδέονται με το Σανατόριο Κυπερούντας, αλλά όχι άμεσα. Αυτές είναι η ανέγερση ξενώνα για τους συγγενείς των ασθενών, οι αστρονομικές βραδιές των Φροντιστηρίων Φάκα και το Συνέδριο για τα ακάρεια, που πραγματοποιήθηκε πρόσφατα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΦΙΕΡΩΣΗ.....	5
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	15
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄	33
ΟΙ ΚΥΒΕΡΝΗΤΕΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΜΟΥΧΤΑΡΗΔΕΣ ΤΗΣ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ	
1. ΟΙ ΚΥΒΕΡΝΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΕΠΙ ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑΣ	35
1.1 Η Μεγάλη Βρετανία στην Κύπρο	35
1.2 Ποιοι κυβέρνησαν την αποικία της Κύπρου επί Αγγλοκρατίας.....	35
1.3 Τα καθήκοντα του κυβερνήτη της Κύπρου	36
1.4 Οι κυβερνήτες της Κύπρου συμμετείχαν δραστήρια σε όλα τα θέματα περί του Σανατορίου Κυπερούντας	36
1.5 Λίστα όλων των κυβερνητών της Κύπρου	36
2. ΜΟΥΧΤΑΡΗΔΕΣ ΚΑΙ ΑΖΑΔΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑ.....	39
2.1 Ο νόμος περί χωρητικών αρχών θεσπίστηκε το 1923	39
2.2 Η διαδικασία που ακολουθείτο για τον διορισμό των χωρητικών αρχών	39
2.3 Παράθεση μερικών λίστων μελών των χωρητικών αρχών, που ετοίμαζαν οι διοικητές για τον κυβερνήτη	41
2.4 Ένα διοριστήριο έγγραφο μουχτάρη	45
2.5 Μουχτάρηδες της Κυπερούντας από το 1878 μέχρι σήμερα	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄	489
ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΥΓΕΙΑΣ ΤΟΥ 1928 ΚΑΙ ΟΙ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΙΩΤΕΣ	
1. ΟΙ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΙΩΤΕΣ ΕΝΔΙΑΦΕΡΘΗΚΑΝ ΝΑ ΕΝΤΑΧΘΟΥΝ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΥΓΕΙΑΣ ΤΟ 1928.....	50
1.1 Στα αρχεία του κράτους υπάρχει έγγραφο τεσσάρων σελίδων που έστειλε η Κυπερούντα προς τον κυβερνήτη	50

1.2 Παρατηρήσεις και σχόλια επί του εγγράφου	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄	57
ΕΤΟΣ ΑΡΓΥΡΟΥ ΙΩΒΗΛΑΙΟΥ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ Ε΄ ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΓΙΑ ΦΘΙΣΙΚΟΥΣ. ΕΡΑΝΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΣΧΕΔΙΑ	
1. ΕΤΟΣ ΑΡΓΥΡΟΥ ΙΩΒΗΛΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ Ε΄	58
1.1 Αργυρούν Ιωβηλαίο	58
1.2 Δημιουργία έργων ισάξιων του Ιωβηλαίου	59
1.3 Συμμετοχή της Κυπερούνας	59
2. ΠΡΩΤΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΤΟΥ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗ ΗΤΑΝ ΝΑ ΚΑΛΕΣΕΙ ΣΥΣΚΕΨΗ ΤΩΝ ΕΠΑΡΧΩΝ ΤΩΝ ΓΕΝΑΡΗ ΤΟΥ 1935	60
2.1 Σύσκεψη στο κυβερνείο υπό την προεδρία του κυβερνήτη Palmer	60
2.2 Ο κυβερνήτης λόγω των Οκτωβριανών γεγονότων δεν επέτρεπε να δραστηριοποιούνται οι δήμαρχοι από μόνοι τους.....	62
2.3 Ο κυβερνήτης ειδοποιεί τους δημάρχους να δημιουργήσουν ταμεία με σκοπό την συλλογή χρημάτων για την ανέγερση νοσοκομείων, πράγμα που αποδέχθηκαν	64
2.4 Οι Δήμαρχοι Λευκωσίας και Λεμεσού ένωσαν τα ταμεία τους.....	65
3. ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΑΠΟΦΑΣΗ ΓΙΑ ΕΞΕΥΡΕΣΗ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΥ ΧΩΡΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ	65
3.1 Ο ξεσηκωμός των κατοίκων των διαφόρων περιοχών για να μην κτιστεί το σανατόριο στην περιοχή τους	65
3.2 Παράλληλα με τις προσπάθειες αυτές η κυβέρνηση δίνει οδηγίες στο Δασονομείο για εξεύρεση κατάλληλου δασικού χώρου για την ανέγερση Σανατορίου και το Δασονομείο παρουσίασε τέσσερεις περιοχές	66
3.3 Οι ιατρικές υπηρεσίες εκτός των τεσσάρων περιοχών επιθεώρησαν και άλλες κατάλληλες περιοχές	68
3.4 Ο Neff επιλέγει την περιοχή πλησίον του Καρβουνά	69

3.5 Ο Τάκης Ευαγγελίδης διαφωνεί με την απόφαση αυτή.....	69
3.6 Ο Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών αποστέλλει στο κυβερνείο την απόφαση για την περιοχή 3 με όλα τα σχετικά έγγραφα	70
4. Η ΑΓΓΛΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΟΚΤΑΣΕΛΙΔΟ ΒΙΒΛΙΑΡΙΟ.....	71
4.1 Ο κυβερνήτης της Κύπρου αποδέχθηκε κατ' αρχάς την εισήγηση για την ανέγερση του Σανατορίου στον Καρβουνά.....	71
4.2 Η εκκλησία συμμετέχει στους εράνους	72
4.3 Το οκτασέλιδο βιβλιάριο.....	73
5. ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΣΧΕΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΣΤΟΝ ΚΑΡΒΟΥΝΑ.....	76
5.1 Ο Neff όπως ήδη αναφέραμε ενημέρωσε τον κυβερνήτη για την επιλογή της περιοχής υπ' αρ. 3 και ζήτησε έγκριση για την ετοιμασία σχεδίων	76
5.2 Οι αδελφοί Μιχαηλίδη ετοίμασαν τα σχέδια για τον Καρβουνά..	76
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄	79
ΤΡΕΙΣ ΑΓΓΛΟΙ ΕΙΔΙΚΟΙ:	
Ο DR BARDSWELL, Ο W.D. CAROE ΚΑΙ Ο DR BEVAN ΒΟΗΘΗΣΑΝ ΜΕ ΤΙΣ ΙΔΕΕΣ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ	
1. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΝΩΣΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΦΥΜΑΤΙΩΣΗΣ ΑΠΟΣΤΕΛΛΕΙ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΤΟΝ ΙΑΤΡΟ DR BARDSWELL.....	80
1.1 Ο Bardswell φθάνει στην Κύπρο με τη συγκατάθεση και του Υπουργείου Αποικιών	80
1.2 Ο Bardswell επισκέφθηκε την Κύπρο δύο φορές	82
1.3 Ο Bardswell δραστηριοποιήθηκε και στον τομέα της διαφώτισης του κοινού	84
1.4 Ο Bardswell αφού περάτωσε και τις δύο επισκέψεις του επέστρεψε στην Αγγλία, όπου και απεβίωσε.....	85
2. Ο ΑΓΓΛΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑΣ WILLIAM DOUGLAS CAROE ΣΥΜΒΑΛΛΕΙ ΣΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ ΜΕ ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ .	86

2.1 Ο William Douglas Caroe ετοίμασε έκθεση την οποία απέστειλε και στον ίδιο τον κυβερνήτη Palmer	86
2.2 Η έκθεση αυτή καθαυτή αποτελείται από εννέα σελίδες και είχε επικεφαλίδα: “Notes upon a Tuberculosis Hospital for Cyprus”	87
2.3 Η έκθεση του Caroe.....	88
2.4 Ο Caroe εξέδωσε και σχετικό βιβλίο με τις εισηγήσεις του	90
3. Ο DR BEVAN ΣΥΝΤΑΣΣΕΙ ΕΚΘΕΣΗ 50 ΣΕΛΙΔΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΦΥΜΑΤΙΩΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΜΕ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ 19/07/1939	91
3.1 Η ημερομηνία της έκθεσης δεν αναγράφεται σε αυτή, αλλά στην συνοδευτική επιστολή που απευθύνει στον Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών και είναι 19/07/1939	91
3.2 Παράθεση εγγράφων	91
4. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	98
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄	99
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΞΕΥΡΕΣΗΣ ΧΩΡΟΥ ΑΝΕΓΕΡΣΗΣ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΕΠΙΛΕΓΕΙ ΤΗΝ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑ. ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ	
1. Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΤΟΝ ΜΑΡΤΙΟ ΤΟΥ 1937 ΑΝΑΓΚΑΣΤΗΚΕ ΝΑ ΣΥΣΤΗΣΕΙ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΝΑ ΕΞΕΥΡΕΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΜΜΗΛΟΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ	100
1.1 Ο Τάκης Ευαγγελίδης δραστηριοποιείται.....	100
1.2 Ο Κυβερνήτης συστήνει επιτροπή	100
1.3 Ποια ήταν τα μέλη της επιτροπής.....	100
1.4 Ο Τάκης Ευαγγελίδης κάνει την τελευταία του ενέργεια για να απορριφθεί ο Καρβουνάς	102
1.5 Η επιτροπή κατέληξε ομόφωνα να εισηγηθεί το Λειβάδι της Κυπερούντας	103
2. ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ	104
ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ.....	104
2.1 Έρανοι εντός της Κύπρου	104

2.2 Ο κυβερνήτης ζητά οικονομική ενίσχυση και από το Υπουργείο Αποικιών η οποία και παραχωρείται	108
2.3 Οι κυπριακές οργανώσεις του εξωτερικού	109
2.4 Η συμβολή της κυβέρνησης της Κύπρου	111
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄	113
Ο ΜΟΥΧΤΑΡΗΣ ΤΗΣ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ ΥΠΟΓΡΑΦΕΙ ΚΑΙ Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΕΚΔΙΔΕΙ ΤΟ ΣΧΕΤΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ. ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ, ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΝΕΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ	
1. Η ΕΜΠΛΟΚΗ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΦΑΚΑ.....	114
1.1 Η κυβέρνηση προσεγγίζει τον μουχτάρη Γεώργιο Γιαννή Φάκα .	114
1.2 Ο Γεώργιος Φάκας υπογράφει για την ανέγερση του σανατορίου και οι συγχωριανοί του τον παύουν από μουχτάρη.....	115
1.3 Οι κατηγορίες εναντίον του Γεώργιου Φάκα.....	117
2. Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΠΗΡΕ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΣΤΗΝ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑ	118
2.1 Ο Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών ενημερώνει τον κυβερνήτη για τις αποφάσεις της επιτροπής.....	118
2.2 Η νομική πράξη της ανέγερσης του Σανατορίου Κυπερούντας ..	121
3. ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ	123
3.1 Τα υπό απαλλοτρίωση τεμάχια	123
3.2 Ο Γεώργιος Φάκας διορίζεται εκτιμητής των υπό απαλλοτρίωση τεμαχίων.....	123
3.3 Ο Γεώργιος Φάκας παραδίδει πρώτος τα περβόλια του	124
3.4 Οι Κυπερουντιώτες παρέδωσαν την πιο εύφορη γη τους για να κτιστεί το Σανατόριο	125
3.5 Μαρτυρίες Κυπερουντιωτών σχετικά με τις απαλλοτριώσεις	126
3.6 Η κυβέρνηση ετοίμασε την τελική χάρτα για τις απαλλοτριώσεις και υπεγράφη από τον εκτελών χρέη κυβερνήτη στις 10/08/1938 ..	127

4. ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΝΕΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ	132
4.1 Οι Αδελφοί Μιχαηλίδη αναγκάζονται να εκπονήσουν νέα σχέδια	132
4.2 Ο κυβερνήτης ενημερώνει τον Υπουργό Αποικιών σχετικά με το κόστος του Σανατορίου	133
5. ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΠΡΟΣΦΟΡΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΣΤΟΝ ΠΙΟ ΦΘΗΝΟ ΕΡΓΟΛΑΒΟ	134
5.1 Η προκήρυξη προσφορών και η κατοχύρωση στους Αδελφούς Κυρ. Χ'Αβραάμ και Χρ. Αβρααμίδη	134
5.2 Παράθεση των σχετικών εγγράφων	134
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'	137
ΕΝΑΡΞΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΘΕΜΕΛΙΟΣ ΛΙΘΟΣ ΥΔΡΟΔΟΤΗΣΗ - ΗΛΕΚΤΡΟΔΟΤΗΣΗ- ΑΣΦΑΛΤΟΣΤΡΩΣΕΙΣ - ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ	
1. Η ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ ΑΝΕΓΕΡΣΗΣ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ	138
1.1 Έναρξη και πρόοδος των εργασιών του κυρίως κτηρίου – Κατασκευή θεμελίων	138
1.2 Εξοπλισμός - Προσωπικό	139
1.3 Τι άλλο κτίστηκε μαζί με το πρώτο κτήριο και τι δεν κτίστηκε....	139
1.4 Εργολάβοι	141
1.5 Το τέλος της πρώτης φάσης και το κόστος	141
2. ΘΕΜΕΛΙΟΣ ΛΙΘΟΣ	142
2.1 Ο κυβερνήτης Palmer απευθύνεται στον Υπ. Αποικιών και ζητά έγκριση να ξεκινήσει το κτίσιμο του Σανατορίου	142
2.2 Παράλληλα και ταυτόχρονα ο Palmer έδωσε οδηγίες στους συνεργάτες του να διευθετήσουν εσπευσμένα μετάβασή του στον χώρο ανέγερσης του Σανατορίου	144
2.3 Η τελετή για την κατάθεση του Θεμέλιου Λίθου πράγματι έγινε	146
3. ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΤΟ ΝΕΡΟ ΜΕΤΑΦΕΡΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗ ΧΡΥΣΟΒΡΥΣΗ ΠΟΥ ΕΥΡΙΣΚΕΤΑΙ ΣΤΟΝ ΠΑΝΩ ΑΜΙΑΝΤΟ	148

3.1 Η μεταφορά του νερού στο Σανατόριο Κυπερούντας	148
3.2 Ο Bevan ζητά επιπρόσθετο νερό.....	149
4. ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΔΡΟΜΩΝ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ. ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΔΟΤΗΣΗ ΤΟΥ.	152
4.1 Κατασκευή δρόμων για την αντιμετώπιση της σκόνης	152
4.2 Εξοπλισμός του Σανατορίου Κυπερούντας.....	154
4.3 Ηλεκτρικό ρεύμα	157
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄	159
ΙΑΤΡΙΚΟ ΚΑΙ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ	
1. ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ BEVAN.....	160
1.1 Ο Τάκης Ευαγγελίδης, ο πρώτος Φυματιολόγος της Κύπρου, προοριζόταν για το Σανατόριο Κυπερούντας	160
1.2 Ποια ήταν τα πραγματικά γεγονότα	160
1.3 Ο Bevan διορίζεται ως Tuberculosis Officer, Λειτουργός Φυματίωσης, την 01/01/1938, για περίοδο τριών ετών και επαναδιορίζεται συνεχώς μέχρι την αφυπηρέτησή του το 1955, πάντοτε με την έγκριση του Υπουργείου Αποικιών.....	161
1.4 Παράθεση σχετικών εγγράφων	162
2. ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ.....	167
2.1 Το προσωπικό ανέπτυξε αντισώματα εναντίον της φυματίωσης	167
2.2 Ο πρώτος ιατρός, η πρώτη matron και οι πρώτες νοσοκόμες	168
2.3 Το προσωπικό αυξάνεται.....	171
2.4 Ο Bevan εκτελεί χρέη αναπληρωτή Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών	172
2.5 Άλλα έγγραφα εκ του κρατικού αρχείου σχετικά με το προσωπικό	173
2.6 Γενικό και βοηθητικό προσωπικό	175

2.7 Το προσωπικό του Σανατορίου μέσα από τις σελίδες του βιβλίου «Κυπερούντα» του Κυριάκου Χαραλάμπους	175
2.8 Γιατροί - Διευθυντές και Matrons του Σανατορίου	179
2.9 Μέλη του προσωπικού πρωτοστατούν στην απονομή τιμής στο Γεώργιο Φάκα	180
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄	181
ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ.ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΩΝ ΝΟΣΟΚΟΜΩΝ	
1. ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ	182
1.1 Το σπίτι του γιατρού κτίστηκε στην πρώτη φάση της ανέγερσης του Σανατορίου	182
1.2 Ο γιατρός Βεναν πλήρωνε ενοίκιο	183
1.3 Το σπίτι του γιατρού είναι ωραιότατο	186
1.4 Έπιπλα και σκεύη	188
1.5 Το σπίτι του γιατρού ήταν κατά τέτοιο τρόπο κατασκευασμένο που για να λειτουργεί χρειαζόταν υπηρετικό προσωπικό 4-5 ατόμων. ...	190
1.6 Το κρύο στην Κυπερούντα	190
1.7 Ο κυβερνήτης στο Σανατόριο.....	190
1.8 Μουσείο για το Σανατόριο.....	192
2. ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΩΝ ΝΟΣΟΚΟΜΩΝ	193
2.1 Πότε ξεκίνησε τη λειτουργία του το Σανατόριο.....	193
2.2 Πού έμενε το προσωπικό μόλις ξεκίνησε το Σανατόριο.....	193
2.3 Σκέψη για ίδρυση νέου σανατορίου με το όνομα “King George V Jubilee Memorial Chest Hospital”	195
2.4 Ανέγερση του σπιτιού των νοσοκόμων.....	198
2.5 Προετοιμασία σχεδίων και κόστος του κτηρίου.....	200
2.6 Ο Βεναν εκτελεί χρέη Αναπλ. Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών ...	203
2.7 Προσφορές.....	206

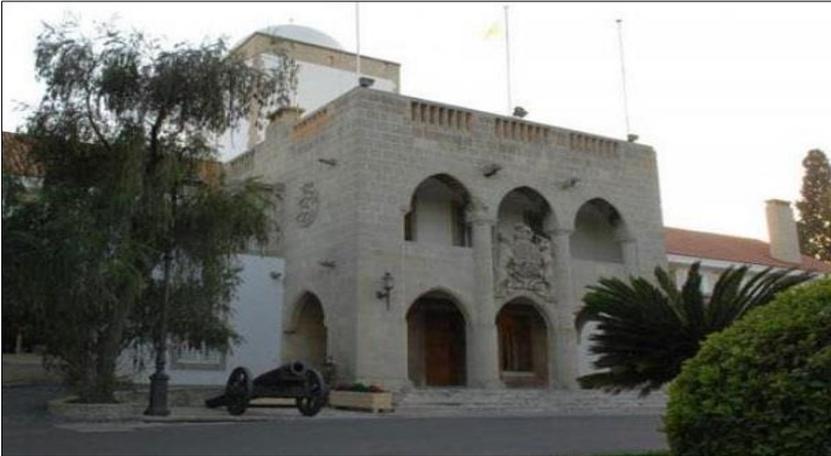
2.8 Το κτίσιμο ξεκίνησε την Άνοιξη του 1945 και περατώθηκε το 1947	206
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄	209
ΒΙΒΛΙΟ ΑΣΘΕΝΩΝ. ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΠΟΛΕΜΟΥ, ΕΡΓΑΤΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ	
1. ΒΙΒΛΙΟ ΑΣΘΕΝΩΝ	210
1.1 Πότε άρχισαν να γίνονται καταγραφές στο βιβλίο ασθενών	210
1.2 Παραθέτουμε μερικές σελίδες του βιβλίου	210
1.3 Ο πρώτος καταγραμμένος ασθενής.....	214
1.4 Ο υπ΄ αριθμόν 39 ^{ος} ασθενής του έτους 1952.....	215
2. ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΡΑΤΟΙ.....	216
2.1 Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και οι ασθενείς στρατιώτες	216
2.2 Παράθεση σχετικά έγγραφα	216
3. ΕΡΓΑΤΟΘΕΡΑΠΕΙΑ.....	218
3.1 Ο γιατρός Βεναν πίστευε στην εργατοθεραπεία και την προωθούσε με διάφορους τρόπους.....	218
3.2 Παράθεση σχετικών εγγράφων	219
4. ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ	221
4.1 Πριν είκοσι χρόνια ήρθε ένας Παφίτης από τον Καναδά και ζητούσε το Κοιμητήριο του Σανατορίου	221
4.2 Το Σανατόριο αναγκάζεται να ανεγείρει το δικό του Κοιμητήριο.	221
4.3 Το Κοιμητήριο όπως είναι σήμερα	224
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄	227
ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ. ΑΦΥΠΗΡΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΒΕΝΑΝ ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ	
1. ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΠΡΟΣ ΔΥΣΜΑΣ	228

1.1 Ο Dr Bevan μετά το κτίσιμο του σπιτιού των νοσοκόμων ξεκίνησε τις πιέσεις για την επέκταση του Σανατορίου και κατάφερε να πάρει τις αναγκαίες εγκρίσεις.....	228
1.2 Τα σχέδια ετοιμάστηκαν, το κτίσιμο άρχισε το 1950 και τελείωσε το 1954	228
2. Ο DR BEVAN ΑΦΥΠΗΡΕΤΗΣΕ ΠΡΟΩΡΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1955	231
2.1 Οι πιθανοί λόγοι αφυπηρέτησης του Dr Bevan.....	231
2.2 Μετά την αφυπηρέτηση του Dr Bevan κανένα άλλο κτήριο δεν κτίστηκε.	231
3. Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ BEVAN.....	233
3.1 Ο Bevan εκτελέστηκε από την ΕΟΚΑ.....	233
3.2 Ο τάφος του Bevan.....	235
3.3 Ο θάνατος της Elizabeth.....	236
3.4 Σημείωση.....	238
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄	239
ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΟΙ ΕΠΙΣΚΕΦΘΗΚΑΝ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ	
1. ΒΙΒΛΙΟ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ.....	240
1.1 Σχόλια και παρατηρήσεις για το βιβλίο επισκεπτών	240
1.2 Παράθεση μερικών σελίδων και σχετικές φωτογραφίες	240
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄	245
ΠΡΟΣΦΑΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ: ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΣΕ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ. ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ ΑΣΘΜΑΤΙΚΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ	
1. ΤΟ 1974 ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΜΕΤΑΤΡΑΠΗΚΕ ΣΕ ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	246
1.1 Η ανακάλυψη των φαρμάκων εξάλειψε τη φυματίωση και το σανατόριο μετατράπηκε σε νοσοκομείο	246
1.2 Παραθέτω φωτογραφία.....	246

2. ΓΕΡΜΑΝΟΠΟΥΛΑ ΑΣΘΜΑΤΙΚΑ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΝΤΑΙ ΣΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ	247
2.1 Το Σανατόριο Κυπερούντας φιλοξενούσε από το 1978 μέχρι το 1989 γερμανόπουλα ασθματικά.....	247
2.2 Μια γραπτή μαρτυρία του δασκάλου Θεόδωρου Παλάζη σχετικά με το Σανατόριο με τα γερμανόπουλα, ακόμη δε και για μια ασθενή από την Αμερική που ήρθε και θεραπεύθηκε στο σανατόριο.	247
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ΄	251
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΑ ΘΕΜΑΤΑ: ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΞΕΝΩΝΑ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΚΕΣ ΒΡΑΔΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΓΙΑ ΤΑ ΑΚΑΡΕΑ	
1. ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	252
1.1 Το 1947 ανεγέρθηκε ο ξενώνας «Λειβαδιά»	252
1.2 Πρόσφατα ανακαινίστηκε και εξελίχθηκε σε ξενοδοχείο	252
2. ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΚΕΣ ΒΡΑΔΙΕΣ–ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΠΕΡΣΕΙΔΩΝ	254
2.1 Η πρεσβυτέρα κα Παναγιώτα Ιωάννου.....	254
2.2 Το νοσοκομείο δεν άντεξε την κοσμοσυρροή	254
3. ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΓΙΑ ΤΑ ΑΚΑΡΕΑ.....	257
3.1 Ανάπτυξη ιατρικού τουρισμού στην περιοχή Κυπερούντας Τροόδους.....	257
3.2 Συνέδριο στην Κυπερούντα.....	257
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	259
1. Ο CHARLES BEVAN.....	259
2. Η TURGAN AZIZ.....	260
3. Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΦΑΚΑΣ	261
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	262

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΟΙ ΚΥΒΕΡΝΗΤΕΣ ΤΗΣ
ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ ΟΙ
ΜΟΥΧΤΑΡΗΔΕΣ ΤΗΣ
ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ

Οι κυβερνήτες της Κύπρου διοικούσαν την Κύπρο τον μεν Χειμώνα με έδρα το Κυβερνείο στη Λευκωσία, το δε Καλοκαίρι εξασκούσαν τις εξουσίες τους διαμένοντας στο Τρόδος. Τα κτήρια είναι τα δύο πιο πάνω, που σήμερα είναι το Προεδρικό Μέγαρο και η θερινή κατοικία του προέδρου της Δημοκρατίας στο Τρόδος.

1. ΟΙ ΚΥΒΕΡΝΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΕΠΙ ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑΣ

1.1 Η Μεγάλη Βρετανία στην Κύπρο

Στις 05/04/1878 η Μεγάλη Βρετανία ήρθε σε συμφωνία με την Τουρκία και παρέλαβε την νήσο Κύπρο έναντι ενοικίου. Στην πραγματικότητα όμως το ενοίκιο το μάζευε από τον κυπριακό λαό με φορολογίες και επιπλέον το κατακρατούσε έναντι χρέους που είχε η Τουρκία προς αυτή. Οι κάτοικοι της Κύπρου όμως εξακολουθούσαν να είναι Οθωμανοί υπήκοοι.

Στις 05/11/1914 η Μεγάλη Βρετανία εκμεταλλευόμενη το γεγονός ότι η Οθωμανική αυτοκρατορία συμμαχίχσε με τη Γερμανία, προσάρτησε την Κύπρο και από την ημερομηνία αυτή όλοι οι κάτοικοι της Κύπρου απέκτησαν την ιδιότητα του Βρετανού υπηκόου.

Την 01/05/1925 η Αγγλία, αφού η Τουρκία παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμά, της επί της Κύπρου, μετέτρεψε την Κύπρο σε αποικία του στέμματος, ονομάζοντας την **“Colony of Cyprus”**, αντί **“Island of Cyprus”**, που την ονόμαζε μέχρι τότε.

1.2 Ποιοι κυβέρνησαν την αποικία της Κύπρου επί Αγγλοκρατίας

Κατ’ αρχάς διευκρινίζουμε ότι οι αρχηγοί της νήσου Κύπρου ονομάζονταν από το 1978 – 1925 **“Μεγάλοι Αρμοστές – High Commissioners of the island of Cyprus”** και από το 1925 – 1960 έφεραν τον τίτλο **“Governor of the Colony of Cyprus”**.

Εξαίρεση υπήρξε μόνο στον πρώτο που ανέλαβε την αρχηγία της Κύπρου, ο οποίος ονομάστηκε **“Διοικητής – Administrator”**. Αυτός ήταν ο ναύαρχος John Hay ο οποίος κατέπλευσε στη Λάρνακα με τον στόλο του και παρέλαβε το νησί από τον Τούρκο Διοικητή υψώνοντας και την αγγλική σημαία. Στην πραγματικότητα είχε λάβει διαταγή να παραμείνει στην Κύπρο για μερικές μέρες, μέχρι να φτάσει ο Sir Wolseley, που διορίστηκε ως ο πρώτος Μέγας Αρμοστής της Κύπρου. Ο ναύαρχος John Hay είχε την έδρα του στο Monastery Camp, που ήταν στρατόπεδο απέναντι από το Μετόχι του Κύκκου. Ο Wolseley όταν έφτασε στην Κύπρο έκτισε λυόμενο κτίριο εκεί που είναι σήμερα το κυβερνείο και εγκαταστάθηκε, εγκαταλείποντας το Monastery Camp.

1.3 Τα καθήκοντα του κυβερνήτη της Κύπρου

Προσωπικά, επειδή ως μικρός έζησα και επί Αγγλοκρατίας, είχα σχηματίσει την εντύπωση ότι οι κυβερνήτες ήταν μόνο για τελετές, κάτι σαν την βασίλισσα της Αγγλίας, αλλά μόνο για την Κύπρο. Όταν όμως άρχισα να μελετώ τα περί Σανατορίου, διαπίστωσα το αντίθετο. Ο κυβερνήτης στην κυριολεξία κυβερνούσε, αποφάσιζε και εργαζόταν συνέχεια. Είχε την έδρα του στη Λευκωσία και το καλοκαίρι στο Τρόδος. Τα καθήκοντα του ήταν πάρα πολλά. Ο ίδιος όφειλε να επικοινωνεί προσωπικά με το Υπουργείο Αποικιών για όλα όσα χρειαζόνταν έγκριση από την Αγγλία. Παράλληλα διεύθυνε το καθετί στην Κύπρο και εξέδιδε τα αναγκαία διατάγματα, τα οποία δημοσιεύονταν στην επίσημη εφημερίδα-γκαζέττα και μετατρέπονταν σε νόμους. Μέχρι και τους κοινοτάρχες και τους αζάδες έπρεπε να τους διορίσει ο ίδιος.

1.4 Οι κυβερνήτες της Κύπρου συμμετείχαν δραστήρια σε όλα τα θέματα περί του Σανατορίου Κυπερούνας

Για την ανέγερση του Σανατορίου Κυπερούνας εργάστηκαν και πρωτοστάτησαν και οι εκάστοτε κυβερνήτες της Κύπρου. Αυτοί έπαιρναν τις αναγκαίες αποφάσεις και έδιδαν τις οδηγίες που έπρεπε και επίσης απευθύνονταν και στο Υπουργείο Αποικιών όταν χρειαζόταν. Έτσι και εδώ καταγράφονται οι κυβερνήτες που είχαν διοικήσει την Κύπρο από το 1878 μέχρι το 1960, που ανακηρύχθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία, ούτως ώστε στα γεγονότα που θα ακολουθήσουν, όταν γίνεται αναφορά σε κάποιο κυβερνήτη, να μπορούμε να βλέπουμε ποιες χρονιές διοίκησε την Κύπρο.

1.5 Λίστα όλων των κυβερνητών της Κύπρου

Πιο κάτω παραθέτουμε τους είκοσι αρχηγούς της Κύπρου επί Αγγλοκρατίας, όπως παρουσιάζονται στην ιστοσελίδα:

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_colonial_governors_and_administrators_of_British_Cyprus

ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ – ADMINISTRATOR		
ΟΝΟΜΑ	ΑΠΟ	ΜΕΧΡΙ
Lord John Hay	12 Ιουλίου 1878	22 Ιουλίου 1878

ΜΕΓΑΛΟΙ ΑΡΜΟΣΤΕΣ – HIGH COMMISSIONERS		
ΟΝΟΜΑ	ΑΠΟ	ΜΕΧΡΙ
Sir Garnet Joseph Wolseley	22 Ιουλίου 1878	23 Ιουνίου 1879
Sir Robert Biddulph	23 Ιουνίου 1879	09 Μαρτίου 1886
Sir Henry Ernest Gayscoyne Bulwer	09 Μαρτίου 1886	05 Απριλίου 1892
Sir Walter Joseph Sendall	05 Απριλίου 1892	23 Απριλίου 1898
Sir William Frederick Haynes Smith	23 Απριλίου 1898	17 Οκτωβρίου 1904
Sir Charles Anthony King-Harman	17 Οκτωβρίου 1904	12 Οκτωβρίου 1911
Hamilton Goold-Adams	12 Οκτωβρίου 1911	08 Ιανουαρίου 1915
Sir John Eugene Clauson	08 Ιανουαρίου 1915	31 Δεκεμβρίου 1918
Sir Malcolm Stevenson	31 Δεκεμβρίου 1918	10 Μαρτίου 1925

ΚΥΒΕΡΝΗΤΕΣ – GOVERNORS		
ΟΝΟΜΑ	ΑΠΟ	ΜΕΧΡΙ
Sir Malcolm Stevenson	10 Μαρτίου 1925	30 Νοεμβρίου 1926
Sir Ronald Storrs	30 Νοεμβρίου 1926	29 Οκτωβρίου 1932
Sir Reginald Edward Stubbs	29 Οκτωβρίου 1932	08 Νοεμβρίου 1933
Sir Herbert Richmond Palmer	08 Νοεμβρίου 1933	04 Ιουλίου 1939
Williams Denis Battershill	04 Ιουλίου 1939	03 Οκτωβρίου 1941
Charles Campbell Woolley	03 Οκτωβρίου 1941	24 Οκτωβρίου 1946
Reginald Fletcher, 1 st Baron Winster	24 Οκτωβρίου 1946	04 Αυγούστου 1949
Sir Andrew Barkworth Wright	04 Αυγούστου 1949	1954
Sir Robert Perceval Armitage	1954	25 Σεπτεμβρίου 1955
Sir John Alan Francis Harding	25 Σεπτεμβρίου 1955	22 Οκτωβρίου 1957
Sir Hugh Mackintosh Foot	03 Δεκεμβρίου 1957	16 Αυγούστου 1960

Παρατηρούμε ότι ο τελευταίος Μέγας Αρμοστής και ο πρώτος Κυβερνήτης είναι το ίδιο πρόσωπο, δηλαδή ο Malcolm Stevenson. Είναι φανερό ότι ο τίτλος άλλαξε επί εποχής του και έτσι αυτός είχε χρηματίσει και Μέγας Αρμοστής και Κυβερνήτης.

2. ΜΟΥΧΤΑΡΗΔΕΣ ΚΑΙ ΑΖΑΔΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑ

2.1 Ο νόμος περί χωρητικών αρχών θεσπίστηκε το 1923

Στην έρευνα που έκανα σχετικά με το Σανατόριο, ασχολήθηκα κυρίως με τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν μετά το 1930 και πολύ περισσότερο μετά το 1935, που ήταν το έτος του Αργυρού Ιωβηλαίου του Βασιλέως Γεωργίου του Ε'. Στην προσπάθεια μου αυτή, αναγκαστικά ερεύνησα και ποιοι ήταν οι μουχτάρηδες από τα χρόνια εκείνα και μετέπειτα.

Το 1923 θεσπίστηκε ο νόμος XVIII/1923 περί διορισμού χωρητικών αρχών. Βάσει αυτής της νομοθεσίας τα μέλη κάθε χωρητικής αρχής, διορίζονταν από τον Αρχηγό της Κύπρου, που όπως ήδη αναφέραμε ονομαζόταν Μέγας Αρμοστής από το 1878 μέχρι το 1925 και Κυβερνήτης από το 1925 μέχρι το τέλος της αποικιοκρατίας, το 1960.

2.2 Η διαδικασία που ακολουθείτο για τον διορισμό των χωρητικών αρχών

Για τον διορισμό των μουχτάρηδων και των αζάδων αναλάμβαναν οι οικείοι διοικητές και ετοιμάζαν μεγάλη λίστα που περιλάμβανε τα ονόματα του μουχτάρη και των αζάδων κάθε χωριού της επαρχίας του. Τα μέλη της χωρητικής αρχής ήταν πέντε, εκ των οποίων τα δύο ήταν αιρετά και εκλέγονταν στο χωριό τους από τους συγχωριανούς τους. Ο διοικητής από αυτά τα πέντε μέλη καθόριζε ποιος θα ήταν ο μουχτάρης. Ανέφερε στη γραπτή έκθεσή του λεπτομέρειες για τυχόν αλλαγές από την προηγούμενη επιτροπή, καταγράφοντας και τους λόγους στην περίπτωση που ένα μέλος αντικαθίστατο.

Αυτά γίνονταν το δεύτερο εξάμηνο κάθε δύο χρόνια. Ο κυβερνήτης παραλάμβανε τις γραπτές εισηγήσεις των επάρχων και διενεργούσε τους διορισμούς εντός του μηνός Νοεμβρίου.

Οι νεοδιορισθέντες αναλάμβαναν καθήκοντα από την 1^η Δεκεμβρίου και ο διορισμός τους ίσχυε για 24 μήνες. Αλλαγές δεν γίνονταν εκτός σε περίπτωση θανάτου. Για όλους τους άλλους λόγους συνήθως ο κυβερνήτης δεν ασχολείτο αλλά ανέμενε να εξαντληθεί η διετία.

Το κτήριο του σημερινού Κοινοτικού Συμβουλίου Κυπερούντας στο οποίο βρίσκεται και το γραφείο του κοινοτάρχη.

Επί Αγγλοκρατίας ο μουχτάρης στεγαζόταν και είχε και τις σφραγίδες του στο σπίτι του. Παλιά ο μουχτάρης ήταν υποχρεωμένος να διαθέτει και μία φυλακή. Στα αριστερά το σπίτι του μουχτάρη Γεώργιου Φάκα και στα δεξιά η φυλακή. Ζει ακόμη η κα Ιωάννα που έμεινε δύο μέρες σε αυτή τη φυλακή.

2.3 Παράθεση μερικών λίστων μελών των χωρητικών αρχών, που ετοίμαζαν οι διοικητές για τον κυβερνήτη

Παραθέτω δειγματικά τρεις διορισμούς μουχτάρηδων και αζάδων, τους οποίους εξασφάλισα από το Κρατικό Αρχείο. Αποτελούν μέρος της μεγάλης λίστας που ετοίμαζε κάθε δύο χρόνια ο οικείος διοικητής που σε αυτή την περίπτωση είναι ο Διοικητής της Επαρχίας Λεμεσού και την οποία υπέβαλλε στον κυβερνήτη της Κύπρου μέσω του Αποικιακού Γραμματέα προς έγκριση.

Appointment of Village Authorities under Law XVIII. of 1923. [Form Comm. 88.]					
DISTRICT OF LIMASSOL.					
Village or Quarter	Denomination	Names of two persons appointed by Commissioner and Members of Medjlis Idare	Names of three persons appointed by elective Members of the Legislative Council	Recommended for appointment as Mukhtar	Person appointed by High Commissioner as Mukhtar
Kyperounta	Xten	1 Kyriacos M. Hj. Charalambou 2 Yorgios Christodoulou	1 Yorgios M. Hj. Charalambou 2 Ioannis K. Palekones 3 Kharios H. J. Michail	Kyriacos M. Hj. Charalambou	Kyriacos M. Hj. Charalambou
Kata Mylo	Xten	1 Stylianos Hj. Stavrinou 2 Theoris Yorghis	1 Andonis Christofi 2 Theodoulos Stylianos 3 Costis Kyriacos	Stylianos Hj. Stavrinou	Stylianos Hj. Stavrinou
Kissouss	Xten	1 Theokis Stylianos 2 Yorgios Yiannacos 3 Theokis Yiannacos	1 Yerolamos Hj. Yorghis 2 Chrysantios Arghyrou 3	Yorgios Yiannacos	Yorgios Yiannacos
Kilani	Xten	1 Yianni Hj. Papa Kyriacos 2 Andreas Socratous	1 Menelacos Panayi Andrea 2 Simon K. Phylli 3 Ioannis Phylli	Andreas Socratous	Andreas Socratous

Note.—This form is to be submitted to the Chief Secretary by the Commissioner in duplicate. One copy will be retained by the Chief Secretary, and the other returned endorsed with the order of the High Commissioner. (M.P. 1011/23)

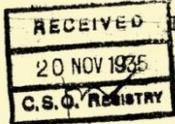
* Affected by 21 under sub 7 of Law 100 of 1922

Appointment of Village Authorities under Law XVIII. of 1923. [Form Comm. 88.]					
DISTRICT OF LIMASSOL.					
Village or Quarter	Denomination	Names of two persons appointed by Commissioner and Members of Medjlis Idare	Names of three persons appointed by elective Members of the Legislative Council	Recommended for appointment as Mukhtar	Person appointed by High Commissioner as Mukhtar
Prastion (Σ)	Moslem	1 Ibrahim Osman Dy 2 Halil Osman Agha	1 Moulla Mehmed Chirak 2 Yiakoub Hj. Ibrahim 3 S. Smettin Nouri	Moulla Mehmed Chirak	Moulla Mehmed Chirak
Sotira	Xten	1 Theofylos Yianni 2 Theodotis Kyriacos	1 Michail Charalambou 2 Philippis Nicola 3 Achilleas Neofytou	Theofylos Yianni	Theofylos Yianni
Ypsona	Xten	1 Kyriacos Elias Papa 2 H. J. Styllis Hj. Yorghis	1 Agnathodora Hj. Kyriacos 2 Neoptolamos Lophitis 3 Trifon Panaghi	H. J. Styllis Hj. Yorghis	H. J. Styllis Hj. Yorghis
Cherkez Chiflik	Moslem	1 Mahmoud Mehmed 2 Ibrahim Mehmed 3	1 2 3	Mahmoud Mehmed	Mahmoud Mehmed

Note.—This form is to be submitted to the Chief Secretary by the Commissioner in duplicate. One copy will be retained by the Chief Secretary, and the other returned endorsed with the order of the High Commissioner. (M.P. 1011/23)

Έγγραφο που περιλαμβάνει τον μουχτάρη με τους αζάδες της Κυπερούνας για την διετία 01/12/1923 – 30/11/1925 και φέρει ημ.24/04/1923.

δ. 174/35

The Office of the Commissioner
Limassol, 20th November, 1935

Hon. Colonial Secretary,

With reference to your letter No.
20/35 of the 18th November, 1935, I have the
honour to forward herewith a complete list
showing the persons recommended by me for
appointment as Village Authorities for the
biennial period commencing on the 1st
December, 1935.

2. The reasons for any changes made are
given in the appropriate column.

Commissioner

Existing Village Authorities.	New Recommendations, etc.	Remarks.
Kissousa.		
1. <u>Georgios Yiannaou.</u> 2. <u>Costas Adamou.</u> 3. <u>Savvas Georgioul.</u> 4. <u>Thoucis Yiannaou.</u> 5. <u>Christodoulos Yiannaou.</u>	1. <u>Tooulis Costandi.</u> 2. <u>Costas Adamou.</u> 3. <u>Savvas Georgioul.</u> 4. <u>Thoucis Yiannaou.</u> 5. <u>Georgios Yiannaou.</u>	1. Illiterate. 5. Shepherd and absent.
Kouka.		
1. <u>Yiannis Yiorgi Koulli.</u> 2. <u>Hodis Solomou.</u> 3. <u>Tooulis Athanasi.</u> 4. <u>Dimitris Athanasi.</u> 5. <u>Panayiotis Nicola.</u>	1. <u>Yiannis Yiorgi Koulli.</u> 2. <u>Hodis Solomou.</u> 3. <u>Tooulis Athanasi.</u> 4. <u>Dimitris Athanasi.</u> 5. <u>Costis Nissiforou.</u>	5. Always absent from the village.
Kyperounta.		
1. <u>Georgios Yianni Fakas.</u> 2. <u>Christodoulos Savva Laliaris.</u> 3. <u>Theodoros Haji Savva.</u> 4. <u>Kyriacos M. Christophinas.</u> 5. <u>Kyriacos M. Haji Haralambous.</u>	1. <u>Georgios Yianni Fakas.</u> 2. <u>Yiannis Michkel Palafis.</u> 3. <u>Theodoros Haji Savva.</u> 4. <u>Kyriacos M. Christophinas.</u> 5. <u>Kyriacos M. Haji Haralambous.</u>	2. Always absent from the village.
Kandou.		
1. <u>Dervish Haji Houssein.</u> 2. <u>Dervish HASSAN HODJA.</u> 3. <u>Hamdan Haji Houssein.</u> 4. <u>Abbas Nenteah.</u> 5. <u>Kamal Djenali.</u>	No change.	

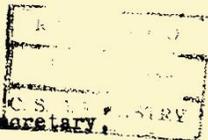
Το δεύτερο έγγραφο είναι η σελίδα που περιλαμβάνει τον μουχτάρη και τους αζάδες της Κυπερούνας για την διετία 01/12/1935 – 30/11/1937. Προηγείται και η συνοδευτική επιστολή του Διοικητή Λεμεσού ημερομηνίας 20/11/1935.

No. 62/39

Telephone No. 1

The Office of the
Commissioner Limassol,
24th November, 1939.

Honourable Colonial Secretary

I have the honour to transmit herewith for His Excellency's approval the list of persons recommended for appointment as Village Authorities in Limassol district for two years from the 1st December.

2. I regret that, being unacquainted with the majority of villages in this district I have had to rely mostly on the recommendations of the District Staff and the Police and I cannot put forward any of my proposals, as I can in Paphos, as a result of a period of personal observation of the village. In all those cases which appeared from the reports to be important, however, I have visited the village and I have personally inspected all proposed new Mukhtars. When it was not practicable to do this I have suggested no change.

R. S. O. Wayne.

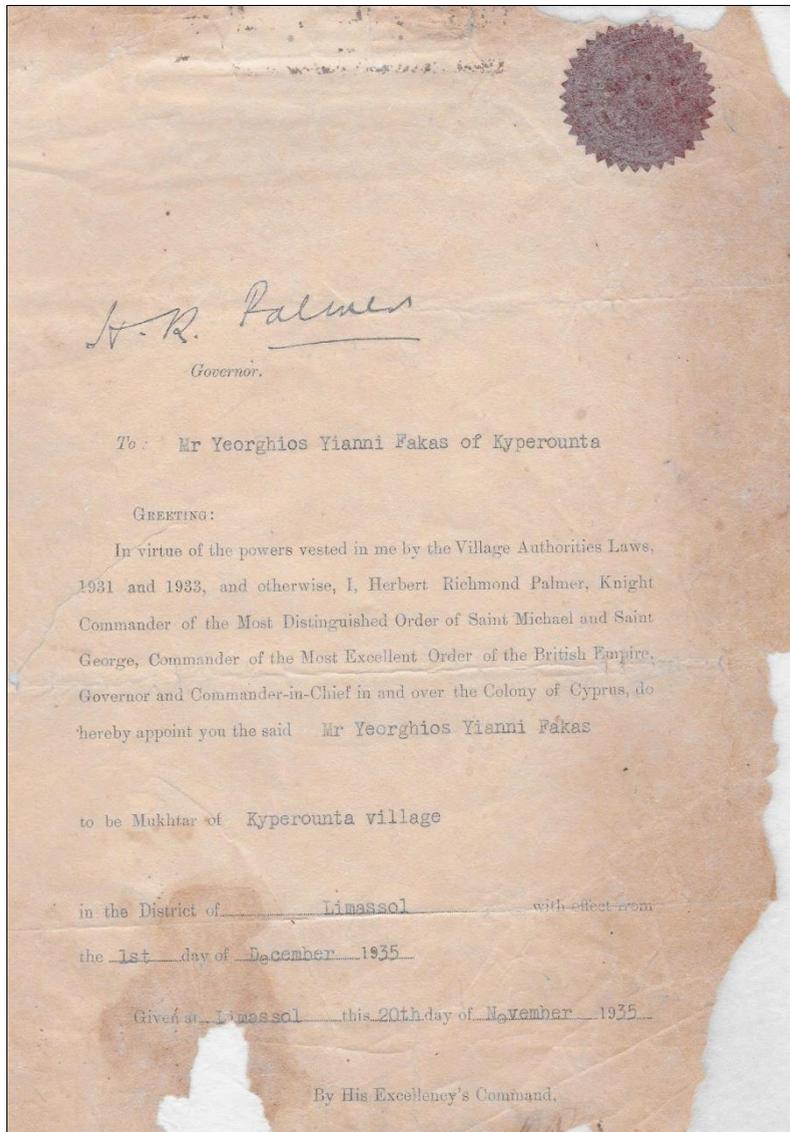
Commissioner.

SUB-DISTRICT No. 2		
List of Present and Proposed Mukhtars and Azas of Limassol District		
Note: All underlined names denote Mukhtars.		
Present Village Council	Proposed Village Council	Reasons for change
<u>Khandria</u>		
1. <u>Yannis Kyprianou</u>		
2. Kyprianos Christofides		
3. Ienophon Haji Ekonomou	No change	
4. Yorghos Lefteri		
5. Savvas Michael Makriyanni		
<u>Kyperounda</u>		
1. <u>Michael Savva</u>		
2. Cyriacos M. Haji Charalambous		
3. Costas Yassiliou	No change	
4. Christodoulos K. Mustakas		
5. Evrripides Charalambous		
<u>Louvaras</u>		
1. Ioannis Argyrou		
2. <u>Michael Papa Charalambous</u>		
3. Zenon Stavrinou	No change	
Christofis Consdandi		
> Ioannis P. Komodromos		
<u>Mathikoloni</u>		
1. <u>Kyriacos Papa Yorghis</u>		
2. Charalambos Yanni		
3. <u>Yorghos Haji Charalambous</u>		
4. <u>Kyriacos Pavli</u>	4. Nicolas Stylianou	Shepherd and illiterate
5. Charalambos Savva		

**Το τρίτο έγγραφο περιλαμβάνει τον μουχτάρη και τους αζάδες της
Κυπερούντας για την διετία 01/12/1939 – 30/11/1941.
Προηγείται και πάλι η συνοδευτική επιστολή του
Διοικητή Λεμεσού, ημερομηνίας 24/11/1939.**

2.4 Ένα διοριστήριο έγγραφο μουχτάρη

Παραθέτω επίσης ένα από τα διοριστήρια έγγραφα που έστειλε ο κυβερνήτης της Κύπρου σε καθένα που διοριζόταν μουχτάρης.

Η μετάφραση του διοριστήριου εγγράφου έχει ως εξής:

H. R. Palmer κυβερνήτης

Προς τον: κο Γεώργιο Γιαννή Φάκα από τη Κυπερούντα

Αναγόρευσης:

Δυνάμει των εξουσιών που μου παρέχουν οι νόμοι περί χωρητικών αρχών του 1931 και 1933 και άλλως πως Εγώ ο H.R. Palmer Αρχηγός των Ιπποτών του πιο διακεκριμένου τάγματος του Αγίου Μιχαήλ και του Αγίου Γεωργίου, Διοικητής του πλέον διακεκριμένου τάγματος της Βρετανικής αυτοκρατορίας, Κυβερνήτης και στρατιωτικός διοικητής ολόκληρης της Αποικίας της Κύπρου, με αυτό το έγγραφο διορίζω εσένα τον κον Γεώργιο Γιαννή Φάκα Μουχτάρη του χωρίου Κυπερούντας στην Επαρχία Λεμεσού, με ημερομηνία ισχύος την 1^η Δεκεμβρίου 1935.

Λεμεσός 20/11/1935

2.5 Μουχτάρηδες της Κυπερούντας από το 1878 μέχρι σήμερα

Παραθέτω επίσης τη λίστα των μουχτάρηδων από το 1878 μέχρι σήμερα, η οποία υπάρχει στο βιβλίο του Κυριάκου Χαραλάμπους – Χατζηψηαλίδη «**Της Κυπερούντας μαρτυρίες και θύμησης**». Όπως αναφέρει, την συνέταξε βάσει πληροφοριών που πήρε από το Κοινοτικό Συμβούλιο Κυπερούντας. Αναφέρω ότι, ο Κυριάκος Κυριακίδης, όταν ήταν κοινοτάρχης, μου ζήτησε και του παρέδωσα φωτοτυπίες όλων των κοινοταρχών και των αζάδων που εξασφάλισα από το Κρατικό Αρχείο. Όπως μου είπε τότε τις ήθελε για να προετοιμάσει τη λίστα των Κοινοταρχών, διότι σκόπευε να κάνει μνημόσυνο κοινοταρχών στην εκκλησία. Τις λίστες αυτές τις έχω και πρέπει να ευρίσκονται και στο Κοινοτικό Συμβούλιο. Οι φωτοτυπίες που παρέθεσα πιο πριν, αποτελούν μία μικρή επιλογή.

Οι μουχτάρηδες της Κυπερούντας από το 1878 μέχρι και σήμερα

Σάββας Παπαλάζης	1878 - 1878
Ιωάννης Παπαλάζης	1878 - 1880
Νικόλας Τζιοιλιάρης	1880 - 1885
Κυριάκος Μ. Χριστοφίνας (Κουρκουτάς)	1885 - 1900
Χατζημιχαήλ Χατζιαντώνη	1900 -1908
Κυριάκος Μικέλλη	1908 - 1912
Χριστόδουλος Σάββα Παλάζης	1912 - 1913
Νικόλας Τζιοιλιάρης	1914 - 1915
Ιωάννης Πελεκάνος	1916 - 1920
Κυριάκος Μ. Χ' Χαραλάμπους (Κούκατζης)	1920 - 1926
Χαρίτος Χατζημιχαήλ	1926 - 1929
Κώστας Βασίλη (Αμερικάνος)	1930 - 1931
Γιωρκής Φάκας	1931 - 1937
Μιχαήλης Σάββα	1937 - 1962
Λούκας Παπαχριστοδούλου	1962 - 1998
Πελοπίδας Κ. Βασιλειάδης	1998 - 2006
Κυριάκος Ν. Κυριακίδης (Ππάλης)	2007 - 2011
Γεώργιος Παναγιώτου (Πετούσης)	2012 – Σήμερα

Σημείωση:

Σημειώνουμε ότι επί Τουρκοκρατίας και Αγγλοκρατίας χρησιμοποιείτο ο τίτλος Μουχτάρης και επί Κυπριακής Δημοκρατίας χρησιμοποιείται ο τίτλος Κοινοτάρχης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΥΓΕΙΑΣ ΤΟΥ 1928
ΚΑΙ ΟΙ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΙΩΤΕΣ

1. ΟΙ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΙΩΤΕΣ ΕΝΔΙΑΦΕΡΘΗΚΑΝ ΝΑ ΕΝΤΑΧΘΟΥΝ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΥΓΕΙΑΣ ΤΟ 1928

1.1 Στα αρχεία του κράτους υπάρχει έγγραφο τεσσάρων σελίδων που έστειλε η Κυπερούντα προς τον κυβερνήτη

Από έρευνα που έχουμε κάνει στο Αρχείο του Κράτους διαφάνηκε ότι οι κάτοικοι της Κυπερούντας ενδιαφέρονταν για θέματα υγείας από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Συγκεκριμένα στις 23/09/1928 είχαν αποστείλει επιστολή προς τον κυβερνήτη της Κύπρου, με την οποία έδιδαν τη συγκατάθεσή τους να ενταχθούν στο σχέδιο υγείας της εποχής.

Το κείμενο ήταν το εξής:

«Προς την αυτού εξοχότητα τον Κυβερνήτη της Κύπρου,

Εξοχότατε

Οι ευσεβάστως υπογεγραμμένοι κάτοικοι του χωρίου Κυπερούντας αναγνωρίζοντες τα καλά και τας ωφελείας του περί Δημοσίας Υγείας Νόμου απεφασίσαμε να εφαρμόσωμεν τούτον και εν τω χωρίω ημών, διό παρακαλούμε να εγκρίνητε την απόφασιν μας ταύτην και να στείλητε εις τον Μουχτάρην του χωρίου μας τους κανονισμούς και διατάξεις του νόμου τούτου.

Κυπερούντα

23/09/1928

Κωνσταντίνος Βασιλείου

Έχομεν την τιμήν να είμεθα της

υμετέρας εντιμότητος

ευπειθέστατοι θεράποντες»

(Ακολουθούν οι υπογραφές)

Η αυτούσια επιστολή μαζί με τις υπογραφές αποτελείται από τέσσερις σελίδες οι οποίες παρατίθενται ευθύς αμέσως.

- 12 Θεοδοσιος Νικηαιος
- 13 Χρυσόστομ. Κωνσταντινου
- 14 Ιωάννης Λίβας
- 15 Άγιος Χρυσόστομος
- 16 Δ. Μ. Γεωργίου
- 17 Νικηαιος Νικηαιος
- 18 Τίμος Τ. Κωνσταντινου
- 19 Νικηαιος Νικηαιος
- 20 Αχιλλαιος Αχιλλαιος
- 21 Αχιλλαιος Λίβας
- 22 Ευσταθιος Χ. Βασιλειου
- 23 Άγιος Ν. & Ν. Ν.
- 24 Τίμος Αντιοχειου
- 25 Νικηαιος Τ. Φωκίου
- 26 Νικηαιος Γεωργίου
- 27 Νικηαιος Νικηαιος
- 28 Νικηαιος Νικηαιος
- 29 Νικηαιος Νικηαιος
- 30 Νικηαιος Νικηαιος
- 31 Νικηαιος Νικηαιος
- 32 Νικηαιος Νικηαιος
- 33 Χρυσόστομος Νικηαιος
- 34 Θεοδοσιος Νικηαιος
- 35 Νικηαιος Νικηαιος
- 36 Νικηαιος Νικηαιος
- 37 Νικηαιος Νικηαιος

- 38 Ιωάννης Βρονίου
- 39 Διονύσιος Βασιλειου
- 40 Ιωάννης Νικηαιου
- 41 Γεωργίου Νικηαιου
- 42 Νικηαιος Νικηαιου
- 43 Αχιλλαιος Νικηαιου
- 44 Νικηαιος Νικηαιου
- 45 Νικηαιος Νικηαιου
- 46 Νικηαιος Νικηαιου
- 47 Νικηαιος Νικηαιου
- 48 Νικηαιος Νικηαιου
- 49 Νικηαιος Νικηαιου
- 50 Νικηαιος Νικηαιου
- 51 Νικηαιος Νικηαιου
- 52 Νικηαιος Νικηαιου
- 53 Νικηαιος Νικηαιου
- 54 Νικηαιος Νικηαιου
- 55 Νικηαιος Νικηαιου
- 56 Νικηαιος Νικηαιου
- 57 Νικηαιος Νικηαιου
- 58 Νικηαιος Νικηαιου
- 59 Νικηαιος Νικηαιου
- 60 Νικηαιος Νικηαιου
- 61 Νικηαιος Νικηαιου
- 62 Νικηαιος Νικηαιου
- 63 Νικηαιος Νικηαιου

64.7 Ἰωάννης Μήλας	90 Αἰθίωγ Ἀββῶν
65 Ἰωάννης Κίββα	91 Κυρηνεὺς Ἰαββῶν
66 Ἰαββῶν Α. Πυλαίου	92 Κυρηνεὺς Πυλαίου
67 Ἰαββῶν Ἰαββῶν	93 Κωνσταντῖνος Κωνσταντῖνου
68 Χριστόφορος Κυρηνεὺς	94 Ἰταλὸς Ζωολόγος
69 Νικόλαος ὁ Θεολόγος	95 Ἰταλὸς Ν. Ἀγγελοῦ
70 Γεώργιος Κίββα	96 Γεώργιος Κίββα
71 Διονύσιος Κίββα	97 Ἰωάννης Κωνσταντῖνου
72 Ἰαββῶν Γεωργίου	98 Γεώργιος Κωνσταντῖνου
73 Κωνσταντῖνος Κίββα	99 Βασίλειος Ἰαββῶν
74 Κωνσταντῖνος Κίββα	100 Κωνσταντῖνος Κίββα
75 Ἰωάννης Κίββα	101 Ἰωάννης Κίββα
76 Κωνσταντῖνος Κίββα	102 Γαβριήλ Κίββα
77 Γεώργιος Κίββα	103 Νικόλαος Κίββα
78 Ἰωάννης Κίββα	104 Κωνσταντῖνος Κίββα
79 Γεώργιος Κίββα	105 Νικόλαος Κίββα
80 Κωνσταντῖνος Κίββα	106 Νικόλαος Κίββα
81 Νικόλαος Κίββα	107 Κωνσταντῖνος Κίββα
82 Χριστόφορος Κίββα	108 Κωνσταντῖνος Κίββα
83 Ἰωάννης Κίββα	109 Νικόλαος Κίββα
84 Κωνσταντῖνος Κίββα	110 Κωνσταντῖνος Κίββα
85 Γεώργιος Κίββα	111 Κωνσταντῖνος Κίββα
86 Εὐδαιμόνιος Κίββα	112 Γεώργιος Κίββα
87 Γεώργιος Κίββα	113 Νικόλαος Κίββα
88 Χριστόφορος Κίββα	114 Νικόλαος Κίββα
89 Γεώργιος Κίββα	115 Χριστόφορος Κίββα

116 Λαγιάδα Κερκίρα
 117. ΚΜΧ Σαράγγου
 ο Μαντζουράς
 Σεπίτου & Μυρά

25^{ος} Σελίδες
 ΚΜΧ Σαράγγου
 Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου

118 Μορίς Αρ. Μακρυνιώτης
 119 Βαγγέλιος Γ. Παύλα
 120 Παπαγιάννης Πάσχος
 121 Παπαγιάννης Σοφοκλής
 122 Μπαλαβάνης Κ. Κωνσταντίνος
 123 Ευριπίδης Αντώνης
 124 Έγιν Δαυίδης
 125 Χαράλαμπος Παύλος
 126 Αχιλλεύς Κωνσταντίνος
 127 Μορίς Αρ. Μακρυνιώτης
 128 Μορίς Παύλος
 129 Μιχαήλ Σ. Χριστοφίδης
 130 Έγιν Ιωάννης Μακρυνιώτης
 131 Έγιν Κωνσταντίνος
 132 Μαντζουράς Σπυρίδων
 133 Κωνσταντίνος Κηφισιάς
 134 Μορίς Κωνσταντίνος

135 Έδωνα Γεωργίου
 136 Βαγγέλιος Σπυρίδων
 137 Γεωργίου Θεόδωρος
 138 Κωνσταντίνος Σοφοκλής
 139 Έγιν Νικόλαος Κωνσταντίνος
 140 Παπαγιάννης Βασίλειος
 141 Μαντζουράς Αθανάσιος
 142 Θεόδωρος Αθανάσιος
 143 Αποστολίδης Χρυσόστομος
 144 Τερεβιθιάδης Ζεζυριανός
 145 Κωνσταντίνος Σοφοκλής
 146 Βαγγέλιος Σπυρίδων
 147 Κηφισιάς Κωνσταντίνος
 148 Γεωργίου Σπυρίδων
 149 Κωνσταντίνος Κηφισιάς
 150 Βαγγέλιος Σπυρίδων
 151 Κωνσταντίνος Σοφοκλής
 152 Ευριπίδης Μαντζουράς
 Σεπίτου & Μυρά

1.2 Παρατηρήσεις και σχόλια επί του εγγράφου

- (1) Το έγγραφο πρέπει να είχε συνταχθεί από τον Κώστα Βασίλη τον Αμερικάνο, που ήταν αζάς τη χρονιά εκείνη και κοινοτάρχης την επόμενη θητεία. Αυτό φαίνεται από τον γραφικό χαρακτήρα της υπογραφής του που είναι ο ίδιος με εκείνον του κειμένου. Επίσης ο τόπος που υπέγραψε, δείχνει ότι είχε κάποιο συντονιστικό ρόλο στην όλη διαδικασία.
- (2) Πάρα πολλά ονόματα φέρουν σταυρό δεξιά. Τον σταυρό τον έθεταν οι αναλφάβητοι και το όνομα τους το έγραφε ο Κώστας ο Αμερικάνος.
- (3) Το έγγραφο είναι χαρτοσημασμένο με δύο γρόσια, ενέργεια που ήταν υποχρεωτική την εποχή εκείνη.
- (4) Η επιστολή καταρχήν απευθυνόταν στον Διοικητή, αλλά μετά ίσως να πληροφορήθηκαν ότι έπρεπε να απευθυνόταν στον ίδιο τον κυβερνήτη της Κύπρου. Όπως φαίνεται είχαν ήδη μαζευτεί οι υπογραφές και προτίμησαν αντί να τις ξαναμαζέψουν, να διορθώσουν την ίδια την επικεφαλίδα της επιστολής. Υπάρχει και η περίπτωση η επιστολή να κατέληξε, δια χειρός, στο Διοικητήριο της Λεμεσού και εκεί να πήραν τις πληροφορίες και να την διόρθωσαν επί τόπου.
- (5) Υπογράφουν πρώτα οι δύο ιερείς Π' Χριστόδουλος Παλάζης και Π' Χριστόδουλος Βασιλείου. Στην συνέχεια υπογράφουν ο Γεώργιος Κότσαπας και ο Γεώργιος Γ. Φάκας, οι οποίοι ήσαν επίσης Αζάδες τότε. Όσον αφορά τον Γεώργιο Φάκα, πιστεύω ότι η εμπλοκή του στο όλο θέμα του σχεδίου υγείας του 1928 συνέβαλε και στο να προετοιμαστεί κατάλληλα. Έτσι όταν μετά από μερικά χρόνια θα εγερθεί θέμα ανέγερσης σανατορίου στην Κυπερούντα, ήταν έτοιμος ψυχολογικά και είπε το βροντερό «ναι».
- (6) Το 1928 μουχτάρης ήταν ο Χαρίτος Χ' Μιχαήλ ο οποίος υπογράφει μετά την υπογραφή τού υπ' αριθμόν 117 Κ.Μ. Χ' Χαραλάμπους, του οποίου οι υπογραφές είναι και δεξιά ως Αζά, καθώς και ο Κώστας ο Αμερικάνος πάλι ως Αζάς. Ο Χαρίτος Χ' Μιχαήλ δεν περιελήφθη στην αρίθμηση και έκλεισε το έγγραφο, με τη σφραγίδα και την υπογραφή του μουχτάρη και των δύο αζάδων δεξιά.
- (7) Αργότερα κάποιος θα τους συμβούλευσε, πολύ πιθανόν όταν παρέδωσαν το έγγραφο στο γραφείο του Επάρχου στην Λεμεσό, ότι έπρεπε ή ότι ήταν καλύτερα να υπογράψουν και οι γυναίκες της Κυπερούντας. Έτσι επανήλθαν και άρχισαν να μαζεύουν και τις υπογραφές των γυναικών,

ξεκινώντας κάτω από τη σφραγίδα με αριθμό 118 – 134 και στην άλλη στήλη της σελίδας κάτω από τους αζάδες 135 – 152. Στο τέλος υπέγραψε ξανά ο μουχτάρης Χαρίτος Χατζήμχαήλ και τοποθέτησε ξανά τη σφραγίδα του. Παρατηρούμε ότι σχεδόν όλες οι γυναίκες φέρουν σταυρό δεξιά που σημαίνει ότι ο γυναικείος πληθυσμός ήταν αναλφάβητος. Εκείνο όμως που ξενίζει είναι, κατά γενική ομολογία των παλαιών, η Θεοφανού Γ. Φάκα γνώριζε γράμματα, διότι αυτή έδιδε τα πιστοποιητικά του μουχτάρη. Αυτό σημαίνει ότι ο Βασίλης έγραψε τα ονόματα των γυναικών εκ των προτέρων και τις ειδοποίησε και ήρθαν και έβαλαν απλά σταυρό δίπλα από το όνομά τους, ανεξάρτητα αν γνώριζαν γράμματα ή όχι.

- (8) Το έγγραφο, σύμφωνα με το καθεστώς της εποχής εκείνης, πρέπει να ήταν υπογεγραμμένο μόνο από τους κατοίκους της Κυπερούντας οι οποίοι ήταν και φορολογούμενοι. Το έγγραφο φέρει 152 υπογραφές .

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΕΤΟΣ ΑΡΓΥΡΟΥ ΙΩΒΗΛΑΙΟΥ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΤΟΥ Ε΄ ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ
ΓΙΑ ΦΘΙΣΙΚΟΥΣ. ΕΡΑΝΟΙ ΚΑΙ
ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΣΧΕΔΙΑ

1. ΕΤΟΣ ΑΡΓΥΡΟΥ ΙΩΒΗΛΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ Ε΄

1.1 Αργυρούν Ιωβηλαίο

Αργυρούν Ιωβηλαίο εορτάζεται σε μια βασιλευόμενη χώρα το έτος που συμπληρώνει ο βασιλιάς 25 χρόνια συνεχούς βασιλείας. Το έτος 1935 ο Βασιλιάς Γεώργιος ο Ε΄ συμπλήρωσε 25 χρόνια από το 1910, που ήταν το έτος που ανήλθε στο θρόνο του. Το έτος αυτό εορτάστηκε με διάφορες τελετές.

Η κυβέρνηση της Κύπρου παρέδωσε ένα σχετικό μετάλλιο στους αξιωματούχους στην Κύπρο.

Παραθέτω το μετάλλιο που παρέλαβε ο Γεώργιος Φάκας, ως μουχτάρης της Κυπερούνας που ήταν, το έτος του Ιωβηλαίου.

Παράλληλα η Κύπρος εξέδωσε και τα πιο κάτω τέσσερα γραμματόσημα σε ανάμνηση και πάλι του Αργυρού Ιωβηλαίου.

1.2 Δημιουργία έργων ισάξιων του Ιωβηλαίου

Το 1935 με την ευκαιρία του Αργυρού Ιωβηλαίου η Αγγλία πήρε απόφαση να πραγματοποιηθούν στην μητροπολιτική Αγγλία και σε όλες τις κτίσεις έργα αντάξια του εορτασμού, πέραν των βασικών τελετών. Έπρεπε να γίνουν και έργα **αυτά καθαυτά** και όχι μόνο τελετές. Έτσι και η Κύπρος, μέσα σε αυτά τα πλαίσια, αποφάσισε να ανεγερθούν τρία οικήματα. Το νέο Γενικό Νοσοκομείο Λευκωσίας, το νέο Σανατόριο για Φυματικούς, καθώς επίσης και ιδιόκτητο κτήριο για την Αγγλική Σχολή. Τα έργα αυτά τέθηκαν προς έγκριση στο Υπουργείο Αποικιών που έδρευε στην Downing Street στο Λονδίνο και εγκρίθηκαν.

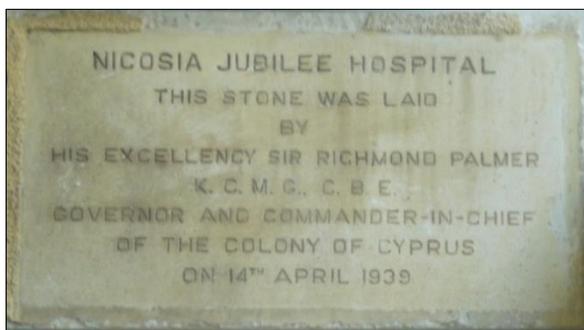
1.3 Συμμετοχή της Κυπερούντας

Σύμφωνα με θύμησες των παλαιότερων, η Κυπερούντα συμμετείχε στους εορτασμούς με λαμπρατζιές στην κορυφή της Μαδαρής.

Η Κυπερούντα, λόγω του εξαιρετικού και μοναδικού κλίματος στο Λειβάδι, έμελλε να συμμετάσχει στο Silver Jubilee Year και ουσιαστικά.

Μετά από διαμάχες και συζητήσεις, που διάρκεσαν από το 1935 μέχρι το 1937, τελικά το Σανατόριο για φθισικούς κτίζεται στην Κυπερούντα με το όνομα “**Silver Jubilee Sanatorium of Kyperounda**”.

Ο τότε κυβερνήτης της Κύπρου Palmer έκανε τα εγκαίνια, αλλά, επειδή δεν υπήρχε τελειωμένος τοίχος για να εντοιχισθεί κατάλληλη πλάκα, τοποθετήθηκε η πλάκα σε τρίποδα και έδωσε διαταγή να εντοιχισθεί η πλάκα, όταν θα υπήρχαν τα κτίσματα. Αυτή η πλάκα δεν περισώθηκε, πρέπει όμως να ήταν παρόμοια με την αντίστοιχη που εντοιχίστηκε στο Γενικό Νοσοκομείο Λευκωσίας και που σήμερα σώζεται σε έκθεση, στην είσοδο του Νέου Γενικού Νοσοκομείου Λευκωσίας, στα Λατσιά και είναι η ακόλουθη:

Το κείμενο όμως περισώθηκε και ευρίσκεται στα έγγραφα του Κρατικού Αρχείου. Το έχω παραθέσει στην § 2.2 του κεφ. Ζ΄, στην οποία κάνουμε εκτενέστερη αναφορά για την τοποθέτηση του θεμελίου λίθου. Από τις επιστολές που παραθέτω εκεί φαίνεται ότι για την Κυπερούντα ίσως η πλάκα να μην ήταν μαρμάρινη, αλλά μπρούντζινη.

2. ΠΡΩΤΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΤΟΥ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗ ΗΤΑΝ ΝΑ ΚΑΛΕΣΕΙ ΣΥΣΚΕΨΗ ΤΩΝ ΕΠΑΡΧΩΝ ΤΟΝ ΓΕΝΑΡΗ ΤΟΥ 1935

2.1 Σύσκεψη στο κυβερνείο υπό την προεδρία του κυβερνήτη Palmer

Η πρώτη ενέργεια του κυβερνήτη Palmer ήταν να συγκαλέσει στις 12/01/1935, σύσκεψη της κυβέρνησης στην οποία προέδρευε ο ίδιος

αυτοπροσώπως. Σκοπός της σύσκεψης ήταν η προώθηση της δημιουργίας ουσιαστικών έργων με την ευκαιρία του Αργυρού Ιωβηλαίου του Γεωργίου του Ε΄.

Συμμετείχαν ο εκτελών χρέη γραμματέα της αποικίας, καθώς και οι διοικητές της Λευκωσίας, της Λεμεσού, της Λάρνακας, της Πάφου, της Αμμοχώστου και της Κερύνειας. Παρακάθησαν επίσης ο Γενικός Εισαγγελέας, ο Διευθυντής Παιδείας, ο Αρχηγός της Αστυνομίας και ο Διευθυντής των Κεντρικών Φυλακών.

Ο τότε κυβερνήτης της Κύπρου, Herbert Richmond Palmer.

Παραθέτω την πρώτη σελίδα των πρακτικών στην οποία αναφέρονται οι συμμετέχοντες και ο τόπος συνεδριάσεως, που ήταν το Κυβερνείο.

MINUTES OF COMMISSIONERS' CONFERENCE,

HELD AT GOVERNMENT HOUSE
ON
12TH JANUARY, 1935, AT
10:30 A.M.

Present:

His Excellency the Governor, Sir Herbert Richmond Palmer, K.C.M.G., C.B.E., (Presiding)

The Acting Colonial Secretary,

The Commissioners of Limassol, Larnaca, Paphos, and the Acting Commissioners of Nicosia, Kyrenia and Famagusta.

In attendance:

The Hon. Attorney-General,
The Director of Education,
The Chief Commandant of Police,
The Resident Superintendent, Central Prison.

++ ++ ++ ++

Mayors' Jubilee Fund for Hospitals.

9. His Excellency referred to the arrangements for the raising of special funds in commemoration of the Silver Jubilee and stated that he understood the Mayors were agreeable to the raising of funds in aid of the local hospitals. He explained that in places where there were no Government hospitals the proceeds would be handed over to the local hospitals for the endowment of beds; in other cases the proceeds would be devoted to the provision of sanatoria for consumptives. His Excellency thought the public generally would be only too willing to subscribe to such a fund as it would be non-contentious and non-political.

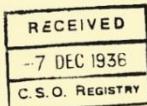
Η πρώτη σελίδα των πρακτικών στην οποία αναφέρονται οι συμμετέχοντες και ο τόπος συνεδρίασης που ήταν το Κυβερνείο.

2.2 Ο κυβερνήτης λόγω των Οκτωβριανών γεγονότων δεν επέτρεπε να δραστηριοποιούνται οι δήμαρχοι από μόνοι τους

Παρατηρούμε ότι στην σύσκεψη δεν συμμετείχαν οι δήμαρχοι των έξι πόλεων και ο Palmer ανέθεσε στους Επάρχους να μεταφέρουν σε αυτούς τις εισηγήσεις του. Σε εμπιστευτική εγκύκλιο που απέστειλε ο ίδιος ο κυβερνήτης μέσω του Γραμματέα της αποικίας στις 06/12/1936, διακηρύσσει προς τους στενούς του συνεργάτες ότι δεν είχε πρόθεση,

λόγω των Οκτωβριανών γεγονότων, να επιτρέπει σε συνδέσμους να δραστηριοποιούνται ανεξάρτητα από την κυβέρνηση.

CONFIDENTIAL.

Hon. Colonial Secretary.

I had a talk with Dr. Bardswell yesterday, and explained to him that we were committed to the Jubilee Sanatorium, and that money subscribed for that could not be diverted to any other project.

We were in favour of erecting a smaller and more economical building than was at first contemplated, and putting as much of the £15,000 as possible into a maintenance fund; but the Sanatorium must be sited on the Southern side of the Troodos Range in touch with Limassol. He would arrange with Dr. Neff to go and see that part of the country - and I said that if he could find a better site in that region we were quite prepared to consider it.

We then discussed the question of local Dispensaries, which, as I know, is the project which commends itself to Sir Robert Philip - and explained that though, if the National Society backed such a scheme, we were quite prepared to co-operate, it must be done in co-operation with our own Medical Department. We had no objection to their being labelled National Dispensaries, nor did the Medical Department wish to interfere in their working in detail. The important consideration was that the National Society and the Medical Department must be working in unison.

Dr. Bardswell considered it possible that Sir Robert Philip might give a grant to establish such a dispensary at Nicosia which, with Mr. Demetriou's Larnaca project, would give the nucleus of a scheme such as Sir R. Philip wishes to support.

I suggested that Dr. Bardswell should see what Sir R. Philip is prepared to do; and if he is willing to contribute, I should be prepared to ask the Municipality to help, and also to consider a Government Grant.

I stressed that it was impossible to form conclusions after a few weeks in Cyprus; that political and local and personal factors were of considerable importance; and that no Society could work in Cyprus independently of Government. A Sanatorium on Sea Level was utterly impossible. It must be at some considerable elevation, because of the heat in summer. The views of local notables are invariably prejudiced by considerations not germane to the project itself.

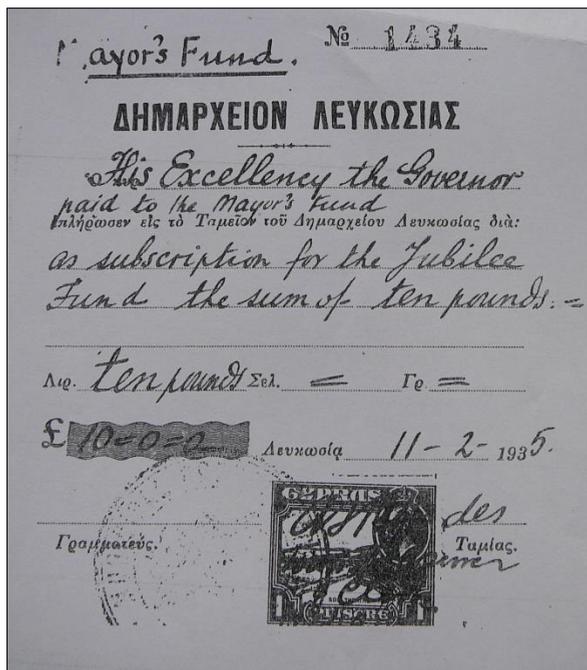
John
6.12.36

Η εμπιστευτική εγκύκλιος του κυβερνήτη με την οποία εκφράζει την απόφασή του ότι δεν πρέπει οι οργανώσεις να δραστηριοποιούνται ανεξάρτητα από την κυβέρνηση.

2.3 Ο κυβερνήτης ειδοποιεί τους δημάρχους να δημιουργήσουν ταμεία με σκοπό την συλλογή χρημάτων για την ανέγερση νοσοκομείων, πράγμα που αποδέχθηκαν

Συγκεκριμένα ο κυβερνήτης διεμήνυσε στους δημάρχους ότι επιθυμεί να εμπλακούν στην όλη διαδικασία της δημιουργίας ταμείων για τα νοσοκομεία των πόλεων τους με την ονομασία **“Mayor’s Jubilee Fund for Hospital”**. Δήλωσε δε ότι μόλις ιδρυθούν αυτά, ο ίδιος θα προσφέρει £10 σε κάθε ένα από αυτά τα έξι ταμεία.

Οι δήμαρχοι αποδέχθηκαν αμέσως την πρόταση του κυβερνήτη. Παραθέτω μία σχετική απόδειξη του Δημαρχείου Λευκωσίας με ημερομηνία 11/02/1935.

2.4 Οι Δήμαρχοι Λευκωσίας και Λεμεσού ένωσαν τα ταμεία τους

Στη συνέχεια οι Δήμαρχοι Λευκωσίας και Λεμεσού που είχαν τα πιο μεγάλα ταμεία, αποφάσισαν και ένωσαν τα ταμεία τους με συγκεκριμένο πλέον σκοπό, τη δημιουργία Σανατορίου για φθισικούς σε ορεινή περιοχή. Αυτό το έπραξαν μετά από εισήγηση του ίδιου του κυβερνήτη Palmer.

3.ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΑΠΟΦΑΣΗ ΓΙΑ ΕΞΕΥΡΕΣΗ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΥ ΧΩΡΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ

3.1 Ο ξεσηκωμός των κατοίκων των διαφόρων περιοχών για να μην κτιστεί το σανατόριο στην περιοχή τους

Σύμφωνα με τα επίσημα έγγραφα του κρατικού αρχείου και σύμφωνα με μαρτυρίες του φυματιολόγου ιατρού Τάκη Ευαγγελίδη, όπως εκφράστηκαν σε συνέντευξη που μου έδωσε το 2003, οι προσπάθειες για την εξεύρεση της κατάλληλης τοποθεσίας υπήρξαν περιπετειώδεις. Αυτά

επιβεβαιώνονται και από τον Χριστόδουλο Παπαδόπουλο, ο οποίος υπηρέτησε ως νοσοκόμος στο Σανατόριο Κυπερούντας για τριάντα χρόνια.

Η όλη προσπάθεια ξεκίνησε το 1935 με απλό τρόπο. Ο Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών Dr Neff άρχισε να επισκέπτεται μαζί με τους συνεργάτες του, μεταξύ των οποίων ο φυματιολόγος ιατρός Τάκης Ευαγγελίδης και ο ιατρός Κουρέας, τις διάφορες περιοχές που περιέρχονταν εις γνώση του. Ο Τάκης Ευαγγελίδης διηγείται: **«Με £2000 το 1936, μπορούσες να αγοράσεις εντός της Λευκωσίας πενήντα οικοπέδα. Ο Μάτσας Δημητρίου έδωσε υπόσχεση στην Αποικιακή Κυβέρνηση, ότι ήταν πρόθυμος να δώσει £2000, για να γίνει το Σανατόριο στη Λάρνακα. Με έστειλε ο Αρχίατρος Neff να πάω να δω την περιοχή στα Πυργά. Ακολούθως με έστειλαν στα Λεύκαρα και στη Βαβατσεινιά. Όλα ήταν ακατάλληλα και χρειαζόταν να κάνω αγώνα για να τους πείσω για την ακαταλληλότητά τους. Μετά πήγα στις Μάντρες, μία άλλη τοποθεσία που με είχαν στείλει και πράγματι διαπίστωσα ότι ήταν το κατάλληλο μέρος και πληροφόρησα σχετικά τον αρχίατρο Neff. Μόλις όμως διαδόθηκε η είδηση αυτή, ξεσηκώθηκε όλος ο κόσμος και οι μοναχοί κάποιου μοναστηριού που υπήρχε εκεί. Διαμαρτυρίες η μία μετά την άλλη μέχρι που μας έδωξαν. Δεν ήθελαν να γίνει το Σανατόριο, για να μην έρθει η αρρώστια κοντά τους».**

3.2 Παράλληλα με τις προσπάθειες αυτές η κυβέρνηση δίνει οδηγίες στο Δασονομείο για εξεύρεση κατάλληλου δασικού χώρου για την ανέγερση Σανατορίου και το Δασονομείο παρουσίασε τέσσερις περιοχές

Παράλληλα με τις προσπάθειες αυτές η κυβέρνηση μετά τις αποφάσεις που πάρθηκαν για τη δημιουργία των ταμείων με κύριο σκοπό την ανέγερση Σανατορίου, έδωσε οδηγίες στο Δασονομείο για εξεύρεση κατάλληλου δασικού χώρου για τον σκοπό αυτό.

Έτσι το Δασονομείο αρχές του 1935, επέλεξε τέσσερις περιοχές κατάλληλες για την ανέγερση του Σανατορίου. Οι οδηγίες που πήραν οι ιθύνοντες του δασονομείου ήταν να επιλέξουν τις περιοχές με υψόμετρο πέραν των 3000 ποδών και μικρότερο των 4000. Ο δεύτερος όρος χρειαζόταν για να μπορούν να δημιουργηθούν κήποι και να εκτρέφονται

αγελάδες και χοίροι για τις ανάγκες του Σανατορίου. Χρειαζόντουσαν επίσης οι κήποι για εργασιοθεραπεία των ασθενών που θα άρχιζαν να αναρρώνουν. Επέλεξαν τα δάση για να μη χρειάζονται και έξοδα απαλλοτρίωσης, και προπαντός να μην έχουν άλλες αντιδράσεις από τυχόν κατοίκους. Υπήρχε ακόμη όρος να υπάρχει επαρκής ποσότητα νερού στην περιοχή, καθώς επίσης και πρόσβαση σε δρόμους.

Οι περιοχές αυτές ευρίσκονταν όλες πλησίον του δρόμου Λευκωσίας-Τροόδους. Η πρώτη περιοχή βρισκόταν μεταξύ του 39^{ου} και 40^{ου} μιλίου στο δρόμο Λευκωσίας-Τροόδους, σε υψόμετρο 3000 ποδών. Η δεύτερη περιοχή βρισκόταν στο δάσος Αδελφοί σε ύψος 3430 ποδών στο δρόμο Λευκωσίας-Τροόδους μεταξύ του 40^{ου} και 41^{ου} μιλίου. Η τρίτη περιοχή βρισκόταν σε ύψος 3840 ποδών ακριβώς στο 43^ο μίλι. Η τέταρτη περιοχή βρισκόταν σε υψόμετρο 3700 ποδών, μεταξύ του 41^{ου} και 42^{ου} μιλίου, όπου υπάρχει μονοπάτι που οδηγεί πιο ψηλά έξω από τον δρόμο. Σημειώνουμε ότι την εποχή εκείνη υπήρχαν σιδερένιοι στύλοι στην άκρη του δρόμου, στους οποίους ήταν γραμμένη η απόσταση του σημείου σε μίλια από το Σεράγιο στη Λευκωσία, για αυτό και ήταν και σημεία αναφοράς.

Ag. Conservator of Forests,

With reference to your letter No.199/35 of 18.7.35 attached I now have the following information in reply to your questions.

(a) heights are as follows:-

Site 1	approximately	3000	ft
" 2	"	3430	"
" 3	"	3840	"
" 4	"	3700	"

(b) I attach a tracing in case of No.1 of the position of a good permanent supply of water about 1750 yards distant from site 1. and over 500 ft above which would give a good pressure. I have already reported on the distance of water supplies in the case of sites Nos. 2, 3, 4.

(c) The lowest quotation I have received for 2" galvanized iron piping is from Mj. Triakos Savva of Nicosia for 4 cps and 15 paras per foot.

(sd) R. H. Waterer
A. C. F. Troodos

27.7.35.

Οι τέσσερις περιοχές όπως παρουσιάζονταν σε έγγραφο της εποχής.

3.3 Οι ιατρικές υπηρεσίες εκτός των τεσσάρων περιοχών επιθεώρησαν και άλλες κατάλληλες περιοχές

Παραθέτω έγγραφο στο οποίο αναφέρεται ότι επιθεωρήθηκαν κι άλλες περιοχές εκτός από τις τέσσερις του Δασονομείου.

Telephone: "SANITARY, NICOSIA"
Telephone: No. 8.

ALL COMMUNICATIONS
to be addressed to
THE SENIOR MEDICAL OFFICER
and not to any individual
by name.
In your reply please
quote No. M.D. 104/31.

RECEIVED
-5 SEP 1935
C.S.D. MED.

MEDICAL DEPARTMENT,
CYPRUS,
NICOSIA, 4th September, 1935.

Hon. Colonial Secretary,

I have the honour to attach hereto description - prepared by the Forestry Department - of 4 sites considered suitable for a Sanatorium in the Platania area.

2. These sites and others have been carefully inspected and there can be no doubt site No. 3 will suit our purpose best. Situate there the Sanatorium 1 - will be on the Southern Side of the range and so protected from the North and North East winds.

2 - Will be situate close to the main Nicosia - Troodos and Troodos Limassol roads.

3 - Good water should be available in quantity. The source is on the Amiandos Mining lease, but I am informed unofficially it will not be used by that Company and so should be available for our purpose.

4 - The elevation of 3840 feet is suitable and garden and grazing land will be available close by.

3. I personally feel that we now should show an architect the site and then proceed to get out rough plans and rough cost estimates. This in itself will call for much discussion and thought and therefore should be proceeded with at an early date.

[Signature]
Senior Medical Officer.

Έγγραφο στο οποίο αναφέρεται ότι επιθεωρήθηκαν κι άλλες περιοχές εκτός από τις τέσσερις του Δασονομείου.

3.4 Ο Neff επιλέγει την περιοχή πλησίον του Καρβουνά

Ο Διευθυντής των Ιατρικών Υπηρεσιών Dr Neff, αφού πήρε τους χάρτες με τις τέσσερις τοποθεσίες, πήρε ιατρούς συνεργάτες του και επισκέφθηκε προσωπικώς αυτές τις περιοχές, καθώς και άλλες, όπως αυτό εξάγεται και από σχετικά έγγραφα.

Εν τω μεταξύ όπου πήγαιναν έστω και για να δουν οποιαδήποτε περιοχή ο κόσμος και πάλι ξεσηκωνότανε. Είναι τότε που ο γιατρός Κουρέας είπε στον Neff: **«για να τελειώνουμε, να επιλεγεί η περιοχή 3 που είναι έξω από τα σπίτια των Πλατανιών στο μίλι 43, που γειτνιάζει με τον Καρβουνά και είναι μακριά από κατοικημένες περιοχές».**

Έτσι επιλέχθηκε η περιοχή υπ' αρ. 3, που ευρίσκεται πιο ψηλά από τις άλλες τρεις περιοχές, σε υψόμετρο 3840 πόδια. Επίσης θα προμηθεύεται νερό από την χρυσόβρυση δεδομένης και της δήλωσης του διευθυντή του Μεταλλείου Αμιάντου ότι δεν χρειάζεται το νερό και το παραχωρεί.

3.5 Ο Τάκης Ευαγγελίδης διαφωνεί με την απόφαση αυτή

Με αυτή την απόφαση που ενέκρινε και το Δασονομείο, δεν συμφωνούσε ο φυματολόγος ιατρός Τάκης Ευαγγελίδης. Σε συνέντευξη που μου παραχώρησε, μου ανέφερε τα εξής: **«Πήγα και είδα την τοποθεσία και διαπίστωσα ότι ήταν η πιο ακατάλληλη από όλες τις περιοχές που είδαμε, διότι το καλοκαίρι θα είχε ζέστη που θα ήταν ο ήλιος ψηλά και τον χειμώνα δεν θα υπήρχε ήλιος, διότι θα τον έκοβε η οροσειρά του Τροόδους».** Στις διαμαρτυρίες μου ο κ. Neff μου απάντησε: **«You Cypriots whatever we do you always complain. The place has been chosen and the Sanatorium will build there».** Δηλαδή: **«Εσείς οι Κύπριοι ό,τι και να κάμουμε πάντοτε θα έχετε παράπονο και θα διαμαρτύρεστε. Αλλά να ξέρεis ότι η τοποθεσία έχει επιλεγεί και το Σανατόριο θα αναγερθεί εκεί».**

Έτσι ο Dr Neff προχώρησε πεισματικά, με στόχο την ανέγερση Σανατορίου στον Καρβουνά. Όπως όμως θα δούμε στην § 1.4 του κεφ. Ε' ο Τάκης Ευαγγελίδης δεν έμεινε με σταυρωμένα τα χέρια.

3.6 Ο Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών αποστέλλει στο κυβερνείο την απόφαση για την περιοχή 3 με όλα τα σχετικά έγγραφα

Έτσι ο Διευθυντής των Ιατρικών Υπηρεσιών, αφού ενημέρωσε κατ' αρχάς προφορικά τον κυβερνήτη για την απόφασή του, στην συνέχεια του απέστειλε και επιστολή μέσω του Γραμματέα της Αποικίας ημερομηνίας 04 Σεπτεμβρίου 1935, στην οποία εκθέτει την απόφασή του, για την περιοχή υπ' αριθ. 3.

Παραθέτω την σχετική επιστολή.

Telephone No. 8. "SANITARY, NICOSIA."
Telephone No. 8.

ALL COMMUNICATIONS
to be addressed to
THE SENIOR MEDICAL OFFICER
and not to any individual
by name.
In your reply please
quote No. M.D. 104/31.

RECEIVED
15 SEP 1935
C.S.O. H.E.

MEDICAL DEPARTMENT,
CYPRUS,
NICOSIA, 4th September, 1935.

Hon. Colonial Secretary,

I have the honour to attach hereto description - prepared by the Forestry Department - of 4 sites considered suitable for a Sanatorium in the Platania area.

2. These sites and others have been carefully inspected and there can be no doubt site No. 3 will suit our purpose best. Situate there the Sanatorium 1 - will be on the Southern Side of the range and so protected from the North and North East winds.

2 - Will be situate close to the main Nicosia - Troodos and Troodos Limassol roads.

3 - Good water should be available in quantity. The source is on the Amiantos Mining lease, but I am informed unofficially it will not be used by that Company and so should be available for our purpose.

4 - The elevation of 3840 feet is suitable and garden and grazing land will be available close by.

5. I personally feel that we now should show an architect the site and then proceed to get out rough plans and rough cost estimates. This in itself will call for much discussion and thought and therefore should be proceeded with at an early date.

[Signature]
Senior Medical Officer.

Ο Διευθ. Ιατρικών Υπηρεσιών παρουσιάζει την εισήγησή του προς τον κυβερνήτη, για την επιλογή της περιοχής υπ' αρ. 3.

4. Η ΑΓΓΛΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΟΚΤΑΣΕΛΙΔΟ ΒΙΒΛΙΑΡΙΟ

4.1 Ο κυβερνήτης της Κύπρου αποδέχθηκε κατ' αρχάς την εισήγηση για την ανέγερση του Σανατορίου στον Καρβουνά.

Όταν ο κυβερνήτης πήρε την εισήγηση του Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών Dr Neff για την επιλογή της περιοχής υπ' αρ. 3 ως της καταλληλότερης, την ενέκρινε κατ' αρχάς και προχώρησε στην έκδοση οκτασέλιδου βιβλιαρίου στην ελληνική γλώσσα με επικεφαλίδα:

«Προτιθέμενη Ίδρυσις Κεντρικού Φθισιατρείου - Έκκλησις».

Η αποικιακή κυβέρνηση της Κύπρου πάντοτε αλληλογραφούσε στην αγγλική γλώσσα. Σημειώνουμε ότι η αγγλική γλώσσα συνέχισε και μετά την ανεξαρτησία να χρησιμοποιείται για πολλά χρόνια στα δικαστήρια και σε άλλα τμήματα. Αυτό όμως το βιβλιάριο εξ ανάγκης το εξέδωσαν στην ελληνική γλώσσα και το κυκλοφόρησαν σε όλη την Κύπρο.

Στο βιβλιάριο αυτό, το οποίο πρέπει να κυκλοφόρησε στο κοινό μέσω των Δημαρχείων, κάνει έκκληση σε όλους να συνεισφέρουν για την ίδρυση του Σανατορίου. Στο έντυπο γίνεται αναφορά ότι το Σανατόριο θα ανεγερθεί στα Πλατάνια και οι έρανοι συνεχίζονται. Ακόμη δε αναφέρει ότι οι δήμαρχοι Λευκωσίας και Λεμεσού ένωσαν τα σχετικά ταμεία τους για τον σκοπό αυτό. Ο ίδιος ο κυβερνήτης δηλώνει ότι προσφέρει £25 για ενίσχυση του ταμείου. Το Φθισιατρείο πρέπει να είναι αντάξιο του έτους του Ιωβηλαίου. Πρέπει να είναι απτό μνημείο του έτους του Ιωβηλαίου όπως συγκεκριμένα αναφέρει. Το βιβλιάριο υπογράφηκε από τον κυβερνήτη στις 22/07/1935 στο Τρόδος, όπου είχε την έδρα του τα καλοκαίρια.

4.2 Η εκκλησία συμμετέχει στους εράνους

Δεδομένου ότι ο κυβερνήτης ζήτησε στη συνεδρίαση του Γενάρη του 1935 να εμπλακεί και η εκκλησία στην όλη διαδικασία, πρέπει το βιβλιάριο αυτό να κυκλοφόρησε και μέσω των ιερών ναών της νήσου.

sanatoria for consumptives. His Excellency thought the public generally would be only too willing to subscribe to such a fund as it would be non-contentious and non-political. The fund, he stated, was to be something quite apart from the local Jubilee Celebrations. His Excellency himself offered to head the subscription lists and said that he would give £10 to each of the six funds.

The Acting Commissioner, Nicosia, thought it would be well if all churches were asked to contribute to the

funds and that it would be best if His Excellency were to contribute to the fund before Mayors were formally approached and His Excellency agreed to do this.

Μέρος των πρακτικών της σύσκεψης ημ. 12/01/1935 υπό την προεδρία του κυβερνήτη Palmer, όπου αναφέρεται ότι επιθυμία της σύσκεψης είναι να εμπλακεί και η εκκλησία στη διαδικασία των εράνων.

4.3 Το οκτασέλιδο βιβλιάριο

Παραθέτουμε το βιβλιάριο που όπως προαναφέραμε ήταν γραμμένο στην ελληνική. Στο βιβλιάριο αυτό υπάρχουν λεπτομέρειες για το κόστος, έκκληση προς τον λαό να συνεισφέρει και επιστολή του Palmer. Σημειώνουμε ότι υπεγράφη από τον κυβερνήτη την 22^η Ιουλίου 1935 στο Τρόδος.

ΚΥΠΡΟΣ

ΠΡΟΤΙΘΕΜΕΝΗ ΙΔΡΥΣΙΣ

ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΦΘΙΣΙΑΤΡΕΙΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΣ

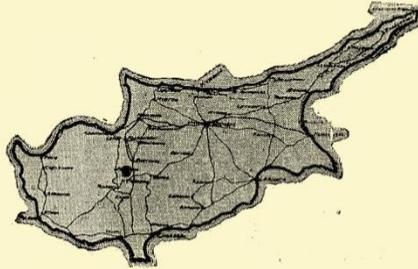

Ι ΕΝΤΙΜΟΙ ΔΗΜΑΡΧΟΙ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ ΚΑΙ ΛΕΜΕΣΟΥ

κατόπιν συνηθείας των μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἔχουσιν ἀποφασίσει νὰ ἐνώσωσι τὰ ἐκ συνεισφορῶν εἰς τὰ Ταμεία τῶν Δημάρχων Λευκωσίας καὶ Λεμεσοῦ διὰ τὸν ἀντιφυματικὸν ἀγῶνα εἰσπραχθέντα ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ Ἰουβιλαιου χρήματα εἰς ἑν κεντρικὸν ταμεῖον τὸ ὁποῖον νὰ διατεθῇ διὰ τὴν κάλυψιν μέρους τῆς ἀρχικῆς δαπάνης τῆς ἰδρύσεως ἐνὸς κεντρικοῦ διὰ τὴν ὅλην Νῆσον Φθισιατρείου πρὸς θεραπείαν μὴ προκηχωρημένων περιστατικῶν. Τὸ Φθισιατρεῖον τοῦτο θὰ κείτῃ εἰς ὄψος μεταξὺ τριῶν καὶ τεσσάρων χιλιάδων ποδῶν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ κυρίου δρόμου Λευκωσίας—Τροόδου εἰς τὸ ἐκ πύκτων δάσους εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Πατακινῶν. Ἡ Κυβέρνησις ἀναλαμβάνει νὰ ἐξασφαλίσῃ ὅπως τὸ οὐκ ἔτι συμπληρούμενον ἐργοῦσθῃ δι' ἐπαρκούς προσωπικοῦ καὶ ἐπαρκῶς συντηρητικῶν.

* * * * *

Ἡ ΑΝΩΤΕΡΩ διαγραφομένη ἀπόφασις προέκυψε ἐκ τινος ἐισηγήσεως γενομένης ὑπὸ τῆς Αὐτοῦ Ἐξουχότου τοῦ Κυβερνήτου εἰς τινα ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Διοικητὴν Λευκωσίας, δημοσιευομένην κατωτέρω εἰς τὴν ὅλιαν ἢ Αὐτοῦ Ἐξουχότου γενναιοφρόνως ἀπέστειλε περαιτέρω συνεισφορῶν ἐκ Λ. 25 διὰ τὸν ἐν λόγῳ σκοπόν.

● ΠΑΤΑΝΙΑ, 3.500 ποδ. ἐπὶ τὴν θάλασσαν.

6η 'Ιουνίου, 1935.

“Αγαπητέ Μονταγκιού,
 “Έχω λάβει ώρισμένα χρηματικά ποσά όπως ταύτα χρησιμοποιηθῶσι κατ’ ἐμὴν βούλησιν διὰ σκοποῦς Νοσοκομείων ἐπὶ τῶν 'Ιωβιλαίων καὶ ἔχω καταθέσει ταῦτα εἰς τὴν 'Οθωμανικὴν Τράπεζαν. Ἐχει γίνῃ δὲ ὑπόθεσις καὶ δι’ ἄλλα ὑπὸ αἴρεσιν. Ἄλλ’ ἐπειδὴ ἀντιλαμβάνομαι ὅτι ἡ μεγάλη ἐπιθυμία πολλῶν προσώπων εἶναι ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ κατ’ ἀντάξιον τῆς περιστάσεως καὶ ὅτι πολλὰ ἐπιπλέον δωρεὰ καὶ προσεφέροντο ἐὰν ὄριζοντο καλύτερον οἱ ἀντικειμενικοὶ σκοποὶ τῶν Ταμείων Νοσοκομείων ἐπὶ τῶν 'Ιωβιλαίων Λευκωσίας καὶ Λεμεσοῦ, θὰ εἰσιγομένη πρὸς διάσκεψιν ὑφ’ ὁμοῦ καὶ τῶν Δημάρχων ὅπως ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τούτων διατέλῃ ἡ ἀνεργεῖς θεραπευτικῶν φθισιατρείων εἰς τοιοῦτο μέρος, ὅπως οὐχὶ μικροτέρου τῶν 3,000 ποδῶν, ὡς ἐνδέχεται νὰ ἐκλεγῇ ὑπὸ τῶν 'Ιατρικῶν Ἀρχῶν.
 Ἐὰν ἡ τοιαύτη ἰδέα ἀρέσῃ εἰς τοὺς Δημάρχους καὶ εἰς ὁμοῦ, εἰμαι διατεθειμένος νὰ δώσω Λ. 25 ἀκόμη εἰς τὸ Ταμεῖον καὶ ἐλπίζω ὅτι καὶ ἄλλοι θὰ πράξωσι τὸ ἴδιον οὕτως ὥστε νὰ ἀνεγεσθῇ φθισιατρεῖον πραγματικῶς ἀντάξιον τῆς Κύπρου καὶ τοῦ Ἔτους τοῦ 'Ιωβιλαίου μετὰ τὴν ἀρωγὴν τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἄλλων βοηθῶσαν διὰ τὴν ὁποίαν ἐγένετο ὑπόθεσις πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον.
 “Ὀλας Ὑμέτερος,
 X. P. ΠΑΛΜΕΡ.”

ΤΑ ΤΑΜΕΙΑ ταῦτα θὰ κρατηθῶσιν ἀνοικτὰ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Ἔτους τοῦ 'Ιωβιλαίου καὶ ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἀξήθῃσι σημαντικῶς. Δωρεὰ δίδονται νὰ συνεχισθῶσι ἀποσταλλόμενα πρὸς τοὺς ἐντίμους Δημάρχους Λευκωσίας καὶ Λεμεσοῦ ἢ πρὸς τὸν Διοικητὴν τῆς μᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἐπαρχίας. Θὰ γνωρίζεται λήψις πάσης τοιαύτης συνεισφορᾶς εἰς τὰ Ταμεῖα ταῦτα διὰ τοῦ Τύπου.

Ἡ κατάστασις τῶν τοιούτων Ταμείων ἔχει ὡς ἑξῆς :—

Λευκωσία	£1,587
Λεμεσὸς (συμπεριλαμβανομένης τῆς ἐκ Λ. 1,000 ὑπὸ τοῦ ἐντίμου Δημάρχου Λεμεσοῦ κ. Χρ. Χατζηπαύλου, Ο.Β.Ε., γενναίας δωρεᾶς)	£2,270
Ὀλικὸν	£3,857

Εἰς αὐτὰ δέον νὰ προστεθῇ ἡ μεγαλόδωρος δωρεὰ ἡ ὁποία ἐγένετο πρὸ πολλῶν μηνῶν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ὑπὸ τοῦ κ. Δημητρίου, Ο.Β.Ε., ἐκ Λάρνακος. Ἡ κατὰ προσήγγισιν ἐκτιμῆσις διὰ Νοσοκομείων ἐκ πενήτηντα κλινῶν τὸ ὅπου θὰ ἀνεγερθῇ κατ’ ἀρχὰς ἀνέρχεται εἰς Λ. 15,000.

* * * * *

ΔΕΝ ΠΡΟΤΙΘΕΤΑΙ νὰ ζητηθῇ ἡ ἔνωσις τῶν Ταμείων ἐκείνων τὰ ὅποια ἤνοιξαν οἱ Δημάρχαι Λάρνακος, Πάφου, Ἀμμοχώστου καὶ Κυρηνείας καὶ εἰς τὰ ὅποια ἐγένετο συνεισφορὰ διότι ταῦτα θὰ διαπανθῶσι διὰ τὰ τοπικὰ νοσοκομεία τῶν ἐπαρχιῶν τούτων. Ἀλλὰ τὸ νέον Φθισιατρεῖον θὰ εἶναι ἀνοικτὸν βεβαίως εἰς ἀσθενεῖς ἐξ ἄλλων τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἐλπίζεται ὅτι καὶ ἄλλαι συνεισφοραὶ πρὸς τὸ Κεντρικὸν Ταμεῖον θὰ προέλθωσιν ἐξ ἄλλων τῶν Ἐπαρχιῶν τῆς Νήσου. Τὸ ὑπάρχον ἴδρυμα εἰς τὴν Ἀθαλάσσαν θὰ ἐξακολουθήσῃ λειτουργεῖν καὶ θὰ εἶναι διαθέσιμον διὰ προχωρημένους ἀσθενεῖς ἐξ ἄλλης τῆς Κύπρου.

* * * * *

Ο ΑΝΩΤΕΡΟΣ ΙΑΤΡΙΚΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΣ προτίθεται συντόμως νὰ σχηματίσῃ Κυπριακὸν κατὰ τῆς Φυματιώσεως Σύνδεσμον εἰς τὸν ὅποιον θὰ ἀντιπροσωπεύωνται μέλη ἐκ τοῦ κοινοῦ καὶ νὰ ζητήσῃ ἀργότερον ὅπως οὗτος συνδεθῇ μετὰ τοῦ Ἐθνικοῦ Συνδέσμου διὰ τὴν πρόληψιν τῆς Φυματιώσεως τῆς Μεγάλης Βρετανίας, Ἐταιρείας παγκοσμίου φήμης διὰ τὸ κατὰ τῆς φυματιώσεως ἔργον τῆς.

* * * * *

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΦΥΜΑΤΙΩΣΕΩΣ εἶναι ἐν ἐκ τῶν μάλιστα σοβαρῶν τὰ ὅποια ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ 'Ιατρικὸν Γεῖμα Κύπρου. Ἄλλ’ ἡ ἀσθένεια δὲν δύναται μόνον νὰ προληφθῇ ἀλλὰ καὶ δύναται νὰ θεραπευθῇ. Τὸ 'Ιατρικὸν Γεῖμα ἔχει διεξαγάγει ἐπ’ ἀρκετὸν εἰς τὸ παρελθὸν προληπτικὴν ἐπιστρατεῖαν καὶ θὰ τὴν συνεχίσῃ μετὰ διπλασιασμένην δραστηριότητα. Ἀλλὰ ἡ Κύπρος στερεῖται ἐπὶ τοῦ παρόντος συγχρονισμένου θεραπευτικοῦ κέντρου διὰ περιστατικὰ εἰς τὰ πρῶτα στάδια καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὅποιον ἡ Κυβέρνησις καὶ οἱ Ἐντίμοι Δημάρχου Λευκωσίας καὶ Λεμεσοῦ ζητοῦν περισσώτερας συνεισφορὰς. Τὸ ἴδρυμα θὰ εἶναι ἀπὸ τῶν μηνῶν τοῦ Ἔτους τοῦ 'Ιωβιλαίου καὶ ἐλπίζεται ὅτι μετὰ περισσώτερον γενναῖον δωρεὰν ἐκ μέρους τοῦ κοινοῦ τὸ οὐκὶμα θὰ εἶναι ἀντάξιον τῆς περιστάσεως, τῆς ὑποθέσεως καὶ τῆς Κύπρου.

Τρόδος,
22α 'Ιουλίου, 1935.

**Το ἔγγραφο που διενεμήθη στην Κύπρο για τους εράνους υπέρ ανεγέρσεως
 Σανατορίου και ήταν γραμμένο στα ελληνικά.**

5. ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΣΧΕΔΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΣΤΟΝ ΚΑΡΒΟΥΝΑ

5.1 Ο Neff όπως ήδη αναφέραμε ενημέρωσε τον κυβερνήτη για την επιλογή της περιοχής υπ' αρ. 3 και ζήτησε έγκριση για την ετοιμασία σχεδίων

Μόλις ο Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών κατέληξε στην απόφαση και εισηγήθηκε την περιοχή υπ' αρ. 3, απέστειλε σχετική επιστολή στον Αποικιακό Γραμματέα την οποία καταχώρησα ήδη στην §3.6 του παρόντος κεφαλαίου. Σε αυτή την επιστολή που φέρει ημερομηνία 04/09/1935, υποβάλλει ταυτόχρονα και εισήγηση για να ξεκινήσουν οι διαδικασίες προετοιμασίας σχεδίων.

5.2 Οι αδελφοί Μιχαηλίδη ετοίμασαν τα σχέδια για τον Καρβουνά

Στις 03/02/1936 είχαν ολοκληρωθεί όλες οι αναγκαίες διεργασίες και ο άγγλος Διευθυντής Δημοσίων Έργων A. Stone απευθύνθηκε γραπτώς στους αρχιτέκτονες αδελφούς Μιχαηλίδη και τους ανέθεσε την εκπόνηση των σχεδίων. Τα σχέδια ετοιμάστηκαν και έφεραν ημερομηνία 06/06/1936. Ο Διευθυντής των Δημοσίων Έργων τα αξιολόγησε και τα απέστειλε στον Γραμματέα της Αποικίας με επιστολή ημερομηνίας 25/01/1937.

Επισημαίνουμε ότι τα σχέδια ήταν πλήρη, δηλαδή υπήρχαν σχέδια τόσο για το κυρίως κτήριο, όσο και για τα σπίτια του γιατρού, της matron και των νοσοκόμων, πράγμα που αποδεικνύει ότι υπήρξε προγραμματισμός για την ανέγερση όλων αυτών των κτιρίων ταυτόχρονα.

Παραθέτω την επιστολή του Διευθυντή Δημοσίων Έργων προς τον Γραμματέα της Αποικίας και μία από τις 15 σελίδες των προδιαγραφών στην οποία φαίνεται καθαρά ότι θα κτιζόταν και το σπίτι των νοσοκόμων και το σπίτι του γιατρού ταυτόχρονα με το Σανατόριο.

P.W.D. No. 137/35

THE OFFICE OF THE
DIRECTOR OF PUBLIC WORKS
CYPRUS, 25th January, 1937.

Hon. Colonial Secretary,

Jubilee Sanatorium

With reference to the Acting Director of Public Works' letter No. 137/35 dated 1st August 1936 I find that the general working drawings for the Jubilee Sanatorium were completed and handed to my Department about the end of September but do not appear to have been submitted to you.

2. I forward one set in separate jacket herewith in case you should wish to see them.

3. These plans are based on the preliminary sketch plans originally approved and I am not sure that they are now suitable for the purpose in view.

4. As a definite lump sum fee of £240 was arranged for these plans I assume that, pending further discussion, I shall be in order in paying him £150 on account charging to Head 25 item 16 Tuberculosis Sanatorium.

A. H. H.

Director of Public Works.

AS7PL

Η επιστολή του Διευθ. Δημοσίων Έργων η οποία συνοδεύει τα σχέδια και τις προδιαγραφές του σανατορίου που θα κτιζόταν στον Καρβουνά.

- 1 Window 1.50x1.20 to the servants room 2 sashes for the glasses
and three for the shutters.
1 " 0.50x1.00 to the store.

First floor Doors.

- 2 External doors 2.25x2.30 as for the ground floor
3 Internal doors 1.80x2.00 pcs. with plywood.
2 " " 0.80x2.00 with plywood.

First floor windows with glasses and shutters.

- 1 Window 1.60x1.20 three sashes for the glasses and four for the
shutters.
1 " 1.60x0.65 to the bath-room the same as above.
1 " 0.75x0.65 to the W.C. two sashes for the shutters.
1 " 2.45x0.65 three sashes for the glasses and six for the
shutters.
1 " 1.50x1.20 two sashes for the glasses and three for the
shutters.

DOCTOR'S HOUSE.

The same doors and windows as for Matron's house except the store
entrance to the basement which will be 1.00x2.10 instead of 0.80x
2.10 " and the window to the store to be 0.40x0.70 instead of
0.50x1.00

BUNGALOW FOR THE STAFF.

Doors.

- 1 Main entrance 1.15x2.20 Swedish 2"
1 Entrance for the kitchen 0.80x2.30 Swedish 2"
4 Internal doors 1.00x2.20 with plywood
2 " " 0.80x2.20 " "

Windows.

- 4 Windows 2.00x1.30 three sashes for the glasses and four for the
shutters.
1 " 1.10x1.30 two shutters opening down-wards without shut-
ters.
1 " 1.20x1.30 two sashes for the glasses and three for the
shutters. To be of Swedish timber 2" thick.

GARAGES.

- 1 Door 1.00 x 2.10 of Swedish planks 1" for the W.C.
6 Doors 3.00x2.80 of Swedish planks 1" thick
2 " 1.10x2.10 " " " "
1 Window for the barber-shop 1.40x1.00 two sashes with glasses
and two sashes of Swedish 1" planks nailed.
6 " 1.50x0.90 with glasses and round hirozontal bars and flat
iron bars verticals.
1 " 0.50x1.00 with glasses and sash of Swedish 1" planks nailed
1 " 0.50 x 0.80 " " " "

**Η 15^η σελίδα των σχεδίων του Σανατορίου που θα κτιζόταν στον Καρβουνά
με την οποία αποδεικνύεται ότι μαζί με το Σανατόριο και το σπίτι του
γιατρού θα κτιζόταν ταυτόχρονα και το σπίτι των νοσοκόμων.**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

ΤΡΕΙΣ ΑΓΓΛΟΙ ΕΙΔΙΚΟΙ:
Ο DR BARDSWELL, Ο W.D.
CAROE ΚΑΙ Ο DR BEVAN
ΒΟΗΘΗΣΑΝ ΜΕ ΤΙΣ ΙΔΕΕΣ
ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ
ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ

1. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΝΩΣΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΦΥΜΑΤΙΩΣΗΣ ΑΠΟΣΤΕΛΛΕΙ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΤΟΝ ΙΑΤΡΟ DR BARDSWELL

1.1 Ο Bardswell φθάνει στην Κύπρο με τη συγκατάθεση και του Υπουργείου Αποικιών

Η νόσος της φυματίωσης, όπως και σε πολλά άλλα μέρη, έτσι και στην Κύπρο, άρχισε να εξαπλώνεται και θέριζε ολόκληρες οικογένειες μέχρις ότου να επισημανθεί. Συνήθως η επισήμανση κάποιου ασθενούς γινόταν όταν άρχιζαν οι αιμοπτύσεις. Μέχρι να επισημανθεί μεταδιδόταν και στα παιδιά της οικογένειας, που εκ φύσεως ήταν πιο ευάλωτα.

Έτσι η Διεθνής Ένωση Αντιμετώπισης της Φυματίωσης αποφάσισε και έστειλε στην Κύπρο τον διακεκριμένο Φυματιολόγο Dr Noel Bardswell, ο οποίος αφίχθη λίγο πριν το τέλος του 1936, συνοδευόμενος από την νοσοκόμα του Jays.

Παραθέτω την επιστολή που εστάλη από το Υπουργείο Αποικιών της Αγγλίας την 21^η Σεπτεμβρίου 1936 προς τον κυβερνήτη της Κύπρου, με την οποία τον πληροφορούσε για την αποστολή στην Κύπρο του διακεκριμένου επιστήμονα Dr Bardswell.

CYPRUS

No. 369.

Downing Street,

21, September, 1936.

Sir,

I have the honour to refer to paragraph 3 of my despatch No. 514 of the 15th August in which mention is made of the assistance to be given by the National Association for the Prevention of Tuberculosis in combatting the menace of the disease in Cyprus.

2. As you are, I believe aware, the Association have recently decided to send a Medical Commissioner, Dr. Noel D. Bardswell, M.V.O., accompanied by Nurse Jays, to Cyprus for the purpose of studying the problem of tuberculosis on the Island in co-operation with the local medical authorities. Dr. Bardswell and Nurse Jays propose to leave for Cyprus sometime next month. I enclose a copy of a letter which has been sent to Sir Robert Philip, LL.D., M.D., F.R.C.P., the Chairman of the Council of the Association with reference to this mission. I feel sure that you will agree that Cyprus is extremely fortunate to have obtained the services of such a distinguished Commissioner as Dr. Bardswell, and I have no doubt that his investigation will prove of great value in dealing with this problem.

I have the honour to be,

Sir,

Your most obedient,
humble servant,

(Signed) W. ORMSBY GORE.

THE OFFICER ADMINISTERING
THE GOVERNMENT OF
CYPRUS.

Η επιστολή με την οποία το Υπουργείο Αποικιών ειδοποιεί την αποικία της Κύπρου ότι αποστέλλεται στην Κύπρο ο φυματιολόγος Dr Bardswell.

1.2 Ο Bardswell επισκέφθηκε την Κύπρο δύο φορές

Ο Dr Bardswell είχε ως έργο να μελετήσει το πρόβλημα της φυματίωσης σε ολόκληρο το νησί και να συμμετάσχει με τις εισηγήσεις του στο τιτάνιο έργο της αντιμετώπισης της ασθένειας αυτής.

Όπως φαίνεται από τα σχετικά έγγραφα ο Bardswell βοήθησε ουσιαστικά συμμετέχοντας ενεργά σε όλες τις διαδικασίες.

Φαίνεται δε ότι επισκέφθηκε την Κύπρο δύο φορές. Παραθέτουμε δύο έγγραφα που αναφέρονται στο γεγονός αυτό, τα οποία συντάχθηκαν από τον Dr Bevan.

The section of this memorandum which deals with the recommendations for a dispensary service for Cyprus are the practical outcome of Dr. Bardswell's second visit to the island.

(iii)/

T.O.No. 141

KYPEROUNDA SANATORIUM,
April, 1945.

Director of Medical Services,

KYPEROUNDA SANATORIUM - PURCHASE OF LAND.

With reference to the letter No. 356/57 of 17th February, 1945 from the Commissioner of Limassol stating that objection had been raised to the projected purchase of additional land for the Sanatorium, I submit a short review of the relevant facts.

2. Before Dr. Bardswell's first visit to Cyprus in the autumn of 1936 a site for the Sanatorium on forest land had already been chosen, but, on his advice, the site was abandoned as there was practically no level ground which could be developed for agricultural purposes. A committee was formed to select a new site and after numerous places had been visited the present site was selected. The then D.M.S. recommended the acquisition of sufficient land for agricultural purposes as well as for building sites, but following the recommendations of the then Commissioner of Limassol, Mr. Greening, in Min. (2) of C.S.M.P. 1354/37 it was decided to purchase only 60 of the 37 doumas. It was pointed out that, at that time, there was adequate space for building and development if land only to the north of the road were acquired. With reference to the land not purchased at the time, the Commissioner stated "If in future years when the Sanatorium is well established, such acquisition becomes necessary it can take place". The D.M.S. at the time agreed to this - "Later perhaps if it is considered necessary certain of the garden land can be acquired on lease or otherwise".

Τα δύο έγγραφα του Dr Bevan στα οποία αναφέρεται ότι ο Bardswell ήρθε στη Κύπρο δύο φορές.

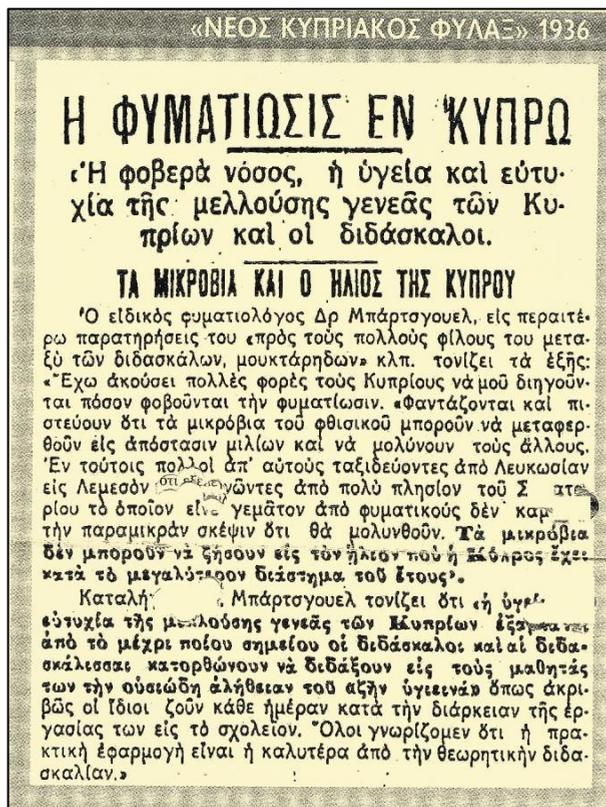
Παραθέτουμε επίσης και μέρος εκ των πρακτικών των συνεδριάσεων του Αντιφυματικού Συνδέσμου Κύπρου της 1^{ης} Μαΐου 1937, όπου και σε αυτά γίνεται αναφορά στις δύο αυτές επισκέψεις.

Ο Dr Bardswell, στην προσφώνησή του, ανέφερε ότι στους 6 μήνες που βρίσκεται στο νησί παρατήρησε πως ο Σύνδεσμος όλο μεγαλώνει και προοδεύει χάρη στον Πρόεδρο του Συνδέσμου και τους Εκλεκτούς Συνεργάτες του, στους οποίους αξίζουν θερμά συγχαρητήρια για την εξαιρετική δουλειά που κάνουν δουλεύοντας ομαδικά. Επίσης ένα πρώτης τάξης σανατόριο θα βοηθήσει πολύ περισσότερο από το ήδη υφιστάμενο σανατόριο Αθαλάσσιας, στο οποίο θεραπεύθηκαν αρκετοί ασθενείς, από τους οποίους ο Dr Bardswell γνώρισε ήδη 6 από αυτούς. Ο Dr Bardswell, ανέφερε επίσης πως συγχαρητήρια αξίζουν και στον βοηθό του Δρα Τάκη Ευαγγελίδη, ο οποίος παράλληλα με την δουλειά του στο ιατρείο προσφέρει και στον ίδιο, πολύτιμες πληροφορίες σχετικές με την έρευνά του. Η ιατρική επισκέπτρια (Αλίκη Χρίστου) επίσης είναι πολύτιμη βοηθός, όπως και ο Dr Bevan και η κυρία Μαυρίδου στην Λάρνακα, με την ικανότητα και την συνεργασία τους κατόρθωσαν να προχωρήσει ο Σύνδεσμος ένα πολύ μεγάλο βήμα μπροστά. Με την βοήθεια και γενναιοδωρία φυσικά του κ Δημητρίου ο οποίος έκτισε το οίκημα του ιατρείου στην Λάρνακα. Τέλος η περιοδεία του Dr Bardswell, σε όλη την Κύπρο, βοήθησε τον ίδιο και την νοσοκόμα Jays στο να γνωρίσουν καλύτερα το πρόβλημα της φυματίωσης στην Κύπρο και με αυτό τον τρόπο θα μπορέσει να βοηθήσει τον Δρα Neff, στην αντιμετώπισή της. Οι δύο αξιωματούχοι της NAPT, τέλος Μαΐου επιστρέφουν στην Αγγλία για ενημέρωση/αναφορά σχετικά με την φυματίωση στην Κύπρο. Έχει όμως αποφασισθεί η επιστροφή και των δύο, το φθινόπωρο, για να συνεχίσουν την αξιόλογη αποστολή τους.

Μέρος των πρακτικών του Αντιφυματικού Συνδέσμου τα οποία επιβεβαιώνουν ότι ο Bardswell επισκέφθηκε την Κύπρο δύο φορές.

1.3 Ο Bardswell δραστηριοποιήθηκε και στον τομέα της διαφώτισης του κοινού

Ο Bardswell έδιδε και διαλέξεις. Σε μία τέτοια διάλεξη του καθησύχαζε τους δασκάλους και τους μουχτάρηδες λέγοντάς τους: «μην φοβάστε και η ζέστη που υπάρχει στην Κύπρο είδα ότι θανατώνει το μικρόβιο της φυματίωσης». Ο κόσμος τότε ήταν τρομοκρατημένος. «Κοιτάξετε πόσος κόσμος μετακινείται στο Δρόμο Λευκωσίας - Λεμεσού και περνά έξω από το Σανατόριο Αθαλάσσας και όμως δεν μολύνεται από το μικρόβιο της Φυματίωσης».

Σχετικὴ δημοσίευση ἐν τῇ εφημερίδᾳ «Νέος Κυπριακὸς Φύλαξ» 1936, ὅπως ἀναδημοσιεύεται ἐν τῇ Εφ. «Πολίτης» τὴν 3^η Μαΐου 2006.

1.4 Ο Bardswell αφού περάτωσε και τις δύο επισκέψεις του επέστρεψε στην Αγγλία, όπου και απεβίωσε

Ο Bardswell παρέμεινε στην Κύπρο μελετώντας την κατάσταση, την οποία όπως ανέφερε δεν την βρήκε και τόσο τραγική όπως του λέγανε. Παρέμεινε στην Κύπρο από τον Νοέμβριο του 1936 μέχρι τον Ιούνιο του 1937. Τον Ιούνιο του 1937 επέστρεψε στην Αγγλία και ενημέρωσε τη Διεθνή Οργάνωση Αντιμετώπισης της Φυματίωσης για την κατάσταση που επικρατούσε στο νησί καθώς και τις εισηγήσεις που είχε κάνει.

Το φθινόπωρο του 1937 γύρισε για δεύτερη φορά στην Κύπρο, και αφού περάτωσε και την δεύτερη περίοδο της παραμονής του, επέστρεψε ξανά στην Αγγλία.

Για σκοπούς ιστορικούς αναφέρουμε ότι αυτή ήταν και η τελευταία αποστολή του Bardswell, διότι ευθύς αμέσως απεβίωσε. Αυτό εξάγεται και από το γεγονός ότι η Κύπρος απέστειλε συλλυπητήριο επιστολή στη γυναίκα του και στον Διεθνή Οργανισμό για τη Φυματίωση.

Παραθέτουμε σχετικά πρακτικά του Αντιφυματικού Συνδέσμου Κύπρου, ημερομηνίας 13/05/1939, που αναφέρονται στο γεγονός αυτό.

-13-

Ο Πρόεδρος του Συνδέσμου ανέφερε πως προτού αρχίσουν οι εργασίες του Συμβουλίου επιθυμεί να ανακοινώσει πως δύο πολύ γνωστοί γιατροί (φυματίωσης) γιατροί της ΝΑΡΤ (που δούλεψαν και πρόσφεραν για την εξάλειψη της φυματίωσης από το νησί) και φίλοι έχουν αποβιώσει. Αυτοί είναι οι Δρ Sir Robert Philip και Δρ Bardswell και ζήτησε όπως σηκωθούν όλοι οι παρευρισκόμενοι και τιμήσουν την μνήμη τους με ένα λεπτό σιγή.

Επιστολή έχει αποσταλεί από τον Επίτροπο Λάρνακας αναφέροντας ότι ο Δρ Χατζήμιχαήλ, ο Δημοτικός Ιατρικός Λειτουργός και η Miss Uzmiyani, έχουν εκλεγεί σαν μέλη του Care Committee Λάρνακας.

Επιστολή έχει αποσταλεί προς το Moslem Board of Education.

Έχει παραληφθεί αντίγραφο της αναφοράς του αποβιώσαντος Δρα Bardswell.

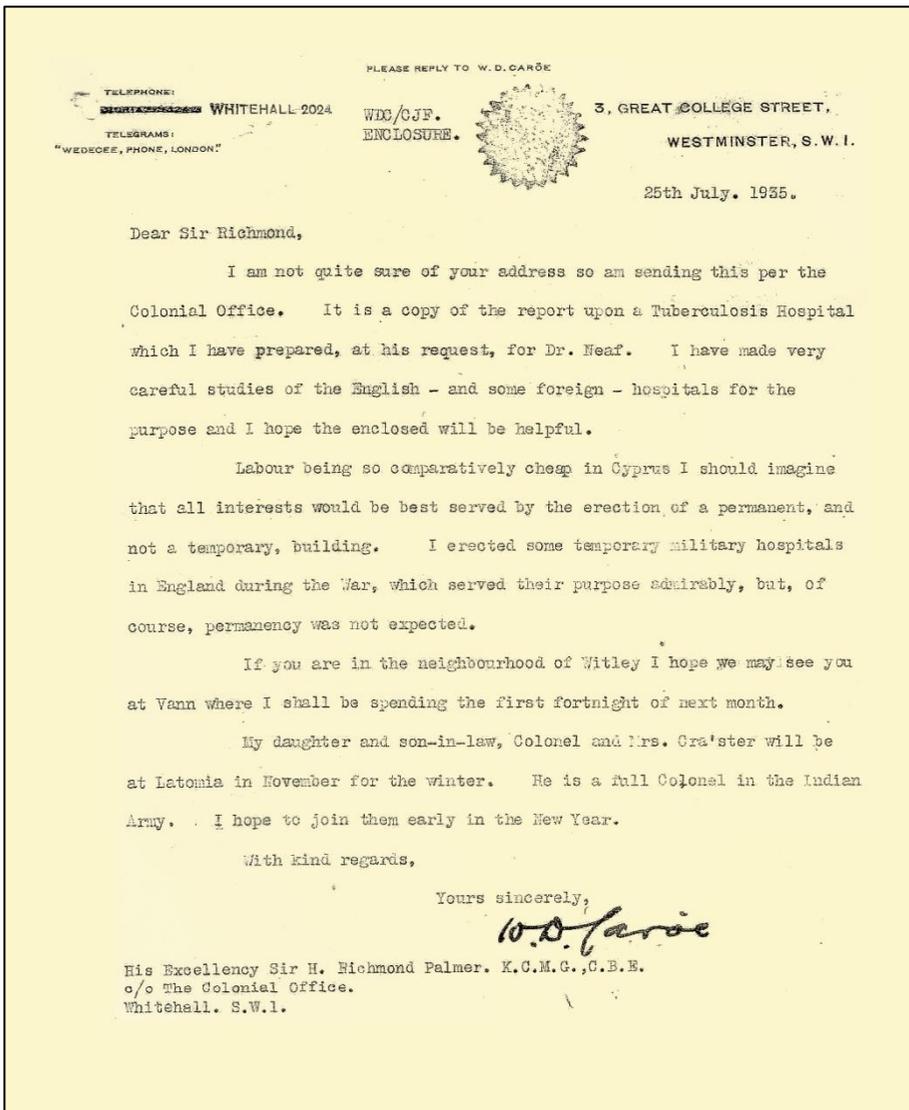
Στα ταχυδρομικά γραφεία το 1938-39, έχουν πωληθεί ένσημα αξίας £7.18.8, για το τέταρτο έτος κυκλοφορίας τους.

2. Ο ΑΓΓΛΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑΣ WILLIAM DOUGLAS CAROE ΣΥΜΒΑΛΛΕΙ ΣΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ ΜΕ ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ

2.1 Ο William Douglas Caroe ετοίμασε έκθεση την οποία απέστειλε και στον ίδιο τον κυβερνήτη Palmer

Ο δεύτερος Άγγλος που βοήθησε ήταν ο αρχιτέκτονας William Douglas Caroe, ο οποίος μετά από παράκληση του Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών Κύπρου Dr Neff, ασχολείται με το θέμα της ανέγερσης Νοσοκομείου για φυματικούς στην Κύπρο.

Συνέταξε προς τούτο μία έκθεση εννέα σελίδων που είχε σαν επικεφαλίδα: ***“Notes upon a Tuberculosis Hospital for Cyprus”***. Την έκθεση αυτή την απέστειλε στον Dr Neff, και στη συνέχεια την απέστειλε και στον ίδιο τον κυβερνήτη Palmer, με συνοδευτική επιστολή ημερομηνίας 25 Ιουλίου 1935. Από τον τρόπο που γράφει στον κυβερνήτη, γίνεται φανερό ότι ήταν και προσωπικός του φίλος και αυτό φαίνεται τόσο από το γεγονός ότι τον προσφωνεί απλά Dear Sir Richmond όσο και από το ότι τον προσκαλεί στο εξοχικό του ενημερώνοντας τον και για τα παιδιά του, σχετικά με το πού θα ευρίσκονται το καλοκαίρι, σε περίπτωση που θα μπορέσει να τα δει. Επισυνάπτω την επιστολή αυτή.

Η επιστολή του αρχιτέκτονα Caroe προς τον κυβερνήτη της Κύπρου Palmer.

2.2 Η έκθεση αυτή καθαυτή αποτελείται από εννέα σελίδες και είχε επικεφαλίδα: "Notes upon a Tuberculosis Hospital for Cyprus"

Στην εισαγωγή του ο Caroe, κατηγορούσε τους Κυπρίους ότι είναι πίσω από τον κόσμο τους. Εφιστά δε την προσοχή των Άγγλων που διοικούν την Νήσο στο γεγονός ότι: «ο Κύπριος πάντοτε γνωρίζει καλύτερα». Όπως

επισημαίνει, «αυτό όμως ισχύει περισσότερο για εκείνα τα θέματα που αγνοεί παντελώς». Συγκεκριμένα γράφει: *“The Cypriot always knows better. This is particularly true in matters in which he is most ignorant”*.

Βέβαια ως Άγγλος δεν ξεφεύγει από το θέμα του. Αυτά τα γράφει ως προοίμιο για να κακίσει την νοοτροπία των Κυπρίων να κτίζουν ψηλά δωμάτια και να νομίζουν ότι με αυτό τον τρόπο είναι δροσερά και αερικά. Παγκοσμίως όμως, όπως επισημαίνει, είναι παραδεκτό ότι με αυτό τον τρόπο δεν γίνεται αλλαγή αέρος και η ασθένεια παρατείνεται και παρατείνεται.

Στη συνέχεια στην έκθεση του αναφέρει όλες τις προδιαγραφές που πρέπει να ισχύσουν για το κτίριο, για το υψόμετρο στο οποίο πρέπει να κτιστεί, για τον προσανατολισμό που πρέπει να έχει και για το υπέδαφος της γης πάνω στην οποία θα ανεγερθεί. Αναφέρεται επίσης στα θέματα υδροδότησης, στη θέα που πρέπει να έχουν τα δωμάτια των ασθενών, τα μπαλκόνια που πρέπει να υπάρχουν έξω από τους θαλάμους, την κεντρική θέρμανση και για τα απόβλητα ότι πρέπει να καίονται. Αναφέρει ότι οι νοσοκόμες και το άλλο προσωπικό πρέπει να μένουν σε ξεχωριστά κτήρια. Στο τέλος εκθέτει ορισμένες ιδέες για το κόστος του όλου έργου.

Εκείνο που παρατηρούμε είναι ότι οι εισηγήσεις του Caroe έχουν εφαρμοστεί σε μεγάλο βαθμό στην ανέγερση του σανατορίου Κυπερούντας. Πέραν του 80% των εισηγήσεων του ελήφθησαν υπόψη.

2.3 Η έκθεση του Caroe

Παραθέτω την πρώτη και την τελευταία σελίδα της έκθεσης. Στην πρώτη σελίδα περιέχονται οι χαρακτηρισμοί για μας τους Κυπρίους και στην τελευταία σελίδα γίνεται αναφορά στο κόστος.

NOTES UPON A TUBERCULOSIS HOSPITAL FOR CYPRUS

The problem is not quite the same for a Hospital in a Northern climate and one in such a climate as that of Cyprus where a comparatively mild winter lasts barely three months and several of the other nine may be subject to almost tropical heat. In Cyprus also the sun, even in winter, is never long absent. At the same time the comparative problems are to some extent equalized by ~~racial~~ ^{racial} differences as between North and South. The Southern, generally dark skinned, race can endure the sun's rays with comparative equanimity, but is more sensitive to the cold ~~winds~~ ^{wind} winds from the highlands of the north eastern mainlands.

Literature upon the subject is not too well co-ordinated as regards even the needs of hospitals for T.B. in northern climes. It is diffuse and somewhat scattered and is more concerned with the causes of T.B. and the general treatment of the disease than with adequate agreement or definition upon the best methods of T.B. Hospital Planning and Construction. Even so it is confined to the needs of northern climes. These needs may be summarised briefly by the words "Sun and Air". The latter is common to all climates, the former needs some modification ~~for~~ a climate such as that of Cyprus.

It would be easy to write a treatise upon the treatment of the disease itself and how to combat, treat or cure it, to include a dissertation upon the best methods of educating a backward population in rebutting its incidence and helping its cure in the home. For practical brevity in what follows however I assume for the moment that such a treatise has already been anticipated among the local health authorities and confine these notes to the needs and construction of the Hospital itself. After several years close association with the Cypriot it is necessary to emphasize as clearly as possible a difficulty peculiar to the native race - ~~the~~ "The Cypriot always knows better". This is particularly true in matters in which he is most ignorant. For instance, he believes in large lofty airless rooms, too frequently with low down windows, whereby a blanket of used warmed or foul air is always above his head, erroneously supposed to keep the room aired and cool. He is so accustomed to the long rainless summer season that he endures damp walls and ceilings in winter rather than build impervious walls, floors and roofs. Thus damp airless houses are almost universal and doubtless a prime cause of the undue

Η πρώτη σελίδα της έκθεσης Caroe στην οποία χαρακτηρίζει τον τρόπο σκέψης των Κυπρίων.

Shelter Huts.

Particularly in Continental examples so called Liegehalle or open air shelters of considerable extent are frequently provided. But these mean considerable additional expense and are really not needed in connection with a well devised scheme. Unless placed under the shelter of woods or trees they would hardly be suitable for use in the Cyprus summer.

A few individual and well constructed huts placed in the grounds under tree shelter from excessive sun might be valuable.

Drainage and Disposal of Refuse.

Both are of instant importance and have been too seriously neglected so far in the planning of houses and institutions in the Island.

Tuberculosis sputum should if possible be burnt, but difficulties may arise. Its immediate disposition within the building is a matter of planning and organisation.

A successful and efficient scheme of drainage can hardly be described in these notes. Such is or should be normal to all domestic or institutional buildings.

Cost.

The cost per bed depends^{so}/largely upon the number of beds to be provided that I must reserve its consideration until that is known.

Hospital building will probably never become absolutely standardised but is quite sufficiently so to build in permanent materials. Its erection in temporary materials introduces factors which run contrary to nearly all the desiderata set forth above. It is significant that all the hospitals erected perforce in temporary material have had to be replaced wherever found desirable for continuance for military or civil use.

Η τελευταία σελίδα της έκθεσης Caroe στην οποία γίνεται αναφορά και στο κόστος του Σανατορίου.

2.4 Ο Caroe εξέδωσε και σχετικό βιβλίο με τις εισηγήσεις του Αξιοσημείωτο ακόμη είναι ότι ο Caroe είχε εκτυπώσει και βιβλίο στην Αγγλία σχετικά με τις εισηγήσεις του αυτές που είχε τίτλο “ **The hospital of Tuberculosis in Cyprus**”. Αυτό έγινε ένα χρόνο προτού πεθάνει. Απεβίωσε το 1938, σε ηλικία 81 ετών και ετάφη στο κοιμητήριο των Αγγλικανών στην

Κερύνεια. Όπως φαίνεται ο Caroe τα τελευταία χρόνια της ζωής του τα πέρασε στην Κερύνεια. Είναι γνωστό ότι αυτός ο αρχιτέκτονας σχεδίασε και παλαιότερα το Ξενοδοχείο Dome στην Κερύνεια και είπε στον Κατσελή τον ιδιοκτήτη του ξενοδοχείου: **«αμφιβάλλω εάν σε όλη σου την ζωή θα μπορέσεις να εισπράξεις τις £4,000 που θα ξοδέψεις να κτίσεις αυτό το ξενοδοχείο, σε αυτό το φτωχό νησί που ζεις και είναι η πατρίδα σου».**

3. Ο DR BEVAN ΣΥΝΤΑΣΣΕΙ ΕΚΘΕΣΗ 50 ΣΕΛΙΔΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΦΥΜΑΤΙΩΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΜΕ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ 19/07/1939

3.1 Η ημερομηνία της έκθεσης δεν αναγράφεται σε αυτή, αλλά στην συνοδευτική επιστολή που απευθύνει στον Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών και είναι 19/07/1939

Ο τρίτος Άγγλος που ασχολήθηκε με το όλο θέμα ήταν ο Dr Bevan που όπως θα δούμε και στο αντίστοιχο κεφάλαιο για το προσωπικό, εστάλη στην Αγγλία για ειδίκευση στις νέες μεθόδους αντιμετώπισης της φυματίωσης και ήταν συνεννοημένος με τον Neff και προοριζόταν να πάρει τη θέση **Tuberculosis Officer**, πράγμα το οποίο και έγινε. Έτσι ο Dr Bevan μελέτησε και συνέταξε τη μεγάλη αυτή έκθεση προς την κυβέρνηση, και στην οποία αναφέρει όλες τις πληροφορίες σχετικά με το πού περιθάλπονταν οι φυματικοί μέχρι τότε στην Κύπρο. Στην έκθεσή του καταγράφει επίσης λεπτομερώς τις εισηγήσεις του για το όλο θέμα.

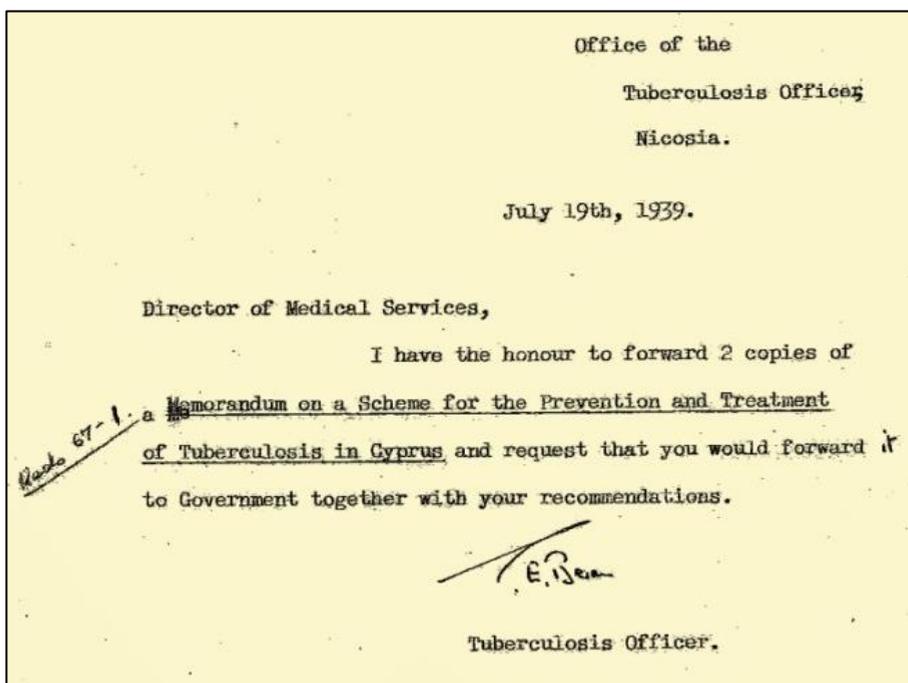
Στη συνέχεια ο Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών Dr Neff μελέτησε λεπτομερώς την έκθεση και κατέγραψε σε εμπιστευτική έκθεση τις παρατηρήσεις του για όλες τις παραγράφους. Την χαρακτήρισε εμπιστευτική, διότι σε ορισμένα σημεία καταφέρεται εναντίον του Dr Bevan.

3.2 Παράθεση εγγράφων

Παραθέτω τη συνοδευτική επιστολή που φέρει ημερομηνία 19/07/1939 και μερικές σελίδες της έκθεσης. Ολόκληρη η έκθεση υπάρχει στο Αρχείο του Κράτους, το οποίο μας παραχώρησε μέρος αυτής για τους σκοπούς του

παρόντος βιβλίου. Συγκεκριμένα παραθέτω την αρχική σελίδα στην οποία υπάρχουν τα περιεχόμενα, την έκτη σελίδα στην οποία υπάρχουν λεπτομέρειες για την πορεία των ασθενών στο σανατόριο Αθαλάσσας και την 13^η σελίδα όπου αναφέρεται η ανέγερση του σανατορίου Κυπερούνας και σχολιάζει τις καλές ικανότητες του Τάκη Ευαγγελίδη. Στην πραγματικότητα η βαρυσήμαντη αυτή έκθεση ήταν η πρώτη εργασία που ανέλαβε αυτεπάγγελα ο Dr Bevan ως Tuberculosis Officer.

Παραθέτω επίσης δύο σελίδες της έκθεσης του Dr Neff την οποία χαρακτήρισε ως εμπιστευτική διότι σχολίαζε επικριτικά τις απόψεις του Bevan.

Η συνοδευτική επιστολή με την οποία ο Bevan απέστειλε την έκθεση του στον Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών με ημερομηνία 19/07/1939.

MEMORANDUM ON A SCHEME FOR THE
PREVENTION AND TREATMENT OF TUBERCULOSIS
I N C Y P R U S.

By Dr. C. E. Bevan, Tuberculosis Officer, Cyprus.

<u>Contents:</u>	<u>Page.</u>
I. INTRODUCTION.....	1
II. DESCRIPTION OF THE PROVISION FOR TUBERCULOSIS IN CYPRUS UP TO 1939.	5
(1) Sanatoriums	
(i) The Athalassa Sanatorium	6
(ii) The Kyperounda Sanatorium	13
(2) Dispensaries	
(i) Nicosia	13
(ii) Larnaca	18
(iii) Limassol	25
III. RECOMMENDATIONS.	26
(1) Tuberculosis Officer and Administration	29
(2) Sanatoriums	
(i) The Kyperounda Sanatorium	34
(ii) The Athalassa Sanatorium	38
(3) The Dispensary Service	40
(4) Hospitals	56
(5) Village Settlement	59
IV. SUMMARY AND CONCLUSION	62

*Η πρώτη σελίδα της έκθεσης του Bevan στην οποία
φαίνονται τα περιεχόμενα.*

In 1936 the National Association for the Prevention of Tuberculosis sent Dr. Bardswell to Cyprus to investigate the problem of tuberculosis, which was then said to be extremely serious. He carried out a survey of the Colony during the winter of 1936-37.

From 1937 onwards, the progress of preventive measures against tuberculosis can best be considered under the following headings:

- (1) Sanatoriums.
- (2) Dispensaries.

(1) Sanatoriums.

(i) The Athalassa Sanatorium. The Athalassa Sanatorium was built in 1927 and after being enlarged now has accommodation for 53 patients. Comparable records of the work done are given in the Annual Medical Reports since 1931. The figures are as follows:-

<u>Year</u>	<u>Admissions</u>	<u>Discharges</u>	<u>Deaths.</u>
1931	58	36	12
1932	44	26	21
1933	49	16	30
1934	62	32	23
1935	45	19	22
1936	60	24	24
1937	93	53	51
1938	86	45	41
Total	497	251	224

Η σελίδα αυτή της έκθεσης Βενια αναφέρεται στους ασθενείς του Σανατορίου Αθαλάσσης των ετών 1931 - 1938.

(ii) The Kyperounda Sanatorium. A new sanatorium is in process of being built at Kyperounda from money contributed by the Colonial Development and local subscriptions, to commemorate the Silver Jubilee of His Majesty King George V. Great things are expected of this new institution which should be in operation in the Spring of 1941 and, provided it can be linked up with ^{an} efficient dispensary system, these hopes should be realized.

(2) Dispensaries.

(i) Nicosia. In March, 1937, the Philip Dispensary was opened in Nicosia under the management of the Cyprus Anti-Tuberculosis League and for this purpose the National Association for the Prevention of Tuberculosis presented £100. The staff consists of a Cypriot doctor, an English "Health Visitor" and a Cypriot orderly.

The Cypriot doctor, Dr. T. Evangelides, was qualified in Athens in 1931 and then spent about two years attached to a sanatorium and tuberculosis dispensary. He later went to London and spent 12 months at the Brompton Hospital and at the Frimley Sanatorium. He returned to Cyprus in 1935, with the intention of specializing in chest diseases. In the same year he was appointed Honorary Physician

to/

Σε αυτή την σελίδα ο Βεναν αναφέρεται στο γεγονός ότι το Σανατόριο Κυπερούντας άρχισε να ανεγείρεται. Αναφέρεται επίσης στα προσόντα του Δρος Τάκη Ευαγγελίδη.

DMS Comments

NOTES AND RECOMMENDATIONS ON THE EXTENSIVE
SCHEME OF TUBERCULOSIS CONTROL ATTACHED
HERETO AND SUBMITTED BY DR. C. E. BEVAN,
TUBERCULOSIS OFFICER.

Read 60

1. Page 7. I agree, but heretofore the value of the sanatorium in Cyprus has been the means provided to isolate the patient and so to prevent the spread of infection amongst a section of the population totally unable to provide accommodation for isolation in the home. The good food and treatment received at Athalassa have undoubtedly had their effect but although earlier cases are now admitted, previously most sufferers have refused to be admitted until their condition was hopeless. The new scheme foreshadowed herein should correct this state of affairs.

Read 58

2. Page 9. During 1937 and 1938, the present system of Mukhtars' Certificates was responsible for £57.12.7. For each case -holders of blue or buff certificates- which on investigation showed that the continuation of payment of the small fees was impossible or a hardship, exemption from further payment was promptly given. All investigations were carried out by the Director of Medical Services.

3./

Officer's appointment is due to end in December 1940 -i.e. within a few months of the earliest possible opening of the new sanatorium. In view of the equipment which is being ordered and the proposed alteration to the doctor's house, I now consider that the time is opportune to give some assurance that the work will be extended after December 1940. When the post of Tuberculosis Officer was first considered, my original suggestion was that the salary of this officer should be £600 by 25 to £750, which is the salary of the Specialist grade in this Department and I consider that when the post be extended in 1941 it should be on this scale. When Dr. Bevan was on leave he was offered a promotion and transfer to do special tuberculosis work in another colony, but he felt that, as he had just completed his study leave at the expense of the Cyprus Government, he should refuse this offer. If, however, he is not given some assurance that he will eventually be able to be graded as a specialist and continue to do tuberculosis work in Cyprus, it seems only reasonable that he would consider himself free to accept any offer of doing special tuberculosis work in another colony. I am informed that it has been quite recently decided to pay much more attention to tuberculosis in the Colonies and it seems likely that other
tuberculosis/

Αυτή η σελίδα και η προηγούμενη αποτελούν μέρος της εμπιστευτικής έκθεσης που έγραψε ο Neff και σχολίασε τις εισηγήσεις του Bevan. Την ονόμασε εμπιστευτική διότι σε ορισμένα σημεία επικρίνει τις απόψεις και κυρίως το ύφος του Bevan.

4.ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Οι τρεις αυτοί Άγγλοι βοήθησαν με τις ιδέες τους και μας παρέδωσαν και γραπτές εκθέσεις για την αντιμετώπιση της φυματίωσης στην Κύπρο και για την ανέγερση Σανατορίου.

Οι δύο εξ αυτών, ο Caroe και ο Bardswell, εξέδωσαν και συγγράμματα σχετικά με τις μελέτες τους αυτές.

Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι ο Caroe και ο Bevan αποβίωσαν στην Κύπρο. Ο πρώτος είναι θαμμένος στο κοιμητήριο των Αγγλικανών στην Κερύνεια και ο δεύτερος στο κοιμητήριο των Αγγλικανών στους Αγίους Ομολογητές . Ο Bardswell δεν πέθανε στην Κύπρο, αλλά πέθανε στο εξωτερικό, αφού περάτωσε και τη δεύτερη του αποστολή στην Κύπρο, που έμελλε να ήταν και η τελευταία του εργασία στην όλη σταδιοδρομία του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΞΕΥΡΕΣΗΣ
ΧΩΡΟΥ ΑΝΕΓΕΡΣΗΣ
ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΕΠΙΛΕΓΕΙ ΤΗΝ
ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑ.
ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΟΥ
ΕΡΓΟΥ

1. Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΤΟΝ ΜΑΡΤΙΟ ΤΟΥ 1937 ΑΝΑΓΚΑΣΤΗΚΕ ΝΑ ΣΥΣΤΗΣΕΙ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΝΑ ΕΞΕΥΡΕΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ

1.1 Ο Τάκης Ευαγγελίδης δραστηριοποιείται

Όπως είδαμε στην § 5 του κεφ. Γ', τα σχέδια για την ανέγερση του Σανατορίου έγιναν για την περιοχή 3, που βρισκόταν πιο ψηλά από τα Πλατάνια και πιο χαμηλά από τον Καρβουνά.

Εν τω μεταξύ έφθασε και ο ιατρός Bardswell και άρχισε δουλειά. Ο Φυματιολόγος Τάκης Ευαγγελίδης όταν ο Neff επέμενε και έκαμε και σχέδια για την περιοχή 3, που βρισκόταν μεταξύ Πλατανιών και Καρβουνά, δεν έμεινε με σταυρωμένα χέρια. Προσέφυγε στον γιατρό Δέρβη που ως πολιτευτής που ήταν αρθρογραφούσε και επηρέαζε καταστάσεις και τον έπεισε ότι η περιοχή αυτή είναι η πιο ακατάλληλη.

1.2 Ο Κυβερνήτης συστήνει επιτροπή

Κάτω από αυτές τις συνθήκες και κάτω από την αντίδραση των κατοίκων των διαφόρων περιοχών ο κυβερνήτης αποφάσισε και δημιούργησε μία επιτροπή για να μελετήσει το θέμα και να του παραδώσει την τελική εισήγησή της για την ανέγερση του **Jubilee Sanatorium**.

Σημειώνουμε ότι αντιδράσεις και διαμαρτυρίες έγιναν παντού σε όλες τις περιοχές που επισκέπτονταν, όπως στα Σπήλια, στο Φοινί και προπαντός στο χωριό Μαντριά που ήταν και η πιο κατάλληλη περιοχή. Στα Μαντριά μάλιστα ο κόσμος ξεσηκώθηκε μαζί με τους μοναχούς ενός μοναστηριού «και μας έδιωξαν κακήν κακώς», όπως χαρακτηριστικά μου ανέφερε ο Τάκης Ευαγγελίδης.

1.3 Ποια ήταν τα μέλη της επιτροπής

Τα μέλη της επιτροπής όπως φαίνονται σε έγγραφο που παραθέτω και έχει ημερομηνία 15/03/1937 ήταν: Ο Dr Neff, Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών πρόεδρος, Μέλη: ο Dr Bardswell, ο Dr Stratman Thomas, ο Dr M. Κουρέας, ο Dr Θεμιστοκλής Δέρβης, ο Dr Γαβριηλιάδης, ο Δικαστής Dervish Bey και ο Sir Παναγιώτης Κακογιάννης.

15th March, 1937.

Sir,

I am directed by the Governor to inform you that His Excellency proposes to appoint you as a member of a Committee, under the chairmanship of the Director of Medical Services, to recommend a site for the erection of the Jubilee Sanatorium, and to enquire whether you are willing to serve on the Committee.

2. The other members of the Committee will be:-

Dr. Noel Bardswell, M.V.O.

Dr. W. K. Stratman-Thomas.

Dr. M. C. Coureas.

Dr. Th. Dervis, O.B.E.

Dr. A. Gavrielides.

M. Dervish Bey, District Judge.

I have the honour to be,

Sir,

Your obedient Servant,

Acting Colonial Secretary.

The Honourable

Sir Panayiotis Cacoyannis, M.B.C.,

Limassol.

Επιστολή στην οποία φαίνονται τα μέλη της επιτροπής εξεύρεσης κατάλληλου χώρου για την ανέγερση Σανατορίου.

Όπως παρατηρούμε ούτε ο Dr Bevan, ούτε ο γιατρός Ευαγγελίδης διορίστηκαν μέλη της Επιτροπής. Ο Δέρβης όμως, επειδή ήταν πολιτευτής και Δήμαρχος Λευκωσίας και επειδή αντέδρασε μέσω των εφημερίδων, διορίστηκε μέλος.

1.4 Ο Τάκης Ευαγγελίδης κάνει την τελευταία του ενέργεια για να απορριφθεί ο Καρβουνάς

Ο Τάκης Ευαγγελίδης κατέφυγε στον Χριστάκη Μιχαηλίδη που εργαζόταν στους Αδελφούς Μιχαηλίδη ως ηλεκτρολόγος. Ζήτησε από αυτόν να του υποδείξει μία τοποθεσία που να είναι κοντά σε δρόμο, να έχει βουνό στον βορρά, να έχει πλατεία μπροστά και ανοικτό νότο. Ο Μιχαηλίδης του υπέδειξε αμέσως σε χάρτη την τοποθεσία που πληρούσε τις προδιαγραφές αυτές. Η περιοχή αυτή ευρίσκεται στο Λειβάδι της Κυπερούνας και είναι αυτή που τελικά επιλέχθηκε για να κτιστεί το Σανατόριο. Επισκέφθηκε αμέσως τον Bardswell και τον κατατόπισε. Σε ερώτηση του, αν είχε επισκεφθεί τον τόπο, του απάντησε: **«όχι, δεν επισκέφθηκα τον τόπο»**. Ο Bardswell του είπε: **«εσείς οι Κύπριοι ανοίγετε το στόμα σας και λέγετε ότι θέλετε. Πως βγάζεις συμπέρασμα χωρίς να δεις τον τόπο»**; Ο Ευαγγελίδης έφυγε από το γραφείο του στενοχωρημένος. Το απόγευμα όμως της ίδιας ημέρας κτύπησε η πόρτα του σπιτιού του και προς μεγάλη του έκπληξη είδε ότι ήταν ο ίδιος ο Bardswell ο οποίος είχε μόλις επιστρέψει από την Κυπερούνα, και του είπε: **“I came to apologize to you. It is the right place and I have chosen it and there will be the Sanatorium”**. **«Ήρθα για να σου απολογηθώ. Η τοποθεσία που μου υπέδειξες είναι η πιο κατάλληλη περιοχή και την επέλεξα. Το Σανατόριο θα κτιστεί εκεί»**.

Ο πρώτος φυματιολόγος της Κύπρου ο οποίος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο να κτιστεί το Σανατόριο στην Κυπερούνα.

1.5 Η επιτροπή κατέληξε ομόφωνα να εισηγηθεί το Λειβάδι της Κυπερούντας

Εν τω μεταξύ η επιτροπή επισκέφθηκε όλες τις προταθείσες περιοχές και μέσα στον Αύγουστο του 1937 και πιστεύω κατόπιν εισηγήσεως του Bardswell, επισκέφθηκε και τη νέα περιοχή στο Λειβάδι της Κυπερούντας. Μουχτάρης της Κυπερούντας την εποχή εκείνη ήταν ο Γεώργιος Φάκας, που σύμφωνα με τη συνήθεια που υπάρχει μέχρι και σήμερα πρέπει να τους υποδέχθηκε και από τη στιγμή αυτή εμπλέκεται στην όλη διαδικασία.

Σύμφωνα με δημοσίευση της εφημερίδας «**Ελευθερία**», η επιτροπή ενέκρινε ομόφωνα την περιοχή Λειβάδι Κυπερούντας, εγκαταλείποντας ουσιαστικά όλες τις άλλες περιοχές που είχαν προταθεί κατά καιρούς. Παραθέτω τη δημοσίευση στην «**Ελευθερία**» τον Αύγουστο του 1937, από το βιβλίο του Κυριάκου Χαραλάμπους.

**ΕΚΡΙΘΗ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΣ Η ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΝ
ΠΕΡΙΟΧΗ ΔΙ' ΙΔΡΥΣΙΝ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ**

**Όριστική απόφασις δά ληφθῆ μετά τήν
έκθεσιν τοῦ Δρος Ρέμπερν διά τήν ἐ-
πάρκειαν τοῦ νεροῦ.**

Περὶ τήν μεσημβρίαν τῆς παρελθούσης Κυριακῆς τὰ μέλη τῆς ὑπὸ τῆς Α. Ε. τοῦ Κυβερνήτου διορισθείσης καὶ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Δρος Νέφφ τελοῦσης Ἐπιτροπῆς πρὸς ἐξεύρεσιν καταλλήλου τοποθεσίας διὰ τὴν ἱδρυσιν Σανατορίου, συνοδευόμενα ὑπὸ τοῦ ἑκαρχιακοῦ ἱατροῦ Λίβρακος κ. Μπέβαν καὶ τοῦ κυβερνητικοῦ ἱατροῦ Λεμισσοῦ κ. Α. Γαβρ.ηλίδου, ἐπισκέφθησαν τὴν τοποθεσίαν «Λειβάδια», κειμένην εἰς ἀπόστασιν δύο ἑξῶς ἰσκιῶν μιλίων ἀπὸ τοῦ χωρίου Κυπερούνται.

Ὡς μὲς ἀνακοινῶνται ἀρμοδίως, κατόπιν τῆς διενεργηθείσης ἐρεῦνης διεπιστώθη, ὅτι ἡ ἀνωτέρω τοποθεσία εἶναι κατάλληλος διὰ τὴν ἀνέγερσιν Σανατορίου, καθότι, εὐρισκόμενη ἐν τῷ μέσῳ λόφων, δὲν προσβάλλεται ὑπὸ ἰσχυρῶν ρευμάτων ἀέρος, συγκεντρώνει δὲ ἐν γένει τὰς ἀπαιτούμενας κλιματικὰς καὶ ὑγιεινὰς συνθήκας.

Σημειώτεον ὅμως, ὅτι ἡ τελικὴ ἀπόφασις διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ νέου Σανατορίου εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν τοποθεσίαν θὰ ἐξαρτηθῆ ἀπὸ τὴν ἀνευρεθησομένην ποσότητα ὕδατος. Ἦδη πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον πρόκειται νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν περιοχὴν ταύτην ἐντὸς τῶν ἡμερῶν ὁ εἰδικὸς ὑδραυλικὸς τῆς Κυβερνήσεως Δρ Ρέμπερν πρὸς διενέργειαν σχετικῶν ἐρευνῶν.

Ἡ ἔκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν θέσιν τοῦ Σανατορίου θὰ ἐποβλήθῃ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, εὐθύς ὡς γνωσθούν τὰ परिστατα τῶν ἐρευνῶν τοῦ Δρος Ρέμπερν.

2. ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ

2.1 Έρανοι εντός της Κύπρου

Όπως είδαμε στο κεφ. Γ', § 2.3, ο κυβερνήτης Palmer ενεθάρρυνε τους δημάρχους και δημιούργησαν ταμεία για θέματα υγείας και για να ενθαρρύνει τους πολίτες προσέφερε £10, για κάθε ένα από τα έξι ταμεία.

Στη συνέχεια ζήτησε, μέσω των Επαρχών, από τους Δημάρχους Λευκωσίας και Λεμεσού και ενοποίησαν τα ταμεία τους για να χρησιμοποιηθούν για την ανέγερση του **Jubilee Sanatorium**. Τα δύο αυτά ταμεία τον Μάη του 1936 είχαν συνολικό ποσό £4,253. Αυτό είναι καταγραμμένο σε επιστολή που απέστειλε ο κυβερνήτης προς το Υπουργείο Αποικιών στις 22/05/1936, μέρος της οποίας παραθέτω ευθύς αμέσως.

CYPRUS.

GOVERNMENT HOUSE,

No. 250

NICOSIA, 22 May, 1936.

Sir,

I have the honour to forward an application to the Colonial Development Fund Committee for a grant of £10,000 towards the construction of a Tuberculosis Sanatorium, containing a full description of the scheme including its objects and advantages. A plan of the proposed buildings is attached.

2. The need for such an institution is paramount. In connection with the Jubilee celebrations last year I started in each District a fund, the proceeds of which were to be devoted to fighting tuberculosis. In the smaller Districts the sums collected have been spent in augmenting the meagre funds of the local District hospitals, but the funds collected in the larger Districts of Nicosia and Limassol have with the consent of the various local authorities been amalgamated with the object of forming the nucleus of the capital necessary to build a Sanatorium for therapeutic cases in the hills near Platania. The funds on this account amount to £7,253 of which £4,253 have already been collected. The balance is represented by a promise of £3,000 from one subscriber but as it now seems

The Right Honourable

unlikely

J. H. THORNTON, F.C., M.P.,
Secretary of State for the Colonies.

Παραθέτω επίσης προγενέστερη επιστολή του κυβερνήτη προς το Υπουργείο Αποικιών ημερ. 23/10/1935 στην οποία αναφέρει ότι τα ταμεία έφτασαν τις £6,000 και ακόμα εισέρρεαν χρήματα.

Copy for M.P. 479/35.

M.P. 262/35.

CYPRUS.

No. 466

GOVERNMENT HOUSE,

NICOSIA, 23 October, 1935.

Sir,

I have the honour to forward herewith printed copies of the Medical and Sanitary Report for the year 1934.

2. In Section X of this Report the Senior Medical Officer has given a list of "Recommendations" which have been submitted to Government. Of these recommendations Nos. 2(a) and 3 have been disposed of, the first by a comprehensive set of Public Health Regulations which issued under the Quarantine Law of 1932 and were published as an Order in Council in the Cyprus Gazette of the 18th instant, and the second by authority given last July for the purchase of a portable X-ray apparatus.

3. In regard to No. 1 the scheme for the provision of a Tuberculosis Sanatorium is well advanced thanks to the generous response to the Jubilee Fund which was opened for this purpose early in the year. The Fund now exceeds £6,000 and is not yet closed.

4. Of the remaining recommendations all are receiving consideration while some, such as the Central Registry Office mentioned at 7, would have been adopted long ago had not lack of funds proved an insurmountable obstacle.

I have the honour to be,

Sir,

Your most obedient,

humble Servant,

(Sgd) M. R. PALMER

Governor.

The Right Honourable

MALCOLM MACDONALD, P.C., M.P.,

Secretary of State for the Colonies.

Η ελάττωση αυτή οφείλεται στο ότι ο Ν. Δημητρίου απέσυρε την υπόσχεσή του για εισφορά £3,000. Συγκεκριμένα ο μεγάλος ευεργέτης της Λάρνακας Ν. Δημητρίου εξήγγειλε εισφορά για £3,000, ο οποίος όμως για να τις δώσει είχε θέσει ως όρο να γίνει το Σανατόριο στην Λάρνακα. Όπως όμως μου δήλωσε ο Τάκης Ευαγγελίδης, δεν μπορούσαν να δεχθούν τον όρο του, διότι τα Σανατόρια κτιζόνταν μακριά από τις υγρασίες που υπάρχουν στις παραθαλάσσιες περιοχές. Πέραν τούτου όμως οφείλουμε να αναφέρουμε ότι σύμφωνα με τα πρακτικά του **Κυπριακού Συνδέσμου Στηθικών Νοσημάτων** ο Ν. Δημητρίου υπήρξε μεγάλος ευεργέτης, ιδιαίτερα για την Λάρνακα όπου έδωσε πάρα πολλά χρήματα.

Σημειώνουμε επίσης ότι η Κυπριακή Εταιρεία Μεταλλείων πρόσφερε το μεγάλο ποσό των £500 και οι εισφορές συνεχίζονταν.

Παραθέτω μέρος των πρακτικών του Κυπριακού Συνδέσμου Στηθικών Νοσημάτων, στα οποία είναι καταγραμμένες οι πληροφορίες αυτές.

Η εκστρατεία με τα ένσημα έγινε δυνατή μετά που υιοθετήθηκε ο Σύνδεσμος από τον Σύνδεσμο της Αγγλίας. Έχουν σταλεί (10,000) δέκα χιλιάδες γράμματα με ένσημα και την υπογραφή της Επίτιμης Γραμματέα, κυρίως σε όλα τα Δημοτικά, Γυμνάσια και Ιδιωτικά Σχολεία του Νησιού. Άρχισαν να ενδιαφέρονται και άλλα άτομα για να βοηθήσουν στην πώληση ενσήμων. Η υποσηπτιροπή για την πώληση ενσήμων συνεδρίασε και όρισε ετήσια ημέρα ενσήμων την 18^η Δεκεμβρίου. Το τελικό ποσό εισπράξης από τα ένσημα ανήλθε στις £193.13 σέντς.

Οι εργασίες στον θάλαμο Γεωργιάδη, στο Σανατόριο Αθαλάσσιας, άρχισαν και κεντεύουν να τελειώσουν.

Το τοπικό ταμείο για το νέο σανατόριο ανήλθε στο ποσό των £5.000. Η Κυπριακή Εταιρεία Μεταλλείων έχει εισφέρει £500. Το αποικιακό αναπτυξιακό ταμείο δώρησε και επομένως το ποσό αυξήθηκε στις £10.000. Ο μέγας δωρητής Κύριο Ν. Δημητρίου από την Λάρνακα, δώρησε £3.000. Ο κύριος Δημητρίου έχει ήδη δωρήσει μηχανήματα για αντιμετώπιση του καρκίνου αλλά και νέο και μοντέρνο σύστημα για ακτινογραφίες. Ο κύριος Δημητρίου αποφάσισε όπως κτίσει και επανδρώσει την νέα αστυκλινική, για την πόλη και επαρχία της Λάρνακας και με το υπόλοιπο ποσό των £3.000 συντηρηθεί η κλινική. Η κυβέρνηση συμφώνησε να εφοδιάσει την κλινική με προσωπικό για θεραπεία των ασθενών.

Η διαδικασία για την επιλογή της γης στην οποία θα κτιστεί το νέο σανατόριο, για να μπορούν να θεραπεύονται και περισσότερα άτομα, θα πρέπει κατά την γνώμη μου (Πρόεδρος Συνδέσμου), να είναι: 1. μακριά από την φοβερή ζέστη των πεδινών περιοχών, 2. απαλλαγμένη από την Μαλάρια, 3. κοντά σε τηλεφωνική γραμμή, 4. κοντά σε άφθονο, καθαρό νερό και τέλος, πλούσια δασική κρατική γη.

Ο Δρ Bardswell και η νοσοκόμα Jays έδειξαν στο συμβούλιο πόση δουλειά έχει γίνει στην Αγγλία και βεβαίωσαν ότι με την συνεργασία της Κυβέρνησης, του Συνδέσμου και των ιδίων, θα καταφέρουν να λιγοστέψουν τα περιστατικά με φυματίωση και στην Κύπρο. Ο Δήμαρχος Λευκωσίας ανέφερε ότι είναι απαραίτητη η συνεργασία του Ιατρικού, του εκπαιδευτικού τομέα και όλων των Δημάρχων. Θα πρέπει να διευκρινισθεί πώς θα χρησιμοποιηθεί το νέο Σανατόριο (σαν εκπαιδευτικό κέντρο όπου θα εκπαιδεύονται οι ασθενείς για το πώς θα χειρίζονται την ασθένεια τους, ή

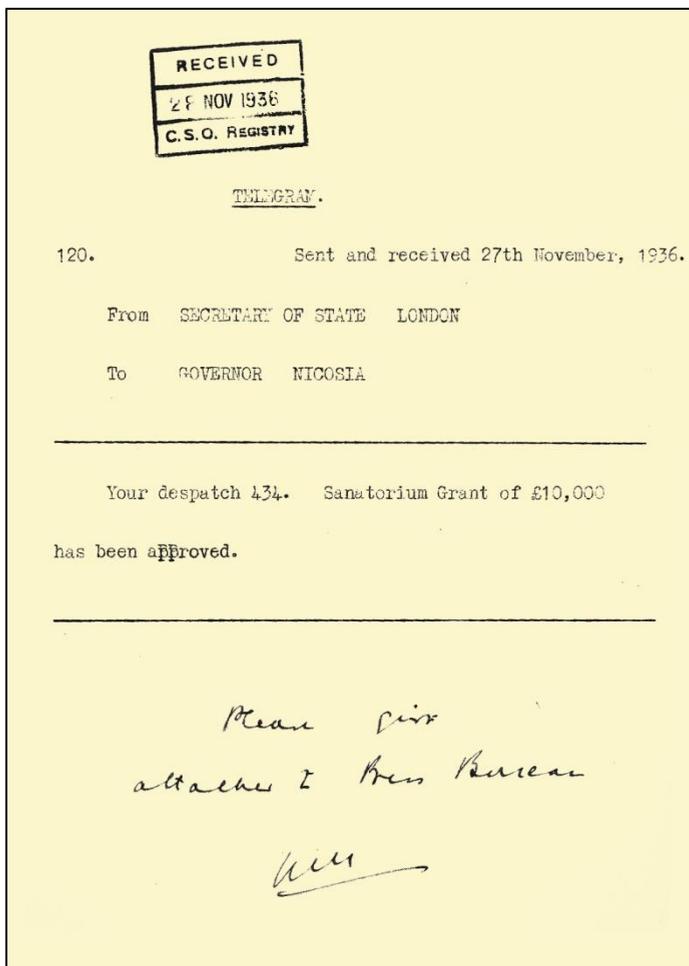
2.2 Ο κυβερνήτης ζητά οικονομική ενίσχυση και από το Υπουργείο Αποικιών η οποία και παραχωρείται

Ο κυβερνήτης διαπίστωσε ότι οι έρανοι εντός της Κύπρου ναί μεν προχωρούσαν, αλλά δεν θα μπορούσαν να μαζευτούν όλα τα χρήματα που θα χρειαζόντουσαν για την ανέγερση του Σανατορίου. Έτσι άρχισε να απευθύνεται και στο Υπουργείο Αποικιών και να ζητά ενίσχυση. Το έργο αυτό, όπως ανέφερε στις επιστολές του, άρχισε να πραγματοποιείται μετά από εισήγηση και ενθάρρυνση από τη μητροπολιτική Αγγλία, γι' αυτό και ζητούσε οικονομική ενίσχυση από το **“Colonial Development Fund”**, δηλαδή από το **«Αποικιακό Ταμείο Αναπτύξεως»**.

Ο κυβερνήτης με τις επιστολές του προς το Υπουργείο Αποικιών έδιδε και όλες τις πληροφορίες για το πώς προχωρούσαν οι εργασίες για την ανέγερση του Σανατορίου, διότι όφειλε να παίρνει σε πολλές περιπτώσεις και εγκρίσεις από τον Υπουργό Αποικιών. Μάλιστα στην επιστολή του ημερομηνίας 22 του Μάη 1936, προτρέπει και παρακαλεί τον Υπουργό Αποικιών να διαθέσει από αυτό το ταμείο, διότι σε παρόμοια περίπτωση βοηθήθηκαν και η Αγγλική Γουινέα, καθώς και η Ιαμαϊκή. Οι προσπάθειές του τελεσφόρησαν και το Υπουργείο Αποικιών απάντησε θετικά στο αίτημα του και ενέκρινε τις £10,000 που ζήτησε από το Αποικιακό Ταμείο Αναπτύξεως.

Σημειώνουμε ότι ο Palmer με τη συνεχή του αλληλογραφία προς τον Υπουργό Αποικιών δεν είχε ως κύριο σκοπό μόνο να εξασφαλίσει οικονομική ενίσχυση, αλλά κυρίως να έχει την έγκριση της Αγγλίας για το έργο που θα επιτελούσε ενόψει των τόσων αντιξοοτήτων και αντιδράσεων που συναντούσε εγχώρια, από τους ιθαγενείς κατοίκους.

Παραθέτω το σχετικό τηλεγράφημα που απέστειλε το Υπ. Αποικιών.

Το τηλεγράφημα που απέστειλε στην Κύπρο το Υπουργείο Αποικιών με το οποίο ενέκρινε την εισφορά των £10,000.

2.3 Οι κυπριακές οργανώσεις του εξωτερικού

Εν τω μεταξύ οι κυπριακές οργανώσεις του εξωτερικού, μόλις περιήλθε εις γνώση τους ότι η πολύπαθη ιδιαίτερα πατρίδα τους Κύπρος άρχισε εράνους για την ανέγερση του Jubilee Sanatorium of Kyperounda, κινητοποιήθηκαν.

Παραθέτουμε επιστολή ημερομηνίας 15/11/1939, που απέστειλε η **New York Cyprus Society Committee** με επιταγή **£402-2σελ.-5γρ.**, εισφορά των Κυπρίων της Νέας Υόρκης.

Στην ίδια επιστολή καταγράφεται ότι ο Dr E. A. Neff τους απέστειλε το έτος 1938 επιστολή και ζητούσε ενίσχυση. Παρόμοιες επιστολές πρέπει να εστάλησαν και σε οργανώσεις κυπρίων μεταναστών και σε άλλες χώρες.

N. Y. CYPRUS SOCIETIES COMMITTEE
For the Benefit of
CYPRUS SANATORIUM
305 West 45th Street, New York City

November 15th 1939

Dr. E. A. Neff
Director of Medical Services
CYPRUS

Dear Dr. Neff

It is with great pleasure that I write to you again on behalf of the Cypriots of New York, of their various Societies and the special committee formed under my chairmanship for the benefit of Cyprus Sanatorium of Kyperounda.

We are, indeed, very happy being able to-day to fulfil a duty towards Cyprus and assist, according to our means, the island's war against tuberculosis.

Attached, please, find our cheque No.73484 in the sum of £402-2-5, drawn by the National City Bank of New York to the order of Cyprus Sanatorium of Kyperounda, which, we hope, will help the promotion of occupational therapy and added comforts for the patients at the New Sanatorium," as you have mentioned to us in your letter of December 19th 1938. This amount is the clear proceeds of a certain affair held by the Cypriots of New York on April 23 1939, for the benefit of Cyprus Sanatorium; it may not be of interest to you, but as a matter of formality I like to attach here-on a copy of our balance sheet.

We, certainly, would like to hear more news about the new Sanatorium, for instance as of its completion and readiness to accept patients, e.t.c.

With our best wishes for a full success and
with kind regards
Very sincerely Yours
(Sgd) S.Zavoyiannis
Chairman
N.Y.Cyprus Societies Committee
for the benefit of Cyprus Sanatorium.

Η επιστολή που απέστειλαν οι ομογενείς της Νέας Υόρκης.

2.4 Η συμβολή της κυβέρνησης της Κύπρου

Πρέπει επίσης να αναφέρουμε ότι η αποικιακή κυβέρνηση της Κύπρου κάλυψε αναγκαστικά όλα τα έξοδα και χρηματοδοτήσεις, πέραν των εράνων εσωτερικού και εξωτερικού και πέραν των ενισχύσεων από το Ταμείο Αποικιών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

Ο ΜΟΥΧΤΑΡΗΣ ΤΗΣ
ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ ΥΠΟΓΡΑΦΕΙ
ΚΑΙ Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΕΚΔΙΔΕΙ
ΤΟ ΣΧΕΤΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ.
ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ,
ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΝΕΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ
ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ

1. Η ΕΜΠΛΟΚΗ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΦΑΚΑ

1.1 Η κυβέρνηση προσεγγίζει τον μουχτάρη Γεώργιο Γιαννή Φάκα

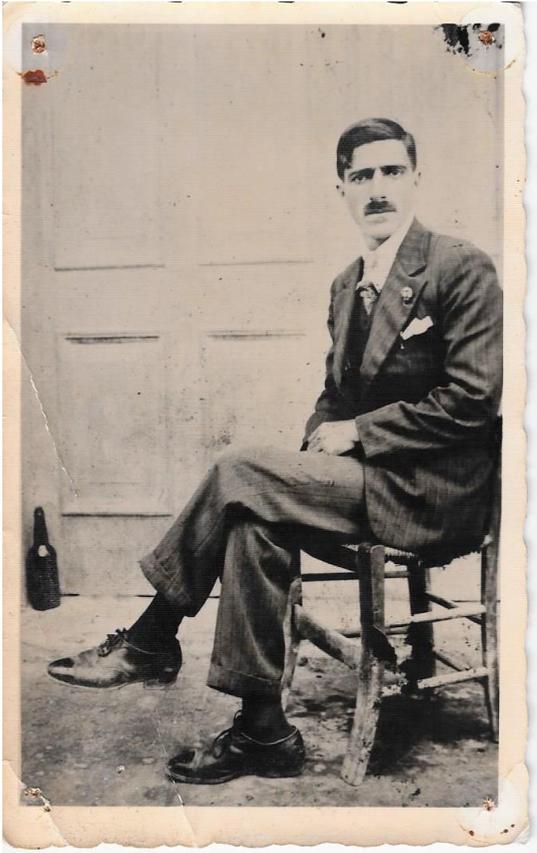
Η κυβέρνηση με τις επισκέψεις στις διάφορες περιοχές τόσο των τεσσάρων του δασονομείου, όσο και των άλλων περιοχών που προτάθηκαν, και επειδή οι αξιωματούχοι της κυβέρνησης Άγγλοι και Κύπριοι διαπίστωσαν τη μεγάλη αντίδραση του κόσμου λόγω του φόβου του προς την ασθένεια, που ήταν μεταδοτική και θανατηφόρος, αποφάσισαν ότι, προτού προχωρήσουν έπρεπε να πάρουν την υπογραφή του μουχτάρη. Πρώτον για να έχουν τη συγκατάθεσή του αυτή καθαυτή και δεύτερο για να τον έχουν και ως προστάτη τους στις αντιδράσεις που μετά βεβαιότητας θα ακολουθούσαν.

Ο Γεώργιος Φάκας, σύμφωνα με δήλωση του συγγραφέα Κυριάκου Χαραλάμπους, υπήρξε μεταξύ των συγχωριανών του πολύ αγαπητός και σύμφωνα με δήλωση του Χριστόδουλου Παπαδόπουλου που δούλεψε σε όλη του τη ζωή στο Σανατόριο Κυπερούντας ως νοσοκόμος, ήταν πάρα πολύ προοδευτικός άνθρωπος. Αυτό είναι καταχωρημένο και στην ιστοσελίδα του Σανατορίου Κυπερούντας.

Παραθέτω μέρος από την ιστοσελίδα.

«... Ο χώρος που θα επιλεγόταν για το χτίσιμο του Σανατορίου έπρεπε να ήταν σε ξηρό κλίμα, να προστατεύεται από βόρειους ανέμους και να έχει ηλιοφάνεια. Αρχικά είχε επιλεγεί χώρος πλησίον της μονής Τροοδίτισσας, αλλά βρήκαν την έντονη αντίδραση των κατοίκων του χωριού Φοινί, οι οποίοι χαλούσαν ό,τι έχτιζαν οι Άγγλοι. Τότε αναγκάστηκαν να έρθουν στην περιοχή εδώ που είναι σήμερα χτισμένο το νοσοκομείο Κυπερούντας, η οποία πληρούσε τις προϋποθέσεις.

Ήθελαν όμως την υποστήριξη του κοινοτάρχη την οποία και βρήκαν στο πρόσωπο ενός δυναμικού και πολύ διορατικού άνδρα, του τότε κοινοτάρχη της Κυπερούντας κυρίου Γεώργιου Φάκα, ο οποίος έδωσε κτήματα δικά του και προέτρεψε και χωριανούς του να κάνουν το ίδιο για να χτιστεί το Σανατόριο. Στις αντιδράσεις των συγχωριανών του στάθηκε μπροστά προστατεύοντας το Σανατόριο και ταυτόχρονα εξασφαλίζοντας κάποια δικαιώματα για το χωριό του για προμήθεια τροφίμων και εργατικό προσωπικό...»

*Ο Γεώργιος Φάκας φέρων
το σήμα του μουχτάρη.
(Φωτογραφία της εποχής).*

1.2 Ο Γεώργιος Φάκας υπογράφει για την ανέγερση του σανατορίου και οι συγχωριανοί του τον παύουν από μουχτάρη

Ο Γεώργιος Γιαννή Φάκας που πρωτοστάτησε στην ίδρυση του Σανατορίου, γεννήθηκε το 1901 και πέθανε το 1980 εντός του Σανατορίου Κυπερούντας. Ενώ ήταν στη ζωή, δεν του πήρα καμία συνέντευξη, διότι δεν πέρασε από το μυαλό μου ότι θα χρειαζόταν. Όμως πολλές φορές μας είχε ενημερώσει για γεγονότα γύρω από τη ζωή του. Όσον αφορά το Σανατόριο τα γεγονότα ήταν τα ακόλουθα που μας είχε διηγηθεί.

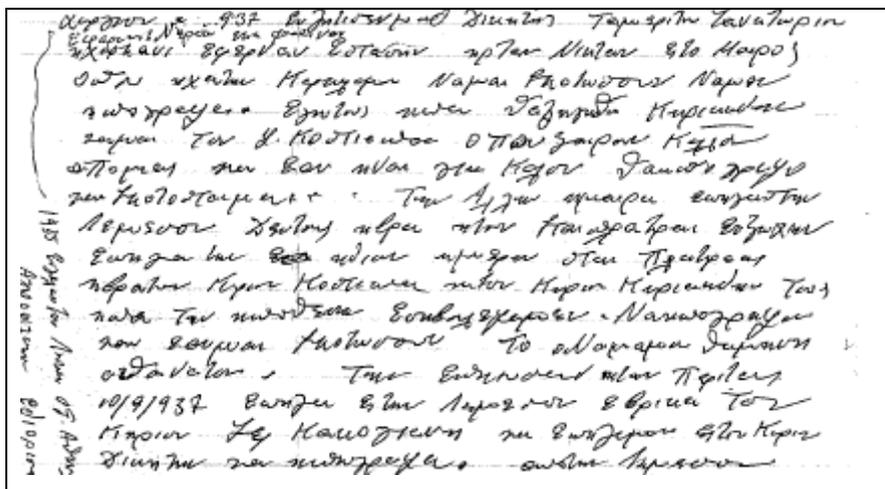
Ο Γεώργιος Γιαννή Φάκας την εποχή εκείνη υπήρξε κοινοτάρχης και ταυτόχρονα έμπορος. Μια από τις δραστηριότητες του ήταν αντιπρόσωπος για το μάζεμα του ρουθκιού σε ολόκληρη την περιοχή. Το ρούδι το μάζευε και το μετέφερε στη Λεμεσό, όπου γινόταν εξαγωγή για κατασκευή

φαρμάκων. Υπεύθυνος για όλη αυτή την εργασία ήταν ο άγγλος Douglas Williams και τα παιδιά του.

Όταν ξεκίνησε η διαδικασία για ανέγερση του Σανατορίου στην Κυπερούντα, δημιουργήθηκε μεγάλη αναστάτωση και αντέδρασαν όλοι οι Κυπερουντιώτες, όπως και οι κάτοικοι των γύρω χωριών. Τάχθηκαν εναντίον της ίδρυσης του Σανατορίου στην Κυπερούντα και ζήτησαν από τον Γεώργιο Φάκα να αρνηθεί. Τον απείλησαν μάλιστα ότι θα τον σκοτώναν εάν δεχόταν. **«Κατέβηκα τότε»** όπως μας έλεγε **«στη Λεμεσό και βρήκα τους φίλους μου και συνεργάτες μου Douglas και Martin Williams, τον Sir Κακογιάννη, καθώς επίσης και τον Κότσαπα. Ο Douglas Williams μου είπε να δεχθείς και να υπογράψεις να γίνει το Σανατόριο για να θεραπευθεί και να σωθεί ο κόσμος από τη φυματίωση, και αν σε σκοτώσουν μην το σκεφτείς»**. Έτσι ο Γεώργιος Φάκας συνοδευόμενος από τον Sir Κακογιάννη, πέρασε από το Διοικητήριο και έδωσε στον Διοικητή τη γραπτή του συγκατάθεση. Επέστρεψε στο χωριό, αλλά δίστασε να πάει στο σπίτι του και διανυκτέρευσε στο Λειβάδι, στον πεύκο του Έρωτα, όπου είχε μία από τις πολλές βάσεις που διέθετε για την συλλογή ρουθικίου. Την επομένη το πρωί ήρθαν οι συγχωριανοί του από το χωριό με τις κουνιές για να τον σκοτώσουν, για να μην υπογράψει την ίδρυση του Σανατορίου. Ο πατέρας μου τους απάντησε με τα εξής ιστορικά λόγια: **«αγαπητοί συγχωριανοί, μην με σκοτώσετε διότι υπέγραψα εχτές. Αν με σκοτώσετε θα έχετε μόνο το κρίμα μου αλλά το Σανατόριο θα κτιστεί, διότι χτες που υπέγραψα ήμουν μουχτάρης σας»**. Έτσι τον άφησαν και επέστρεψαν πίσω άπρακτοι, αλλά μάζεψαν υπογραφές και ζήτησαν από τον κυβερνήτη να τον παύσει από μουχτάρη. Όταν έφτασε το θέμα στον κυβερνήτη, ο κυβερνήτης απάντησε: **«δεν τον παύω, εκτός αν υπέγραψε και η γυναίκα του»**. Έτσι του έδοξεν να πει. Έψαξαν τις υπογραφές και βρήκαν και τη Θεοφανού Γιωρκή Φάκα και έτσι παύθηκε.

Αυτά όλα αναφέρονται και στην αυτοβιογραφία του Γεώργιου Φάκα την οποία βρήκα μόλις τον Οκτώβρη του 2015, όταν ταξινομούσα τα πολλά έγγραφα που περίεσσα μετά τον θάνατό του και ευρίσκονταν στο σπίτι του. Το σπίτι αυτό το τιτλοποίησε στους τρεις του γιους τον Παύλο, τον Πέτρο και εμένα τον Ιωάννη.

Παραθέτω τη σελίδα στην οποία περιέχεται η σχετική διήγηση.

Στην αυτοβιογραφία του ο Γεώργιος Φάκας αναφέρει ότι: «στις 10/09/1937 πήγα με τον Sir Κακογιάννη και υπόγραψα στον κ. Διοικητή». Ο Κότσαπας μου είπε: «υπόγραψε και αν σε σκοτώσουν το όνομα σου θα μείνει αθάνατο».

1.3 Οι κατηγορίες εναντίον του Γεώργιου Φάκα

Βέβαια όπως συμβαίνει τις περισσότερες φορές, έτσι συνέβηκε και με τον Γεώργιο Φάκα. Έχαιρε μεγάλης εκτίμησης αλλά είχε και αντίζηλους. Αυτοί οι αντίζηλοί του, ξεσήκωσαν τον κόσμο και είχαν καλή δικαιολογία: τον κίνδυνο της θανατηφόρου ασθένειας. Βεβαίως δεν μπορούσαν να προτάξουν στην επιστολή τους αυτό. Είχαν όμως άλλες καλές δικαιολογίες, όπως ο βίος του.

Επιπλέον από το 1925 που άρχισε να οδηγά αυτοκίνητο εκτελώντας γραμμή **Κυπερούντας-Λευκωσίας και Κυπερούντας-Λεμεσού** και επειδή την εποχή εκείνη το κάθε δρομολόγιο διαρκούσε τρεις ημέρες, απουσίαζε εξ ανάγκης πολλές ημέρες από το χωριό.

Έτσι ο άστατος βίος του και η απουσία του από το χωριό κατεγράφησαν και φαίνονται στο δικαιολογητικό που συντάχθηκε από τον Διοικητή προς τον Κυβερνήτη και το οποίο παραθέτουμε ευθύς αμέσως.

1. He is absent from the village, staying there only on Sundays. Has a bad character which does not earn respect. Is careless with books, seals etc. and has no interest in his post.

Σημειώνουμε ότι ο διοικητής Λεμεσού εκτιμούσε τον μουχτάρη Γεώργιο Φάκα. Συνέταξε αυτό την μικρή έκθεση μετά την απόφαση του κυβερνήτη για την παύση του Γεώργιου Φάκα για να την στηρίξει. Ο διοικητής Λεμεσού είναι αυτός που υποδέχθηκε τον Γεώργιο Φάκα που τον συνόδευε ο Sir Κακογιάννης και υπέγραψε την συγκατάθεση του για την ανέγερση του Σανατορίου. Το ότι τον εκτιμούσε φαίνεται και από το γεγονός ότι τον διόρισε και υπεύθυνο για τις απαλλοτριώσεις, όπως αναφέρουμε πιο κάτω στην §3.2 του παρόντος κεφαλαίου.

Διήγηση Γεώργιου Φελλά για την παύση του Γεώργιου Φάκα

Ο κ. Γεώργιος Φελλάς μου δήλωσε και μαρτυρεί ότι, όταν ήταν μικρός οκτώ χρονών, η μάνα του αρρώστησε και ο Γεώργιος Φάκας την πήρε στο νοσοκομείο στη Λεμεσό με το αυτοκίνητό του και μόλις επέστρεψαν, ήρθαν δύο και του έφεραν να υπογράψει για την παύση του. «Ο πατέρας μου», όπως μου είπε ο Φελλάς, τους απάντησε: «πώς μπορώ να ζητήσω την παύση του, μόλις μας έφερε από το νοσοκομείο. Η γυναίκα μου κινδύνευε και ο μόνος που της βρέθηκε ήταν ο Φάκας».

2. Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΠΗΡΕ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΣΤΗΝ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑ

2.1 Ο Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών ενημερώνει τον κυβερνήτη για τις αποφάσεις της επιτροπής

Ο κυβερνήτης Palmer είχε ενημερωθεί πρώτα προφορικά ότι η υπ' αυτού διορισθείσα επιτροπή για την εξεύρεση της κατάλληλης τοποθεσίας για την ανέγερση του Σανατορίου αποφάσισε ομόφωνα το Λειβάδι της Κυπερούντας.

Στις 09/09/1937 ο Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών Dr Neff ενημέρωσε και γραπτώς τον Κυβερνήτη μέσω του Αποικιακού Γραμματέα σχετικά με το όλο θέμα. Παραθέτω την επιστολή αυτή, καθώς επίσης και την επιστολή

που απέστειλε έξι μέρες νωρίτερα ο Διευθυντής του Κτηματολογίου και Χωρομετρίας, σχετικά με τα υπό απαλλοτρίωση κτήματα.

<u>Extract.</u>	<u>Original filed in 1039/37.</u>
N ^o 138/35.	MEDICAL DEPARTMENT, CYPRUS, NICOSIA, 9th September, 1937.
	Hon. Colonial Secretary,
	Confirming my verbal report I have the honour to inform you that the members of the "Sanatorium Site" Committee are unanimous in agreeing that the site shown on the enclosed map is ideally suitable for the erection of the new Sanatorium embodying as it does:-
<i>Red 3</i>	<ol style="list-style-type: none">1. An altitude of 4,000 ft.2. A southern exposure with adequate protection from the North.3. Proximity to improved roads.4. Sufficient water supply within easy reach.5. Absence of a major malaria problem.
<i>Red 2</i>	2. Having finally and after much discussion and travel selected the site the Committee are anxious that the land for the site be compulsorily acquired and in this connection I attach hereto copy of my letter written to the Acting Director of L.R. & Surveys together with his reply by which it will be seen that while the registered value of the properties is but \$424.3.3 the present market value is estimated as £1.513. I strongly advise that the entire land as listed be acquired as only in this way can privacy be secured and necessary work be given to quiescent - or near - quiescent patients. Properly tended and cultivated, the vineyards, the gardens and the trees will yield crops which will mean income and the purchase price will be offset by the saving in construction which the architect estimated at some £3,000 made possible by the flat land available for the various buildings necessary.
<i>1</i>	x x x x
	(Sd) E. A. Neff, D.M.S.

Η επιστολή είναι αυτή με την οποία ο Neff ενημέρωσε τον Αποικιακό Γραμματέα ότι η Επιτροπή αποφάσισε ομόφωνα το Σανατόριο να ανεγερθεί στο Λειβάδι της Κυπερούνας.

THE OFFICE OF THE
DIRECTOR OF L. R. & SURVEYS,
Nicosia, 3rd September, 1937.

Director of Medical Services,

With reference to your letter of the 24th ultimo and the plan forwarded therewith, I have the honour to inform you that the area selected as the site of the proposed Sanatorium lies within the village lands of Kyperounda village.

2. The total extent is 97 donums and 1910 Square Feet (32 acres approximately) and comprises the following properties:

Lands (arable)	donums	36 2/4
Vineyards	"	44 -
Gardens	"	16 2/4
Various trees	No.	240.

3. The registered value of these properties amounts to £424.3.3, but, it is clear from the sale prices obtained at voluntary sales that the registered value which was determined several years ago was determined on a very low scale, the average sale price during the last 10 years being 35% of the registered value. The present approximate market value, may, therefore, be estimated at £1513.

4. I have inserted on your plan a small scale key map to show the position and the nearest villages.

(Sd) A. Papapetrou,
Ag. Director of L.R. & S.

Ο Διευθυντής του Κτηματολογίου στις 03/09/1937 ενημέρωσε γραπτώς τον Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών σχετικά με τα υπό απαλλοτρίωση τεμάχια εις την Κυπερούντα.

2.2 Η νομική πράξη της ανέγερσης του Σανατορίου Κυπερούντας

Ο κυβερνήτης Palmer μέσα στον Οκτώβρη του 1937, αισθανόταν πανέτοιμος να προχωρήσει στις αναγκαίες διαδικασίες για την ανέγερση του Σανατορίου. Συγκεκριμένα είχε τη συγκατάθεση του Υπουργού Αποικιών, είχε την εισφορά των £10,000 από το **Αποικιακό Ταμείο Ανάπτυξης** και είχε εξασφαλισμένα ικανά χρήματα από τους εράνους εντός της Κύπρου. Με τους εράνους αυτούς εισέρρευσαν στα ταμεία πέραν των £6,000.

Πέρα από όλα αυτά είχε και τώρα την ομόφωνη απόφαση της Επιτροπής Εξεύρεσης χώρου για την ανέγερση του Σανατορίου. Είχε επίσης εξασφαλισμένη και τη γραπτή συγκατάθεση του Κοινοτάρχη, που ήταν και αποφασισμένος να σταθεί προστάτης του υπό ανέγερση Σανατορίου.

Έτσι ο κυβερνήτης στις 10/11/1937, περιβληθείς όλους τους τίτλους που είχε και εξασκών τις εξουσίες με τις οποίες ήταν περιβεβλημένος, υπέγραψε και σφράγισε την αναγκαία διακήρυξη και διαταγή για την επίταξη της επιλεγείσας γης και την ανέγερση του Σανατορίου Κυπερούντας σ' αυτή.

Παραθέτω το έγγραφο αυτούσιο όπως ήταν στην Αγγλική γλώσσα και την μετάφραση του στην Ελληνική γλώσσα. Με το έγγραφο αυτό ο Κυβερνήτης εξουσιοδοτεί και τον Διοικητή Λεμεσού να εκτελέσει όλες τις απαλλοτριώσεις.

THE LAND ACQUISITION LAWS, 1899 TO 1936.

NOTIFICATION UNDER SECTIONS 2, 3 AND 4.

Herbert Richmond Palmer

Governor.

Whereas it has been represented to me that it is desirable in the public interest to erect a Government Sanatorium at the village of Kyperounda in the District of Limassol :

Now, therefore, I, Herbert Richmond Palmer, Knight Commander of the Most Distinguished Order of Saint Michael and Saint George, Commander of the Most Excellent Order of the British Empire, Governor and Commander-in-Chief in and over the Colony of Cyprus, by virtue of the powers vested in me by sections 2, 3 and 4 of the Land Acquisition Laws, 1899 to 1936, do hereby declare the acquisition of land at the village of Kyperounda in the District of Limassol and the erection thereon of a Government Sanatorium to be an undertaking of public utility, and do hereby authorise the carrying out of the said undertaking and do hereby entrust to the Commissioner of Limassol the supervision and effectuation of the said undertaking.

Given under my hand and seal this 10th day of November, 1937.

(M.P. 1354/37.)

Printed by the Government Printer, Nicosia, Cyprus.

Αφού κατέληξα στο συμπέρασμα ότι είναι καλό για το δημόσιο συμφέρον να ανεγερθεί ένα κυβερνητικό Σανατόριο στο χωριό Κυπερούντα της Επαρχίας Λεμεσού:

Έτσι εγώ, ο *Herbert Richmond Palmer*, Αρχηγός των Ιπποτών του πιο διακεκριμένου τάγματος του Αγίου Μιχαήλ και του Αγίου Γεωργίου, επαναλαμβάνω Διοικητής του πλέον διακεκριμένου τάγματος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, Κυβερνήτης και Στρατιωτικός Διοικητής σε ολόκληρη την αποικία της Κύπρου, δυνάμει των εξουσιών που μου παρέχουν τα εδάφια 2, 3 και 4 του νόμου περί επιτάξεων 1899 και 1936, διά της παρούσης διατάσσω την επίταξη γης, στο χωριό Κυπερούντα της Επαρχίας Λεμεσού και την ανέγερση επ' αυτής ενός κυβερνητικού Σανατορίου, που θα είναι ένα έργο δημόσιας ωφελείας και με αυτή μου την απόφαση εξουσιοδοτώ ταυτόχρονα τον Διοικητή της Λεμεσού να προχωρήσει και να επιβλέπει την πραγματοποίηση των πιο πάνω διεργασιών.

Υπέγραψα ιδιοχειρώς το έγγραφο αυτό και το σφράγισα σήμερα 10^η ημέρα του Νοεμβρίου 1937.

Εκτυπώθηκε εκ του κυβερνητικού τυπογραφείου, Λευκωσία, Κύπρος.

3. ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ

3.1 Τα υπό απαλλοτρίωση τεμάχια

Μετά από τη δημοσίευση και στην επίσημη εφημερίδα της κυβέρνησης στις 10/11/1937 της απόφασης του Palmer για την ίδρυση Σανατορίου άρχισε η διαδικασία των απαλλοτριώσεων. Οι απαλλοτριώσεις περιελάμβαναν:

- (1) 36½ σκάλες χωράφια
- (2) 44 σκάλες αμπέλια
- (3) 16½ σκάλες περβόλια

Σε όλη την έκταση αυτή, υπήρχαν και 240 καρποφόρα δέντρα.

Σύμφωνα με τον Διευθυντή του Κτηματολογίου, η αξία όλων αυτών με τιμές του 1927, ανερχόταν σε **£424 3σελ. και 3γρ.** Ο Διευθυντής όμως του Κτηματολογίου πληροφόρησε την κυβέρνηση ότι τη χρονιά των απαλλοτριώσεων, δηλαδή το 1937, η αξία ανερχόταν σε **£1513**.

Οι πιο πάνω πληροφορίες περιέχονται στην επιστολή που ο Διευθυντής του Κτηματολογίου απέστειλε στις 03/09/1937 στον Διευθυντή των Ιατρικών Υπηρεσιών, καθώς επίσης και στην επιστολή που απέστειλε ο Διευθυντής των Ιατρικών Υπηρεσιών στον Αποικιακό Γραμματέα στις 09/09/1937, τις οποίες παρέθεσα ήδη στην § 2.1 του παρόντος κεφαλαίου.

3.2 Ο Γεώργιος Φάκας διορίζεται εκτιμητής των υπό απαλλοτρίωση τεμαχίων

Παρόλο ότι η κυβέρνηση μπορούσε να διατάξει και να εκτιμήσει από μόνη της όλα τα τεμάχια, εντούτοις διόρισε τον Γεώργιο Φάκα εκτιμητή. Αυτό το έπραξε, διότι υπήρξαν πολλές αντιδράσεις για την ανέγερση του Σανατορίου και δεν επιθυμούσε να δημιουργηθούν νέες διαμάχες τη στιγμή των απαλλοτριώσεων.

Το ότι διορίστηκε εκτιμητής αναφέρεται και στην αυτοβιογραφία του Γ. Φάκα.

αχλαδιές, 4 μηλιές, 7 αθασιές, 4 καρυδιές, 3 κληματαριές και μία Αθκιά (ιτιά). Παρέδωσε επίσης 2½ σκάλες αμπέλια.

Παραθέτω φωτοτυπία όπως αναγράφονται επ' ονόματι της συζύγου του Θεοφανούς Νικόλα Κοιλιάρη τα ως άνω χωράφια.

„	80/1	614 partly	Vineyard	2 1 —	Michael Haji Nicola	Theophanou Nicola Jiliari	„	Vineyard	2 1 —
„	80/2	614 partly	Garden land	1 — —	Michael Haji Nicola	Theophanou Nicola Jiliari	„	Garden land	1 — —
„	on 80/2	Nil	One round well with one small tank; 16 quince; 2 pear; 4 apple; 7 almond; 4 walnut; 3 vine and 1 willow trees (Athkia)	37	Nil	Theophanou Nicola Jiliari	„	One round well with one small tank; 16 quince; 2 pear; 4 apple; 7 almond; 4 walnut; 3 vine and 1 willow trees (Athkia)	

Στην χειρόγραφη κατάθεση του Γεώργιου Φάκα που ήδη παρέθεσα, από την πρόσφατα ευρεθείσα αυτοβιογραφία του, αναφέρεται και το εξής: **«παρέδωσα τα χωράφια της Θεοφανούς και έλαβα £140, από τις οποίες επέστρεψα £20 υπέρ ανεγέρσεως του Σανατορίου».**

3.4 Οι Κυπερουντιώτες παρέδωσαν την πιο εύφορη γη τους για να κτιστεί το Σανατόριο

Εν τω μεταξύ ο Γεώργιος Φάκα παύθηκε από μουχτάρης στο τέλος του 1937, αλλά εξακολούθησε να είναι εμπλεκόμενος και να προστατεύει την ανέγερση του Σανατορίου. Μέχρι το τέλος της ανέγερσης το μικρό αυτοκίνητο του φαίνεται να ευρίσκεται σε πολλές φωτογραφίες της εποχής έξω από το Σανατόριο.

Όπως μας διηγήθηκε ο πατέρας μου, η περιοχή που παρέδωσαν οι Κυπερουντιώτες για την ανέγερση του Σανατορίου Κυπερούντας ήταν η πιο εύφορη περιοχή του χωριού. Όπως μας είπε ήταν τόσο εύφορη που **«ακόμη και οι στύλοι που βάλουμε για να ττελιάσουμε βλάστησαν».** Εξάλλου αυτό είναι φανερό και σήμερα που βλέπουμε τόση βλάστηση στην όλη περιοχή.

Παραθέτω φωτογραφία όπου φαίνονται τα δέντρα που ήταν στα σύνορα.

3.5 Μαρτυρίες Κυπερουνητιωτών σχετικά με τις απαλλοτριώσεις Διήγηση Ανδρέα Αλλαγιώτη Σκορδή

Ο Ανδρέας Αλλαγιώτης μου ανέφερε μία προσωπική του εμπειρία. Ήταν 9-10 χρονών και θυμάται ότι πήγε με τη μάνα του στον καφενέ του Κώστα του Αμερικάνου. Εκεί ήταν ο άνθρωπος της κυβέρνησης, που πλήρωνε για τις απαλλοτριώσεις. Απαλλοτρίωσαν το χωράφι του παππού του Γεώργιου Αλλαγιώτη και μαζεύτηκαν όλα τα αδέρφια του πατέρα του και επειδή ο πατέρας του είχε πεθάνει πήρε αυτός όπως και τα έξι αδέρφια του από 7 σελίνια ο καθένας, για το μερίδιο του πατέρα τους.

Διήγηση Γιώργου Πάτσалу

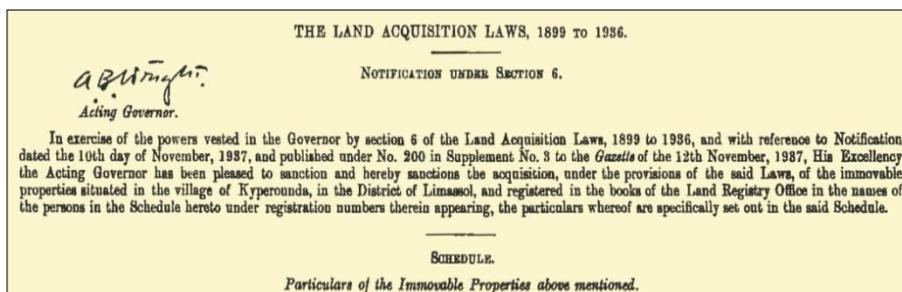
Ήμουν μικρός και θυμάμαι τη μάνα μου που ήρθε και μου είπε **«γίε μου παρεχώρησα το χωράφι μας, για να κτιστεί το Σανατόριο»**. Με βρήκε ο Γιωρκής ο Φάκας και μου είπε: **«υπόγραψε και όταν θα κτιστεί το Σανατόριο τα εγγόνια σου θα εργάζονται σε αυτό»**. **«Και πώς υπέγραψες εφόσον δεν ξέρεις γράμματα»**; την ξαναρώτησα. **«Κανόνισεν ο Φάκας και έβαλα σταυρό δίπλα»**.

3.6 Η κυβέρνηση ετοίμασε την τελική χάρτα για τις απαλλοτριώσεις και υπεγράφη από τον εκτελών χρέη κυβερνήτη στις 10/08/1938

Τον Αύγουστο του 1938 είχαν περατωθεί όλες οι διεργασίες των απαλλοτριώσεων και η κυβέρνηση κατέβαλε όλο το χρηματικό ποσό για τις απαλλοτριώσεις. Έτσι ο ίδιος ο Palmer αναφέρει σε επιστολή του ημερομηνίας 10/08/1938 προς τον Υπουργό Αποικιών ότι οι διαπραγματεύσεις και οι αντιδράσεις ήταν πολλές, για αυτό και περατώθηκαν μόλις τον Αύγουστο του 1938.

Ο κυβερνήτης τότε εξέδωσε την τελική πράξη επικυρώνοντας τις επιτάξεις με όλα τα τεμάχια και τους ιδιοκτήτες σε μια μακροσκελή λίστα - χάρτα. Η υπογραφή της χάρτας έγινε την 10^η Αυγούστου του 1938, στο Τρόδος, όπου είχε την έδρα του το καλοκαίρι ο κυβερνήτης. Ως φαίνεται ο Palmer απουσίαζε στο εξωτερικό διότι τελικά η χάρτα υπογράφηκε από τον Active Governor.

Κρίνω αναγκαίο να παρουσιάσω ολόκληρη την χάρτα για να φανεί ποιοι προσέφεραν τα κτήματά τους για την ανέγερση του Σανατορίου.

Survey Reference		Regis- tration No.	Nature of property	Extent		Registered Owner	Present Possessor's Name
Sheet and Plan No.	Plot No.			D. E. Sq. Ft.	No. (Trees)		
XXXVII 39	50	531 partly	Vineyard	2 2 —		Charalambos Haji Nicola	2/12 sh. Marianna Haji Sava, wife of Christodoulo Michael Koukkouridhia. 5/12 sh. Styliani Christo- doulou Koukkouridhia, and 5/12 sh. Symeo Michael Koukkouridhia.
"	296	531 partly	Vineyard	1 1 —		Charalambos Haji Nicola	Nicola Michael Koukkou- ridhia.
"	297	531 partly	Vineyard	2 — —		Charalambos Haji Nicola	Theodhora Michael Kouk- kouridhia.
"	52	531 partly	Vineyard Land	2 2 —		Charalambos Haji Nicola	10/30 sh. Anna Charalambo Pindirahi, 5/30 sh. Costa Charalambo Fella, 5/30 sh. Panayotou Charalambou Fella. 2/30 sh. Costandi Panayi Haji Antoni, 2/30 sh. Christodoulo Panayi Haji Antoni, 2/30 sh. Christina Panayi Haji Antoni, 2/30 sh. Eleni Panayi Haji Antoni, and 2/30 sh. Kyriacos Charalambo Pa- nayi Haji Antoni.
"	291	531 partly	Field	4 — —		Charalambos Haji Nicola	10/30 sh. Anna Charalambos Pindirahi, 5/30 sh. Costas Charalambos Fella, 5/30 sh. Panayotou Charalambos Fella. 2/30 sh. Costandia Panayi Haji Antoni, 2/30 sh. Christodoulo Panayi Haji Antoni, 2/30 sh. Eleni Panayi Haji Antoni, 2/30 sh. Kyriacos Chara- lambo Panayi Haji Antoni, and 2/30 sh. Christina Pa- nayi Haji Antoni.
"	53/1	747 partly	Vineyard	5 3 1,800		Savas Haji Yiorghi	Papa Christodoulos Sava Palazi.
"	53/2	747 partly	Field	— 1 1,800		Savas Haji Yiorghi	Papa Christodoulos Sava Palazi.
"	54	747 partly	Vineyard	— 3 1,800		Savas Haji Yiorghi.	Charalambo Michael Palazi
"	75	Nil	Vineyard	— 3 1,800		Nil	Papa Christodoulos Sava
"	72	Nil Nil	Vineyard Almond trees	4 — —	6	Nil Nil	2/12 sh. Michael Chara- lambo Arghyro, 5/12 sh. Parakevou Michael Theo- doulou and 1/12 sh. Michael Theodoulos.

XXXVII							
39	73	Nil	Vineyard	- 3 2,700		Nil	Eleni Nicola Haji Yanni.
"	74	Nil	Vineyard	- 2 1,900		Nil	Michael Georghion Fella.
"	76	Nil	Almond trees	1 2 —	5	Nil	
"		Nil	Vineyard		15	Nil	1/2 sh. Evripides Charalambou Palazi and 1/2 sh. Charalambou Palazi.
"	78	Nil	Almond trees	1 3 —		Nil	Savas Michael Palazi.
"	79	Nil	Vineyard	1 2 —	4	Nil	
"	80/1	614	Vineyard	2 1 —		Michael Haji	1/2 sh. Styliani Sava Zarou and 1/2 sh. Minodora Michael Christofinas.
"	80/2	partly 614	Garden land	1 — —		Nicola	Theophanou Nicola Jiliari
"	on 80/2	partly Nil	One round well with one small tank; 16 quince, 2 pear, 4 apple; 7 almond; 4 walnut; 3 vine and 1 willow trees (Athkia)		37	Michael Haji Nicola	Theophanou Nicola Jiliari
"	82/1	344 partly	Garden land	- - 1,200		Nil	
"	on 82/1	Nil	10 hazel-nut; 2 walnut; 1 cherry and 2 quince trees		15	Papa Yorgho Michael	Sofiani Papa Yorgho.
"	82/2; 252/2 and 251	344 partly 2069 partly 2071 wholly	Garden land	- 3 700		Nil	Sofiani Papa Yorgho.
"	on 82/2; 252/2, and 251	Nil	15 quince; 1 walnut; 1 plum (damaskina) and 1 pear trees		18	Papa Yorgho Michael	Theodoros Haji Savva
"	262/1	344 partly 2069	Vineyard land	- 2 2,700		Theodoros Haji Savva	Theodoros Haji Savva
"	264	344 partly	Vineyard	- 2 1,100		Haji Savva	Theodoros Haji Savva
"	265	344 partly	Vineyard	- 2 1,800		Papa Yorgho Michael	Sofiani Papa Yorgho
"	266	Nil	Vineyard	1 1 —		Nil	2/4 sh. Argyros Nicola Karashali, 1/4 sh. Michael Charalambo Argyro and 1/4 sh. Paraskevou Michael Theodouli.
"	267	344 partly 2068 wholly	Field	- 1 3,100		Papa Yorgho Michael	Theodoros Haji Savva
"	268	344 partly	Field	- - 3,200		Theodoros Haji Savva	Georghios Michael Papadopoulos.
"	263	Nil	Field	2 — —		Nil	Polydhoros Hji. Charalambo
"	on 263	Nil	Garden land	- 3 2,800		Nil	Polydhoros Hji. Charalambo
"			2 walnut; 1 quince; 1 cherry, and 1 plum trees (damaskina)	—	5	Nil	Polydhoros Hji. Charalambo

Survey Reference		Regis- tration No.	Nature of property	Extent		Registered Owner	Present Possessor's Name	
Sheet and Plan No.	Plot No.			D. E. Sq. Ft.	No. (Trees)			
XXXVII	on 263	Nil	Walnut tree			1	Nil	1/2 sh. Theodoros Haji Savva
"	81/1 and	Nil	Vineyard	1 -	2,100		Nil	1/2 sh. Marina Polydhorou Marina Polydhorou
"	81/2	Nil	land				Nil	Marina Polydhorou
"	292	Nil	Vineyard	- -	1,500		Nil	Michael Kyriacos Sourmeli
"	259	344	Field	- -	3,300		Papa Yorghis Michael	Epiphanius Savva Papa Yorghis
"	260 1	partly	Garden land	- 1	1,300		Nil	Milou Polydhorou
"	260 2	Nil	Garden land	- 1	1,300		Nil	Flourantzou Polydhorou
"	on 260/2	Nil	24 quince; 2 cherry; 1 plum (reine- claude) and 1 vine trees			28	Nil	Flourantzou Polydhorou
"	261	344 partly	Garden land	- 1	3,400		Papa Yorghis Michael	Theodoros Haji Savva
"	on 261	Nil	4 vine; 12 quince; 2 walnut trees and 1 round well			18	Nil	Theodoros Haji Savva
"	262	344 partly	Garden land	- 1	1,200		Papa Yorghis Michael	Sofiani Papa Yorghis
"	289/1	344 partly	Field	- 1	1,700		Papa Yorghis Michael	Kyriacos Michael Papa Yorghis
"	289/2	344 partly	Field	- 2	900		Papa Yorghis Michael	1/3 sh. Theodoros Haji Savva; 1/3 sh. Marianna Haji Savva; and 1/3 sh. Athina Haji Savva
"	289/3	344 partly	Field	- 2	3,500		Papa Yorghis Michael	1/2 sh. Epifanio Sava Papa Yorghis and 1/2 sh. Maria Sava Papa Yorghis
"	289 4	344 partly	Garden land and field	1 1	1,600		Papa Yorghis Michael	Sofiani Papa Yorghis
"	289 5	344 partly	Garden land	- -	2,900		Papa Yorghis Michael	Maria Savva Papa Yorghis
"	289 6	344 partly	Garden land	- -	3,100		Papa Yorghis Michael	Epifanio Sava Papa Yorghis
"	289/7	344 partly	Garden land and field	- 3	3,500		Papa Yorghis Michael	1/3 sh. Theodoros Haji Savva, 1/3 sh. Marianna Haji Savva and 1/3 sh. Athina Haji Sava
"	289/8	344 partly	Field	- 3	3,500		Papa Yorghis Michael	Maria Sava Papa Yorghis
"	289/9	344 partly	Field	- 2	900		Papa Yorghis Michael	Kyriacos Michael Papa Yorghis
"	289/10	344 partly	Garden land	- 1	—		Papa Yorghis Michael	Kyriacos Michael Papa Yorghis
"	on 289/10	289 Nil	Quince trees			4	Nil	Kyriacos Michael Papa Yorghis
"	290	693 wholly	Field	1 1	—		Savas Kyri- acos Zarou	Styliani Savva Zarou
"	293	1542 partly 1543 partly 1544 partly	Field	- -	2,600		Costandi Haji Yanni Gero Chrystallou Christophi Chrystallou Haji Proto- papa.	Chrystallou Haji Protopepa
"	294	Nil	Field	- 2	—		Nil	Panayis Efstatthiou
"	298	Nil	Vineyard	2 -	—		Nil	Panayis Efstatthiou
"	298/1	Nil	Field	- 1	—		Nil	1/2 sh. Eleani Christodoulo Karashali and 1/2 sh. Antigoni Christodoulo Karashali

XXVII	295/2	Nil	Garden field	- 1 -		Nil	Michael Theodoulou
39	on 295/2	Nil	Quince trees		2	Nil	Michael Theodoulou
"	295/3	Nil	Field	- - 1,800		Nil	1/7 sh. Michael; 1/7 sh. Vasili; 1/7 sh. Kyriacou; 1/7 sh. Mariou; 1/7 sh. Agathi; 1/7 sh. Stylli and 1/7 sh. Andrea Yorghis
"	321	671 partly	Vineyard land	3 - -		Michael Papa Yorghis	Michael Allayoti Sofiani Papa Yorghis
"	322	671 partly	Vineyard land	2 - -		Michael Papa Yorghis	12/60 sh. Styliani Yanni Michael; 12/60 sh. Nicola Yanni Michael; 4/60 sh. Argyros Antoni Palazi; 4/60 sh. Christina Antoni Palazi; 4/60 sh. Gregoris Costandi; 6/60 sh. Yanni Yorghis Fella; 6/60 sh. Michael Yorghis Fella; 3/60 sh. Kyriaco Yaoumi; 3/60 sh. Maria Yaoumi; 3/60 sh. Despinou Yaoumi and 3/60 sh. Eleni Yaoumi
	on 81/1 and 81/2	Nil	Running water having its source in the "Skiedro-Kondomersina" spring situated in the vineyard land of Marina Polydoro under plot No. 81/2 and conveyed by a channel to two pools dug and constructed on land under plots Nos. 81/1 and 249/2. Five days and five nights on every week, i.e. from 6 p.m. on Saturday to 6 p.m. on Thursday.	- - -		Nil	9/72 sh. Polydoro Haji Charalambo; 9/72 sh. Milou Polydoro; 9/72 sh. Flourentzou Polydoro; 9/72 sh. Marina Polydoro; 14/72 sh. Theodoros Haji Savva; 3/72 sh. Epiphaniou Savva Papa Yorghis; 3/72 sh. Maria Savva Papa Yorghis; 3/72 sh. George Michael Papedopoulos; 3/72 sh. Kyriacou Michael Papa Yorghis; 2/72 sh. Marianna Haji Savva; 2/72 sh. Athina Haji Savva and 6/72 sh. Sofiani Papa Yorghis.
			Total ..	60 3 3,100	178		

Made at Troodos, this 10th day of August, 1938.

4.2 Ο κυβερνήτης ενημερώνει τον Υπουργό Αποικιών σχετικά με το κόστος του Σανατορίου

Ευθύς αμέσως ο Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών, μετά από διαβουλεύσεις και μελέτες, διατύπωσε την τελική εισήγησή του, την οποία απέστειλε στον Αποικιακό Γραμματέα την 01/02/1939. Ακολούθως ο κυβερνήτης απέστειλε στις 17/03/1939 εσπευσμένα πεντασέλιδη επιστολή στον Υπουργό Αποικιών, με την οποία τον πληροφορεί μεταξύ άλλων ότι το κόστος ήδη θα ανέλθει στις £19,305 και ότι οι αρχιτέκτονες ζητούν για να εκπονήσουν τα νέα σχέδια £1,155. Παραθέτω την τρίτη σελίδα της επιστολής, η οποία περιέχει τις λεπτομέρειες αυτές.

work might be more fully understood. These tenders have now been received and examined by the Tender Board, who are of opinion that the lowest tender of £8,341 should be accepted.

6. In addition to the cost of erection amounting to £8,341, the following expenditure, amounting to £10,964, will be required, raising the total cost of the project to £19,305:-

Acquisition of site	...	£1,250
Water supply	...	900
Painting, central heating, hot and cold water services, drainage, and electricity supply	...	4,510
Furniture	...	450
Medical equipment	...	1,175
Layout of grounds, etc.	...	150
Architects' fees, cost of plans, clerk of works, and supervision charges	...	1,155
Miscellaneous and contingencies, etc.		<u>1,274</u>
		£10,964

7. The above figures, it should be explained, indicate the cost of completing a sanatorium which will accommodate only 32 patients, as compared with the 57 for whom it was originally intended to provide. Plans of the building now proposed are attached. The change of site necessitated a revision of the original design, and when this was undertaken it became clear that there was no prospect

Η τρίτη σελίδα της επιστολής που απέστειλε ο κυβερνήτης της Κύπρου προς τον Υπουργό Αποικιών στις 17/03/1939 στην οποία αναφέρει το κόστος του Σανατορίου Κυπερούνας.

5. ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΠΡΟΣΦΟΡΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΣΤΟΝ ΠΙΟ ΦΘΗΝΟ ΕΡΓΟΛΑΒΟ

5.1 Η προκήρυξη προσφορών και η κατοχύρωση στους Αδελφούς Κυρ. Χ'Αβραάμ και Χρ. Αβρααμίδη

Όταν έγιναν όλες οι προετοιμασίες, δηλαδή οι επιτάξεις της γης και η εκπόνηση των αρχιτεκτονικών σχεδίων, τότε προκηρύχθηκαν οι προσφορές. Οι προσφορές έπρεπε να υποβληθούν μέχρι την 19^η Αυγούστου 1938. Επειδή καμιά προσφορά δεν εκρίθη ικανοποιητική, προκηρύχθηκαν νέες προσφορές, που είχαν ως τελευταία ημερομηνία υποβολής την 3^η Μαρτίου 1939. Η προσφορά κατοχυρώθηκε στους Κυριάκο Χ'Αβραάμ και Χριστόδουλο Αβρααμίδη από τη Λεμεσό με το ποσό των £8,341, οι οποίοι και ανέλαβαν το έργο. Η προσφορά αυτή ήταν η πιο χαμηλή. Αυτό αναφέρεται και στη σελίδα 3 της επιστολής που απέστειλε ο κυβερνήτης στον Υπουργό Αποικιών στις 17/03/1939 και ευρίσκεται στην § 4.2 του παρόντος κεφαλαίου.

Διήγηση Νικολή του τουρκόπουλλου

Σχετικά με τους εργολάβους που ανέλαβαν το έργο, ο Νικολής ο τουρκόπουλλος ο πατέρας του ήρωα Κυριάκου Χαραλάμπους, μου δήλωσε ότι το έργο ανέλαβαν ο Κυριάκος Μαντρίτης και ο αδελφός του Χριστόδουλος. Ο Κυριάκος μετά έκαμε και γιο γιατρό, που ονομαζόταν Αβρααμίδης.

Αυτή τη μαρτυρία που μου κατέθεσε ο Νικολής στις 04/09/1999 την αναφέρω, διότι ταιριάζει απόλυτα με τα επίσημα έγγραφα που αναφέρονται στην κατοχύρωση των προσφορών.

5.2 Παράθεση των σχετικών εγγράφων

Σας παραθέτω τα σχετικά έγγραφα παρμένα από το βιβλίο του Κυριάκου Χαραλάμπους «**Η Κυπερούντα**», στο οποίο φαίνονται οι δύο προσφορές και η κατοχύρωση, όπως δημοσιεύθηκαν στην επίσημη εφημερίδα της αποικιακής κυβέρνησης.

No. 574.

Tenders.

Tenders for the erection of a Sanatorium at Kyperounda should reach the Treasury not later than 11 a.m. on the 19th of August, 1938. Details will be supplied to tenderers on application to the office of Messrs. M. Michaelides Bros., Apollon Street, No. 11D., Nicosia. (M.P. 583/38.)

No. 575.

Tenders for the supply of mosaic tiles and stairs for the New English School, Nicosia, should reach the Treasury not later than 11 a.m. on the 5th of August, 1938. Details will be supplied to tenderers on application to the office of the Divisional Engineer, P.W.D., Nicosia. (M.P. 583/38.)

No. 93.

Tenders.

None of the tenders called for in August last having been accepted, fresh tenders for the erection of a Sanatorium at Kyperounda should reach the Treasury not later than 11 a.m. on the 3rd March, 1939.

Revised plans, conditions of contract and specification will be supplied to tenderers on application to the office of Messrs. M. Michaelides Bros., Apollonos Street No. 11D, Nicosia. (M.P. 1039/37.)

No. 318.

Award of Contracts.

The contract for the erection of the Jubilee Sanatorium at Kyperounda has been awarded to Messrs. Kyriacos Hajiavraam and Christodoulos Avraamides, Contractors of Limassol, for the sum of £8,341. (M.P. 1039/37.)

4. The name or names and surname and description of each of the partners.
5. The name or names and surname of each of the general partners.
6. The name or names and surname of each of the limited partners.
7. The term (if any) for which the partnership is entered into and date of commencement.
8. Conditions of the existence of partnership.
9. The name or names and surname of the general partners who are authorized to administer the affairs of the partnership, to manage it and sign for it.
10. Number in Register.

1. Kyriacos Hajiavraam & Christodoulos Avraamides.
2. The erection of the Jubilee Sanatorium at Kyperounda under contract with the Government of Cyprus.
3. Limassol.
4. Kyriacos Hajiavraam, Building Contractor, Limassol.
5. Christodoulos Avraamides, Building Contractor, Limassol.
6. Nil.
7. The partnership commenced from the 3rd May, 1939, and will continue until the erection of the Jubilee Sanatorium at Kyperounda is completed under the contract between the Government of Cyprus and the partners herein.
8. Nil.
9. Kyriacos Hajiavraam.
10. 568.

**Η προκήρυξη και η κατοχύρωση των προσφορών
για την ανέγερση του Σανατορίου.**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

ΕΝΑΡΞΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ
ΘΕΜΕΛΙΟΣ ΛΙΘΟΣ
ΥΔΡΟΔΟΤΗΣΗ -
ΗΛΕΚΤΡΟΔΟΤΗΣΗ-
ΑΣΦΑΛΤΟΣΤΡΩΣΕΙΣ -
ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ

1. Η ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ ΑΝΕΓΕΡΣΗΣ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ

1.1 Έναρξη και πρόοδος των εργασιών του κυρίως κτηρίου – Κατασκευή θεμελίων

Το πρώτο κτήριο του Σανατορίου Κυπερούντας άρχισε να ανεγείρεται αρχές του 1939. Αυτό υποστηρίζεται τόσο από τα έγγραφα που ευρίσκονται στο Κρατικό Αρχείο, όσο και από μαρτυρίες συγχωριανών μας που έλαβαν μέρος στο κτίσιμο.

Σύμφωνα με μαρτυρία του Κυριάκου Μικέλλη, που υποστηρίζεται και από μαρτυρίες άλλων Κυπερουντιωτών, τσιακκίλι δεν έφερναν από τη θάλασσα, αλλά κάθε ενδιαφερόμενος χωριανός μάζευε από τα χωράφια του ή από τα αρκάτζια και γέμιζε τενεκέδες. Το μετέφερε στην περιοχή που θα κτιζότανε το Σανατόριο με τον γάιδαρο του, φορτώνοντας κάθε φορά τέσσερεις τενεκέδες για να ισορροπούν. Γενικός υπεύθυνος για το τσιακκίλι ήταν ο Χ' Μιχαήλης Σάββα. Έτσι κάθε χωριανός παρέδιδε σε αυτόν τους τενεκέδες, πληρωνόταν τρία γρόσια τον τενεκέ και κατακρατούσε από αυτούς το ½ γρόσι για την προμήθειά του.

Πέτρες για τα θεμέλια κουβαλούσαν από παντού, πάνω σε ένα σανίδι, που το κρατούσαν δύο. Ένας από μπροστά και ο άλλος από πίσω. Σύμφωνα με μαρτυρία του Νικολή του τουρκόπουλλου, που εργάστηκε στην κατασκευή των θεμελίων, τα θεμέλια είχαν βάθος επτά ποδών. Τα έσκαβαν οι εργάτες και το χώμα το πετούσαν έξω με τα φτυάρια. Κουγκρί ζύμωναν με τα φτυάρια, διότι δεν είχαν έρθει ακόμη οι κουγκριομηχανές. Μέσα στα θεμέλια έβαζαν και πέτρες ακατέργαστες. Το μεροκάματο ήταν 16 γρόσια την ημέρα. Όσοι όμως ζύμωναν κουγκρί πληρώνονταν 2,5 σελίνια την ημέρα.

Για το κτίσιμο του Σανατορίου κουβαλούσαν πέτρες με τους γαιδάρους από τον Μαλά, τοποθεσία που ευρίσκεται πριν κατηφορίσουμε για τα Σπήλια. Προτιμήθηκε η πέτρα, διότι κρατά ζεστασιά τον Χειμώνα και δροσιά το Καλοκαίρι.

1.2 Εξοπλισμός - Προσωπικό

Παράλληλα με την πρόοδο του κτισίματος του κυρίως κτηρίου, γίνονταν και όλες οι διεργασίες για την προμήθεια ιατρικών μηχανημάτων και άλλων αναγκαίων εξοπλισμών από την Αγγλία. Αυτές οι διεργασίες καταγράφονται στην § 4.2 του παρόντος κεφαλαίου.

Γίνονταν επίσης και όλες οι προσπάθειες για τον διορισμό και την εκπαίδευση νοσηλευτών. Λεπτομέρειες για αυτά υπάρχουν στο επόμενο κεφάλαιο υπ' αρ. Η'.

1.3 Τι άλλο κτίστηκε μαζί με το πρώτο κτήριο και τι δεν κτίστηκε

Σύμφωνα με μαρτυρίες συγχωριανών μας, μαζί με το πρώτο κτήριο κτίστηκε και το σπίτι του γιατρού. Κτίστηκαν επίσης οι αποθήκες στον κύριο δρόμο στις οποίες στεγάστηκε η ηλεκτρογεννήτρια καθώς και οι αεγάδες. Στεγάστηκε επίσης στη δυτική άκρη των αποθηκών το πρώτο νεκροτομείο. Αυτά υποστηρίζονται και από τα έγγραφα του Κρατικού Αρχείου, καθώς και από τα σχέδια της εποχής.

Τα αρχικά σχέδια που έγιναν για τον Καρβουνά περιελάμβαναν μαζί με το Σανατόριο και την ανέγερση του σπιτιού της matron και του σπιτιού των νοσοκόμων. Στην Κυπερούντα όμως δεν έγινε αυτό και έτσι η matron και οι νοσοκόμες έμεναν στο ισόγειο, κάτω από τους ασθeneείς.

Το Σανατόριο δεν ήταν ένα απλό σπίτι και ως εκ τούτου δεν τελείωσε ούτε το καλοκαίρι ούτε και το φθινόπωρο του 1939, όπως υπολόγιζε ο κυβερνήτης Palmer.

Εν τω μεταξύ ο Κυβερνήτης Palmer αντικαταστάθηκε από τον W.D. Battershill, ο οποίος με επιστολή του, ημερομηνίας 10/11/1939 προς τον Υπουργό Αποικιών, τον πληροφορεί ότι προβλέπει ότι οι εργασίες θα περατωθούν τον Αύγουστο του 1940, για αυτό και ζητούσε έγκριση για τη δημιουργία τριών θέσεων. Μία για matron και δύο για νοσοκόμους.

Παραθέτουμε τη σχετική επιστολή. Όσον αφορά την έγκριση για το προσωπικό, ήταν θετική και η απάντηση βρίσκεται στο επόμενο κεφάλαιο που μιλούμε περί προσωπικού.

M.P. 1064/39.

CYPRUS.

GOVERNMENT HOUSE,

No. 494

NICCSIA, 10 November, 1939.

Sir,

With reference to Sir Richmond Palmer's despatch No. 126 of the 17th March, 1939, on the subject of the erection of a new Sanatorium at Kyperounda, I have the honour to inform you that it is hoped that the sanatorium will be completed by the beginning of August, 1940, and to request your sanction for the creation in due course of the following permanent and pensionable posts which the Director of Medical Services considers necessary for the working of this institution:-

1 Matron	...	£96 x 6 - 120.
1 Male Orderly,		
1st Grade,		60 x 3 - 72
1 Male Orderly,		
2nd Grade,		42 x 3 - 54.

2. The Treasurer has no objection to the above proposal and, in anticipation of your approval, the necessary provision has been made in next year's draft Estimates.

I have the honour to be,

Sir,

Your most obedient,

humble Servant,

(Sgd.) W. D. BATTERSHILL

Governor.

The Right Honourable

MALCOLM MACDONALD, P.C., M.P.,

Secretary of State for the Colonies.

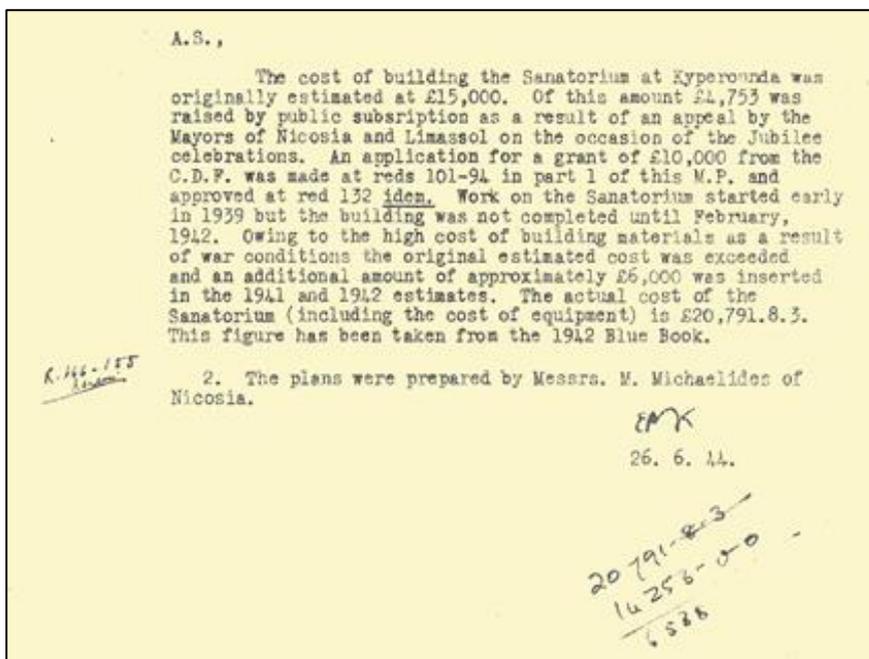
Η επιστολή που απέστειλε στις 10/11/1939 ο νέος κυβερνήτης της Κύπρου W.D. Battershill με την οποία ζητούσε έγκριση από τον Υπουργό Αποικιών για πρόσληψη μιας matron και δύο νοσοκόμων.

1.4 Εργολάβοι

Όπως αναφέραμε στην §5 του κεφ. Στ', οι εργολάβοι που ανέλαβαν και έκτισαν το πρώτο κτήριο του Σανατορίου ήταν οι Κυριάκος Χ'Αβράμης και ο Χριστόδουλος Αβρααμίδης.

1.5 Το τέλος της πρώτης φάσης και το κόστος

Ο Βεναν στη μεγάλη του έκθεση που έγραψε στις 19/07/1939, αναφέρει ότι το Σανατόριο Κυπερούντας κτίζεται ήδη και θα λειτουργήσει την Άνοιξη του 1941. Όχι μόνο ο Βεναν αλλά και ο κυβερνήτης και οι άλλοι υπεύθυνοι πίστευαν και προέβλεπαν όλοι ότι το Σανατόριο θα τελείωνε το αργότερο πριν το τέλος του 1941. Τελικά όμως τελείωσε τον Φλεβάρη του 1942 και το τελικό κόστος του έργου ανήλθε σε **£20 791, σελίνια 8 και γρόσια 3**.

Έγγραφο στο οποίο αναγράφεται η έναρξη, η λήξη καθώς και το τελικό κόστος του Σανατορίου Κυπερούντας.

Το Σανατόριο Κυπερούνας, προτού γίνει η επέκτασή του, όπως παρουσιάζεται σε φωτογραφία του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών.

2. ΘΕΜΕΛΙΟΣ ΛΙΘΟΣ

2.1 Ο κυβερνήτης Palmer απευθύνεται στον Υπ. Αποικιών και ζητά έγκριση να ξεκινήσει το κτίσιμο του Σανατορίου

Ο κυβερνήτης Palmer στις 17/03/1939 σε μακροσκελή επιστολή του πέντε σελίδων, απευθύνεται στο Υπουργείο Αποικιών και εξηγεί όλες τις διαδικασίες με τις οποίες ξεκινούσαν, μετά από τρία σχεδόν χρόνια καθυστέρηση, την ανέγερση του Σανατορίου.

Συγκεκριμένα αναφέρει ότι χρειάζονται £8,341 για τους εργολάβους, £1,250 για την αγορά των κτημάτων, £1,610 για μπογιατίσματα, ρεύμα και κεντρική θέρμανση, £900 για προμήθεια νερού, £1,175 για ιατρικά εργαλεία, καθώς και για άλλα έξοδα ακόμη £10,964. Έτσι συνολικά το κόστος θα έφτανε στις £19,305. Δεδομένου ότι το διαθέσιμο ποσό ήταν £15,365, ζητούσε έγκριση να καλύψει η κυβέρνηση της Κύπρου την διαφορά των £3,940. Οι λεπτομέρειες αυτές βρίσκονται στην 3^η σελίδα της ως άνω επιστολής του κυβερνήτη, που την έχω ήδη παραθέσει στην § 4.2 του κεφ. Στ'.

Στην ίδια επιστολή ζητούσε επίσης από το Υπουργείο Αποικιών έγκριση για να ξεκινήσει το κτίσιμο, διότι στα ψηλά βουνά της Κυπερούντας η ανέγερση σπιτιών λόγω του ψύχους, γίνεται το καλοκαίρι και το φθινόπωρο. Επίσης αναφέρει ότι πρέπει να ξεκινήσουν το κτίσιμο του, διότι είναι ανάγκη ο κόσμος που προσέφερε χρήματα να βλέπει το Σανατόριο να αρχίσει να κτίζεται, πέραν του γεγονότος ότι η αντιμετώπιση της φυματίωσης προϋποθέτει την άμεση ανέγερση του σανατορίου. Οι λεπτομέρειες αυτές βρίσκονται στη σελ. 5, της ίδιας επιστολής την οποία παραθέτω εδώ μαζί με την πρώτη σελίδα.

47

BY AIR MAIL. W.P. 1039/37.

CYPRUS. GOVERNMENT HOUSE,
No. 126 NICOSSIA, 17 March, 1939.

Sir,

I have the honour to address you on the subject of the proposed erection of a Jubilee Sanatorium to which correspondence ending in despatch No. 504 of the 12th December, 1936, from Mr. Ormsby Gore (now Lord Harlech) refers.

2. Full details of the original scheme for the erection of this sanatorium were contained in the enclosure in my despatch No. 290 of the 22nd May, 1936. It was then intended that the sanatorium should be erected on a site near Platania and plans and specifications for a building on that site, to cost with equipment £15,000 and to provide accommodation for 57 patients, were prepared by a local firm of architects.

3. Later in 1936 it was brought to notice that the water supply available for the Platania site might not be adequate and that there was an absence of flat land in the neighbourhood to provide exercise for the patients. Subsequently the proposed site met with much criticism locally both in the Press and otherwise, and I considered it desirable to investigate the matter further. To this end

The Right Honourable
MALCOLM MACDONALD, P.C., M.P.,
Secretary of State for the Colonies.

Handwritten notes:
1137/35
1137/35
1137/35

10. It will be seen from the preceding paragraphs that there has been a most unfortunate delay in the erection of this badly needed sanatorium. It is most necessary that the public should see that their money is being used, and I am most anxious that formal acceptance should be given at a very early date to the lowest of the recent tenders so that full advantage may be taken of the summer and autumn months during which alone building operations are feasible at the site now chosen. I would ask, therefore, that if you are prepared to sanction the above-mentioned increase in the eventual cost of this scheme, your approval thereof may be conveyed to me by telegram.

I have the honour to be,

Sir,

Your most obedient,

humble Servant,

Wm. H. Palmer

Governor.

Η §10 της επιστολής του κυβερνήτη Palmer της 17/03/1939 προς το Υπουργείο Αποικιών με την οποία ζητά έγκριση για την έναρξη της ανέγερσης του Σανατορίου διότι ο κόσμος πρόσφερε χρήματα εδώ και καιρό και πρέπει να δει το έργο να ξεκινά.

2.2 Παράλληλα και ταυτόχρονα ο Palmer έδωσε οδηγίες στους συνεργάτες του να διευθετήσουν εσπευσμένα μετάβασή του στον χώρο ανέγερσης του Σανατορίου

Συγκεκριμένα στις 15/03/1939 τα αρμόδια τμήματα ειδοποίησαν ότι το πρόγραμμα περιοδείας του κυβερνήτη τροποποιήθηκε, για να ευρίσκεται στην Κυπερούντα στις 16/04/1939. Ταυτόχρονα ο Διευθυντής Δημοσίων Έργων στις 17/03/1939 ειδοποιεί τους αρμόδιους ότι, «επειδή δεν υπάρχουν ακόμη έργα, δεν μπορούμε να εντοιχίσουμε αναμνηστική πλάκα, και έτσι εντέλλεστε να βάλετε μία πλάκα σε κάποιο τρίποδα, ούτως ώστε ο Κυβερνήτης να την αποκαλύψει την 16^η Απριλίου 1939, όταν θα έρθει να βάλει τον θεμέλιο λίθο».

Ο Διευθυντής των Δημοσίων Έργων τους απέστειλε και το κείμενο το οποίο επιθυμούσε ο κυβερνήτης να γραφτεί πάνω στην αναμνηστική πλάκα, η οποία θα εντοχιζόταν μετέπειτα στην αίθουσα υποδοχής του Σανατορίου, όπως αναφέρει.

Παρουσιάζουμε εδώ την επιστολή και το κείμενο που δόθηκε διαταγή να γραφτεί πάνω στην αναμνηστική πλάκα.

Original filed in M.P. 609/39.

No.120/25. THE OFFICE OF THE
DIRECTOR OF PUBLIC WORKS,
17th March, 1939.

PRESSING.

The Honourable
The Colonial Secretary,
Nicosia,

Interview with His Excellency
on 13th March, 1939.

x x x x

Sanatorium Kyperounda. His Excellency expressed his intention of conducting a ceremony to commemorate the beginning of this work. As no work will probably have been actually started by the 16th April - the date it is understood has now been fixed - some difficulty would be experienced in arranging for a foundation stone, and it is suggested that a suitably inscribed brass tablet, to be subsequently fixed in the reception hall of the building, might be prepared and unveiled on a stand. A draft inscription for such a tablet is attached for approval, having been discussed by His Excellency with the Director of Medical Services.

x x x x

It is requested that early confirmation of the above arrangements may be given so that the tablets may be prepared and necessary arrangements made.

(Sd) A. L. Simpkins,
Director of Public Works.

Επιστολή του Διευθ. των Δημοσίων Έργων, με την οποία ειδοποιεί ότι στις 16/04/1939 ο κυβερνήτης θα θέσει τον θεμέλιο λίθο στο Σανατόριο.

Draft Inscription on Brass Tablet
for Kyperounda Sanatorium.

This Sanatorium was erected to
commemorate the Silver Jubilee of His
Majesty the late King George V.

This Tablet was presented by His
Excellency Sir Richmond Palmer, K.C.M.G.,
C.B.E., Governor and Commander-in-Chief
of the Colony of Cyprus on ^{the 16th} April, 1939.

«Αυτό το Σανατόριο ανεγέρθηκε εις ανάμνηση του Αργυρού Ιωβηλαίου της
Αυτού Μεγαλειότητος του τέως Βασιλέως Γεώργιου του Ε΄.
Αυτή η αναμνηστική πλάκα τοποθετήθηκε από τον εξοχότατο Sir Richard
Palmer K.C.M.G., C.B.E., Κυβερνήτη και Αρχιστράτηγο της Αποικίας της
Κύπρου, τη 16^η Απριλίου 1939.»

*Το αγγλικό κείμενο όπως παρουσιάζεται σε έγγραφο του Κρατικού Αρχείου και η
μετάφραση στην Ελληνική. Το κείμενο εγκρίθηκε από τον κυβερνήτη Palmer
και το παρέλαβαν οι αρμόδιοι για να ετοιμάσουν την αναμνηστική πλάκα.*

2.3 Η τελετή για την κατάθεση του Θεμέλιου Λίθου πράγματι έγινε

Όπως εξελίσσονταν τα γεγονότα, φαίνεται ότι ο κυβερνήτης θα πληροφορήθηκε ότι επίκειται η αντικατάστασή του και επιθυμούσε να κάμει μία πράξη, για να μείνει το όνομα του, μιας και έκαμε τόσους κόπους για να γίνει το Σανατόριο. Η κίνησή του αυτή κρίνω ότι ήταν δίκαιη και λογική.

Σημειώνουμε ότι ο θεμέλιος λίθος πρέπει όντως να κατατέθηκε στις 16/04/1939 και αυτό ταιριάζει και με το γεγονός ότι ο Palmer αποχώρησε από κυβερνήτης στις 04/07/1939. Σύμφωνα με μαρτυρία του Κυριάκου Μικέλλη, ο κυβερνήτης Palmer ήρθε όπως ήταν διευθετημένο και κατέθεσε τον θεμέλιο λίθο.

Απόδειξη δε, ότι δεν ξεκίνησε το κτίσιμο, είναι ότι ζήτησε να μπει η ειδική πλάκα σε τρίποδα, διότι, όπως αναφέρεται σε έγγραφο, δεν υπήρχε κτήριο ακόμη.

Τα τσιακκίλια και τα υλικά όμως πρέπει να άρχισαν να μαζεύονται και τα θεμέλια άρχισαν να ανοίγονται. Μία άλλη απόδειξη του ότι δεν υπήρχε κτήριο, είναι ότι μαζεύτηκε κόσμος για να διώξει τον κυβερνήτη, για να μην αρχίσει να κτίζει το σανατόριο. Μεταξύ αυτών ήταν και μουχτάρηδες των γύρω χωριών. Όπως μου ανέφερε ο Κυριάκος Μικέλλης, ο Γεώργιος Φάκας στάθηκε μπροστά τους και τους είπε: **«Εγώ είμαι υπεύθυνος εδώ. Δεν θα κάμετε τίποτε»**. Κατασκεύασε δε και μία αψίδα με τρεις μορίνες με δάφνες και την τοποθέτησε εκεί που σήμερα βρίσκεται η βρύση, προς τιμή του Γεώργιου Φάκα, και διευθέτησε να περάσει ο κυβερνήτης από κάτω. Στάθηκε δε ο ίδιος φρουρός και προστάτης του υπό ανέγερση Σανατορίου.

Σε αυτό το σημείο τοποθετήθηκε από τον Γεώργιο Φάκα η αψίδα με δάφνες, κάτω από την οποία πέρασε ο κυβερνήτης Palmer στις 16/04/1939, για να τοποθετήσει τον θεμέλιο λίθο του Σανατορίου.

3. ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΤΟ ΝΕΡΟ ΜΕΤΑΦΕΡΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗ ΧΡΥΣΟΒΡΥΣΗ ΠΟΥ ΕΥΡΙΣΚΕΤΑΙ ΣΤΟΝ ΠΑΝΩ ΑΜΙΑΝΤΟ

3.1 Η μεταφορά του νερού στο Σανατόριο Κυπερούντας

Στο Αρχείο του κράτους υπάρχουν σχέδια πώς θα μεταφερόταν το νερό από τη Χρυσόβρυση που ευρίσκεται μέχρι σήμερα, λίγο πιο κάτω από το νοσοκομείο του Αμιάντου. Τα σχέδια φέρουν ημερ. 08/01/1936. Αρχικά αφορούσαν τη μεταφορά του νερού στα Πλατάνια και στη συνέχεια όταν επιλέγηκε η Κυπερούντα, μεταφέρθηκε εκεί. Για την προμήθεια νερού από τη Χρυσόβρυση, ρωτήθηκε πρώτα το Μεταλλείο του Αμιάντου το οποίο απάντησε ότι δεν χρειάζεται το νερό.

Μαρτυρία Ανδρέα Πάλη

Ο Ανδρέας Πάλης που ήταν ο ψάλτης του χωριού, σε συνέντευξη που μου παραχώρησε ενόσω ζούσε, με πληροφόρησε ότι έλαβε μέρος στη διαδικασία της μεταφοράς του νερού. Όπως μου διηγήθηκε: **«τους πήραν στη βρύση και τους έβαλαν να σκάψουν λαγούμι και να προχωρούν ακολουθώντας τη ροή του νερού. Με αυτό τον τρόπο συνάντησαν την πηγή του νερού και, καθοδηγούμενοι από τους αρμόδιους, τοποθέτησαν σωλήνες στην πηγή. Μετά έκλεισαν το λαγούμι και πήραν το νερό με τις σωλήνες και το μετέφεραν στο υπό ανέγερση Σανατόριο».**

3.2 Ο Bevan ζητά επιπρόσθετο νερό

Όταν το σανατόριο κτίστηκε και λειτούργησε και πέρασαν 2–3 χρόνια, ο Bevan άρχισε να κάνει σκέψεις για την ανέγερση του σπιτιού των νοσοκόμων, του σπίτι της matron κ.α. Είναι τότε που θυμήθηκε ότι το νερό δεν θα τον αρκούσε και έτσι τον Σεπτέμβριο του 1945 απευθύνεται γραπτώς στον Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών και ζητά επισήμως επιπρόσθετο νερό. Στην επιστολή του εκθέτει και τους λόγους, σύμφωνα με τους οποίους δεν θα ήταν αρκετό το υπάρχον νερό. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε στην επιστολή του, το Σανατόριο κτίστηκε για 36 ασθενείς και σήμερα φιλοξενεί 63. Επιπλέον ανέφερε ότι η ανέγερση του σπιτιού των νοσοκόμων, που θα φιλοξενούσε 24 νοσοκόμες, θα είχε ανάγκη επιπρόσθετου νερού. Επίσης, επισημαίνει, ότι δημιούργησε στο σανατόριο φάρμα με αγελάδες, για να παίρνει γάλα για τους ασθενείς και το προσωπικό, καθώς και κήπους για να παράγουν λαχανικά για τις ανάγκες των ασθενών.

Παραθέτω το σχέδιο της μεταφοράς του νερού και την επιστολή του Dr Bevan μηνός Σεπτεμβρίου του 1945, στην οποία εκθέτει τους πιο πάνω λόγους, για τους οποίους ζητά το επιπρόσθετο νερό. Παραθέτω επίσης και φωτογραφία της χρυσόβρυσης, όπως είναι σήμερα.

908/11945 (2) A4
JUBILEE SANATORIUM,
KYPEROUNDA. 5
September, 1945.

Director of Medical Services,

ESTIMATES 1946.
KYPEROUNDA SANATORIUM WATER SUPPLY.

I have the honour to forward correspondence concerning the water supply of the sanatorium from which I think it is apparent that the recommendations made by the Water Engineer for an increased supply have now become a matter of some urgency.

2. Since the Water Engineer's letter W.S. No. 22/37 of 28th August, 1945, the Water Engineer and I have discussed this matter and he agrees that in view of the future rebuilding programme it would be unwise to remove any of the existing pipes, as suggested in his para. 4, as they would probably have to be replaced in the future. Therefore the full estimate of £550 should be included in the 1946 draft estimates.

3. The reasons which necessitate an increase of the water supply are as follows:-

- (a) The present building was only designed for 36 patients but in summer now accommodates 63 with a corresponding increase in staff. Further rebuilding is contemplated - the staff quarters now under construction will accommodate 24 nurses compared with the present staff of 8.
- (b) The keeping of farm animals, dairy cows and pigs, also necessitates more water than was originally contemplated.
- (c) The establishment of a fruit and vegetable garden. It may be noted that at the recent horticultural show the sanatorium obtained 2 first and 1 second prize, so I feel that Government may rest assured that neither the land nor the water are being wasted. In fact an increase in the area of land under cultivation is entirely dependent on an increased water supply.

(Sgd) C.E. Bevan.

Tuberculosis Officer.

Water Engineer,

Copy with reference to your letter W.S.No.22/37 of 28th August, 1945.

AD.

9.45.

T.O.

Ο Βεβαν με αυτή την επιστολή ζητά επιπρόσθετο νερό εκθέτοντας και τους λόγους για τους οποίους το ζητά.

4. ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΔΡΟΜΩΝ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ. ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΔΟΤΗΣΗ ΤΟΥ.

4.1 Κατασκευή δρόμων για την αντιμετώπιση της σκόνης

Οι δρόμοι που είχαν δημιουργηθεί γύρω από το Σανατόριο και σε απόσταση 100 μέτρων από αυτό είχαν τσιμεντωθεί, για να αποφεύγεται η σκόνη η οποία ήταν βλαβερή για τους πνεύμονες των ασθενών. Ο δρόμος που πήγαινε στον Αγ. Γεώργιο του Καυκάλου, μέσω Σπηλιών, και επρόκειτο να κατασκευαστεί την εποχή εκείνη ως χωματόδρομος, δεν προχώρησε διότι ο Διοικητής Λεμεσού εισηγήθηκε να αναμένουν τη λήξη του πολέμου, που είχε ήδη εκδηλωθεί.

Παραθέτω τη σχετική επιστολή.

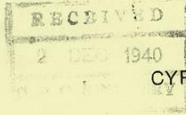
THE OFFICE OF THE
COMMISSIONER, LIMASSOL,

No. 51/35 "B"

CORRESPONDENT'S }
NUMBER }

Tel. No. 1

SUBJECT:

CYPRUS, 30th November, 1940.

Honourable Colonial Secretary,

I have the honour to refer to Government the question of the rights of way on the site bought for the anti-tuberculosis Sanatorium at Kyperounda.

2. A meeting was held between the Tuberculosis Officer, myself and the Mukhtar on the 2nd September, 1940, at Kyperounda and a plan showing the area in the vicinity of the Sanatorium is attached herewith for ready reference. The land marked thereon in green is registered in the name of the Government of Cyprus. The approximate position of the Sanatorium and other buildings are marked in pencil. The pathway coloured blue on the plan is an old pathway, which is not included in the title-deeds of the Government. It has however, been agreed with the Mukhtar that this pathway should be closed and another path be opened which will pass to the west of the Government plot. The approximate position of this pathway is marked by a dotted red line on the plan.

3. The road coloured yellow on the plan is an incomplete road constructed in 1932 with the Commissioner's approval, with the object of connecting Kyperounda with Ayios Georgios tou Kafkallou village, through Spilia village. Owing to objections raised by certain Spilia people over whose land this road would pass, it has remained incomplete. The land over which the road passes is included in the Government title-deeds and legally Government would be entitled to close the road if they so wished.

4. Government is now faced with three possibilities:-

(a) The road can be left where it is and fences can be put on the side of it to prevent trespassing on the grounds of the Sanatorium. I understand that a large plot was bought for the Sanatorium with the specific object of preventing people coming anywhere near the building and it appears to defeat this object, if the road is allowed to remain as it is.

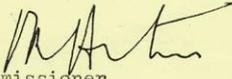
(b) A new road can be built to pass outside the grounds of the Sanatorium, the cost of which will be about £350.

(c) Government could if it so wished close the road altogether and abandon the idea of communication

between

between Kyperounda and Spilia. This last solution would mean wasting the money which has already been spent on the construction of this road.

5. Government must now make up its mind which of these courses it wishes to adopt. My own recommendation would be that until the end of the war the position is allowed to remain as it is and then alternative (b) above, be adopted, provided that the consent of the Spilia people to let the road pass over their land can be obtained, otherwise an animal track costing less can be made passing outside the grounds of the Sanatorium.

Commissioner.

(Copies to Director of Medical Services and to Tuberculosis Officer).

Η επιστολή με την οποία ο Διοικητής Λεμεσού εισηγείται προς τον Γραμματέα της Αποικίας η ασφάλτωση του δρόμου προς τον Άγιο Γεώργιο Καυκάλου πλησίον του σανατορίου να ασφαλοστρωθεί μετά τον πόλεμο ο οποίος είχε ήδη ξεκινήσει.

4.2 Εξοπλισμός του Σανατορίου Κυπερούντας

Όπως αναφέραμε και στην §1.2 του παρόντος κεφαλαίου, παράλληλα με την ανέγερση του Σανατορίου γίνονταν και όλες οι προσπάθειες για την προμήθεια του αναγκαίου εξοπλισμού. Οι προσπάθειες αυτές γίνονταν από τον Διευθυντή των Δημοσίων Έργων, από τον Διευθυντή των Ιατρικών Υπηρεσιών και από τον Λειτουργό Φυματίωσης στην Κύπρο Dr Bevan.

Επιπρόσθετα ο κυβερνήτης της Κύπρου όσες φορές χρειαζόταν απευθυνόταν και στο Υπουργείο Αποικιών.

Παραθέτουμε σχετικά έγγραφα.

5

FORMS: "SANITARY, NICOSIA."
Telephone: No. 8.

ALL COMMUNICATIONS
to be addressed to
THE DIRECTOR OF MEDICAL
SERVICES
and not to any individual
by name.
In your reply please
quote No. M.D.240/39.

MEDICAL DEPARTMENT,
CYPRUS.

NICOSIA, 28th August, 1939.

RECEIVED
28 AUG 1939
C.S. REGISTRY

*attached
seem to be
incomplete
and 5/10*

Hon. Colonial Secretary,

I. 24/39 v I. 242/39

I have the honour to submit indents on
the Crown Agents for the equipment for the Jubilee
Sanatorium, Kyperounda to be charged to Head 25
Public Works Extraordinary Item 34, Tuberculosis
Sanatorium, Kyperounda. As will be seen from
the letter from the Tuberculosis Officer, attached,
there is a margin of only £34. 0.0 to cover packing
and transport charges. In my opinion this sum will
not be sufficient and possibly £50 extra will
be required.

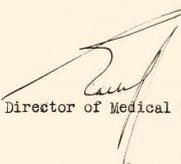
red 3

*Total allocation
for this purpose
is £1175?
transferred in
this file?
B.M./10*

2. Considerable difficulty has been experienced
in ordering the necessary equipment for this
institution and ensuring that expenditure comes within
the original estimate, owing to the increased price
of all surgical equipment since this estimate was
made. If we are to make much progress in the
treatment and control of tuberculosis it is essential
that modern methods of treatment be introduced, but
this unfortunately entails certain expensive
apparatus. All the immediate essential equipment
to enable this work to be carried out has been
provided and as a result most of the refinements
have had to be excluded. I should like to take this
opportunity of putting on record that I consider this
order is the bare minimum for the initial work and
further expenditure will be necessary later.

3. I request that this indent be forwarded to
the Crown Agents by Tuesday's air mail with a request

that it receive priority over orders for war
material.

Director of Medical Services.

Η επιστολή που απέστειλε ο Διευθ. Ιατρ. Υπηρεσιών στις 28/08/193, προς τον Γραμματέα της Αποικίας, με την οποία ζητά έγκριση για προμήθεια στραμάτων και άλλου εξοπλισμού για το Σανατόριο.

M.P.1080/39

TELEGRAM.

From
GOVERNOR,
CYPRUS

To
SECRETARY OF STATE.

Dated 18th October, 1940

Received at _____

Sent at 1 p.m. in G.T.C. by C.S.O.

TEXT.

No.511. Cyprus despatch No.126 of 17th March 1939 Kyperounda Sanatorium. Opening which I had hoped would take place this year has been delayed by non-arrival of equipment ordered through Crown Agents in January 1940 by indents Nos.I.28/40 and I.48/40. It is most desirable that this building should be ready to receive patients as soon as possible. If necessary equipment some of which is now ready for shipping vide Crown Agents telegram of 7th October 1940 to Colonial Secretary can be delivered within next three months it will be possible to open sanatorium in April next. I should be grateful for any assistance which may be possible in expediting completion of indents and despatch of equipment.

GOVERNOR.

Το τηλεγράφημα του κυβερνήτη ημερομηνίας 18/10/1940, με το οποίο πιέζει το Υπουργείο Αποικιών να αποστείλει κρεβάτια και τραπέζια από την Αγγλία το συντομότερο, για να μπορέσει το Σανατόριο Κυπερούντας να δεχθεί τους πρώτους ασθενείς.

Διήγηση Αντρέα Αλλαγιωτη

Ο Αντρέας Αλλαγιώτης Σκορδής μας διηγήθηκε ότι τα κρεβάτια την εποχή εκείνη ήρθαν με στρατιωτικά αυτοκίνητα. Τα στρατιωτικά αυτοκίνητα ήταν κλειστά με χακί μουςαμά.

Όπως φαίνεται δεν υπήρχε κατά την διάρκεια του πολέμου άλλη δυνατότητα μεταφοράς και χρησιμοποιήθηκαν τα στρατιωτικά αυτοκίνητα.

No. 137 / 35/4
A.D.P.W. Tel. 79

RECEIVED
-8 APR 1941
C. & O. REGISTRY
CYPRUS

1080/39
THE OFFICE OF THE
DIRECTOR OF PUBLIC WORKS,
7th April, 1941.

CORRESPONDENTS' NUMBER

SUBJECT: The Honourable,
The Colonial Secretary,
Nicosia,

479

Kyperounda Sanatorium

Owing to further deliveries of material and apparatus for central heating it is considered now that the building may be completed this summer if certain deficiencies in material and apparatus are made up locally.

2. These deficiencies are such articles as special valves for the central heating radiators, specially compact pumps for circulation, and the automatic firing apparatus. All of these may, in some cases with the assistance of the Manager of the Cyprus Mines Corporation, be replaced by locally purchased material or in other cases be omitted until the necessary articles arrive from the United Kingdom.

3. Due, however, to the absence of invoices shewing the value of the apparatus now received, and the value of that known to have been lost at sea, it is not possible at this stage to say whether any improvising or substitution of locally purchased or manufactured goods would result in an increased total cost, but it may be considered that any slight increase

/would

Η πρώτη σελίδα της επιστολής του Διευθυντή Δημοσίων Έργων, ημερομηνίας 07/04/1941, με την οποία ζητά από τον Αποικιακό Γραμματέα έγκριση να τον προμηθεύσει με επιτόπιες συσκευές για την κεντρική θέρμανση, με τη βοήθεια του Διευθυντή της Κυπριακής Μεταλλευτικής Εταιρείας.

4.3 Ηλεκτρικό ρεύμα

Με την έναρξη της λειτουργίας του Σανατορίου, εγκαταστάθηκε ηλεκτρογεννήτρια η οποία τροφοδοτούσε με ηλεκτρισμό τις βασικές ανάγκες του Σανατορίου. Το 1945 όμως ο Βεναν και ο Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών πίεσαν για να μεταφερθεί ηλεκτρικό ρεύμα από το Μεταλλείο Αμιάντου.

Ταυτόχρονα ζητούσαν και καινούργιο Ακτινογράφο, διότι ο υφιστάμενος ήταν επικίνδυνος για τον χειριστή του. Ο κυβερνήτης με επιστολή του στο Υπουργείο Αποικιών, ζητούσε έγκριση για £3,000 για να αγοραστεί καινούργιος ακτινογράφος για το Γενικό Νοσοκομείο Λευκωσίας και να μεταφερθεί ο παλιός στην Κυπερούντα. Ζητούσε επίσης και έγκριση £4,350 για τη μεταφορά ηλεκτρικού ρεύματος από το Μεταλλείο Αμιάντου. Και τα δύο αιτήματα έγιναν δεκτά σύμφωνα με έγγραφο που απέστειλε το Υπουργείο Αποικιών στον κυβερνήτη της Κύπρου στις 31/10/1946, το οποίο και παραθέτουμε.

117/45 TR. 23/10-27.5.26

Saving.
 The Secretary of State for the Colonies.
 the Officer Administering the Government of CYPRUS

Date 31 October, 1946.
 No. 570 Saving.

R. 24 Reference your saving No. 512.

2 I agree to the expenditure of £3,000 for new X-ray equipment to be installed at Nicosia and to debiting this item to revenue.

3 I agree further to installing a line to bring power to Kyperounda at a cost of £4,350. I regret that I am unable to agree to debiting this amount to the Premium Bond Issue; as the building of a line to transmit power would not be a revenue earning project the result of charging it to loan funds would be to necessitate an annual charge on the budget for repayment purposes. In these circumstances, I consider that it would be more satisfactory to charge this item also to revenue in the current year.

extracted into H.P. 1535/39.

SECRET

7 NOV 1946
 C. S. O. Secy. STPV
 Recalled at home from 5.11.51

Recalled

Η επιστολή του Υπουργείου Αποικιών προς την κυπριακή κυβέρνηση με την οποία ενέκρινε τα κονδύλια για την μεταφορά του ρεύματος από τον Αμιάντο προς το σανατόριο και την αγορά ακτινογράφου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΙΑΤΡΙΚΟ ΚΑΙ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟ
ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

1. ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ BEVAN

1.1 Ο Τάκης Ευαγγελίδης, ο πρώτος Φυματιολόγος της Κύπρου, προοριζόταν για το Σανατόριο Κυπερούντας

Σε συνέντευξη που πήρα από τον πρώτο φυματιολόγο της Κύπρου, τον γιατρό Τάκη Ευαγγελίδη, μου δήλωσε ότι ο Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών, Dr Neff, του υποσχέθηκε ότι θα διοριζόταν πρώτος ιατρός στο υπό ανέγερση Σανατόριο Κυπερούντας, **«αλλά»**, όπως μου δήλωσε, **«ο Neff, άλλα είχε κατά νου. Έστειλε τον Bevan μετεκπαίδευση στην Αγγλία, για να αποκτήσει τα προσόντα και όταν επέστρεψε τον διόρισε αυτόν και όχι εμένα, διότι ήμουν ιθαγενής. Ήθελε την θέση να την πάρει άγγλος»**.

1.2 Ποια ήταν τα πραγματικά γεγονότα

Τα γεγονότα, σύμφωνα με τα έγγραφα που υπάρχουν στο Αρχείο του Κράτους, έχουν ως εξής:

Ο Neff πράγματι είχε στείλει για μετεκπαίδευση στην Αγγλία τον Bevan, που τότε ήταν Επαρχιακός Διευθυντής του νοσοκομείου Λεμεσού, καθώς επίσης και μία τουρκάλα matron, ονόματι Αζίζ. Σύμφωνα με γραπτές αναφορές του Neff, το σχέδιό του ήταν ο Τάκης Ευαγγελίδης να διοριστεί πράγματι Διευθυντής στο Σανατόριο Κυπερούντας και ο Bevan να διοριζόταν Tuberculosis Officer, λειτουργός φυματίωσης όλων των Σανατορίων για τη φυματίωση, με έδρα του τη Λευκωσία.

Αργότερα όμως αποφάσισε και διόρισε τον Bevan να είναι Tuberculosis Officer για ολόκληρη την Κύπρο, αλλά για διάφορους λόγους, θα έδρευε και θα κατοικούσε στο Σανατόριο Κυπερούντας. Στο σημείο αυτό σημειώνουμε ότι ο διορισμός Λειτουργού Φυματίωσης υπεύθυνου για όλα τα σανατόρια και τις κλινικές της Φυματίωσης ήταν επιτακτική εισήγηση-απαίτηση του Bardswell.

1.3 Ο Bevan διορίζεται ως Tuberculosis Officer, Λειτουργός Φυματίωσης, την 01/01/1938, για περίοδο τριών ετών και επαναδιορίζεται συνεχώς μέχρι την αφυπηρέτησή του το 1955, πάντοτε με την έγκριση του Υπουργείου Αποικιών

Ο Bevan διορίζεται ως Tuberculosis Officer την 01/01/1938–31/12/1940, δηλαδή για περίοδο τριών ετών, με έγκριση του Υπουργείου Αποικιών. Αυτό αναφέρεται σε επιστολή που απέστειλε ο κυβερνήτης Palmer προς το Υπουργείο Αποικιών. Ταυτόχρονα εγκαταλείπει την θέση του ως Επαρχιακός Διευθυντής στη Λεμεσό και αναχωρεί για την Αγγλία για μετεκπαίδευση στις νέες μεθόδους αντιμετώπισης της φυματίωσης. Η έδρα του θα ήταν στη Λευκωσία.

Σε ενάμιση χρόνο και συγκεκριμένα την 01/06/1939 επιστρέφει από την Αγγλία και αναλαμβάνει ουσιαστικά τα νέα του καθήκοντα.

Την 01/01/1941 πάλι με έγκριση του Υπουργείου Αποικιών επαναδιορίζεται στη θέση του για περίοδο δύο περαιτέρω ετών, δηλαδή μέχρι τις 31/12/1942.

Στις 20/03/1940, ο κυβερνήτης της Κύπρου Battershill, στέλλει σημείωμα στον Υπουργό Αποικιών και εισηγείται ο Bevan να παίρνει μισθό £100 το μήνα και επιπλέον να θεωρηθεί ότι εργοδοτήθηκε από τις 03/01/1938–21/12/1942 και μετά θα επανεξεταστεί η υπόθεση. Αυτά αναφέρονται στο file SA1186 του Κρατικού Αρχείου.

Ο κυβερνήτης Woolley στις 03/11/1942 διορίζει τον Bevan για άλλα δύο χρόνια.

Μόλις τελείωσε το σπίτι του γιατρού ο Bevan εγκαταστάθηκε στο Σανατόριο και εργαζόταν με έδρα το Σανατόριο Κυπερούντας μέχρι την αφυπηρέτησή του.

Επιπλέον σημειώνουμε ότι ο Dr Bevan πλήρωνε ενοίκιο για την διαμονή του στο σπίτι του γιατρού. Το ενοίκιο του το απέκοπαν από τον μισθό του.

1.4 Παράθεση σχετικών εγγράφων

Υπάρχει μεγάλη αλληλογραφία, όσον αφορά την υπηρεσία του Dr Bevan και όσον αφορά τους όρους εργοδότησης και διαμονής του. Από όλα αυτά εμείς παραθέτουμε 3 έγγραφα, που καλύπτουν σε μεγάλο βαθμό τα όσα αναφέρουμε.

M.P. 1186/37.

CYPRUS.
No. 228

GOVERNMENT HOUSE.
NICOSIA, 12 May, 1959.

Sir,

With reference to your despatch Staff No. 20 of the 28th March, 1959, forwarding for consideration a copy of a letter from Dr. C. E. Bevan containing certain enquiries relating to his duties as Tuberculosis Officer in this Colony, I have the honour to enclose an extract from a minute on the subject by the Director of Medical Services with whose observations I am in general agreement.

22.4.59

2. With regard to the fourth paragraph of the above-mentioned minute, while you will no doubt agree that it is not desirable to limit the Director of Medical Services' discretion in the employment of Dr. Bevan on extraneous duties in exceptional circumstances, it is proposed to inform Dr. Neff that every endeavour should be made to confine such extraneous employment to cases of serious urgency.

3. I consider that the time has not yet come to decide whether there should be any extension of the period of three years from the 1st January, 1956, in respect of which, in accordance with the arrangements approved in your predecessor's despatch No. 1 of the 3rd January, 1956,

the

The Right Honourable
MALCOLM MACDONALD, P.C., M.P.,
Secretary of State for the Colonies.

the temporary post of Tuberculosis Officer was created. After Dr. Bevan has returned to the Colony, arrangements will be made in consultation with Dr. Heff for adequate funds to be made available for the travelling allowance and purchase of equipment deemed necessary for the activities of the Tuberculosis Officer.

I have the honour to be,

Sir,

Your most obedient,

humble Servant,

(Sgd.) A. B. WRIGHT

Acting Governor.

Επιστολή του αναπλ. κυβερνήτη της Κύπρου A.B. Wright ημερ.12/05/1939 προς τον Υπουργό Αποικιών, σχετικά με τον πρώτο διορισμό του Dr Bevan ως Tuberculosis Officer από την 01/01/1938 που ευρισκόταν ακόμη στην Αγγλία για μετεκπαίδευση.

Ακολουθεί η τρισέλιδη επιστολή του κυβερνήτη της Κύπρου W.D. Battershill
ημ. 20/3/1940 προς τον Υπουργό Αποικιών με την οποία μεταξύ
άλλων ζητά να διοριστεί ξανά ο Dr Bevan για
ακόμη μία διετία από την 01/01/1941.

M.P. 1186/37.

CYPRUS.

GOVERNMENT HOUSE,

No. 139

NICOSIA, 20th March, 1940.

Sir,

I have the honour to refer to correspondence
ending with your despatch No. 37 of the 8th June, 1939,
on the subject of the secondment and duties of Dr. C.E.
Bevan as Tuberculosis Officer. Dr. Bevan was originally
seconded as Tuberculosis Officer for a period of three
years from the 1st January, 1938, in accordance with
arrangements approved in your predecessor's despatch
No. 1 of the 3rd January, 1938. The question of his
secondment for a further period has been under consider-
ation in connection with certain proposals recently made
by Dr. Bevan for the future organization of tuberculosis
investigation and treatment in Cyprus. The proposals in
question, which are supported by the Director of Medical
Services, envisage the continued employment of Dr. Bevan
as Tuberculosis Officer with headquarters at the new
sanatorium at Kyperounda. Dr. Neff points out that it
is only since his return to Cyprus in June, 1939, on the
completion of his study leave in the United Kingdom, that
Dr. Bevan has given his full-time to tuberculosis work,
having

The Right Honourable

MALCOLM MACDONALD, P.C., M.P.,

Secretary of State for the Colonies.

Ref 60

Ref 42

Min(28), para 3
in 1002/29

aving in 1938 been diverted from his specialized duties by the epidemic of cerebro-spinal meningitis which broke out in that year. It is therefore too early to assess the results of his work or to gauge its full value.

Dr. Neff considers that it will be necessary to retain a tuberculosis officer in the Colony for a long period, since the Kyperounda Sanatorium will, in his opinion, require the services of a non-locally recruited officer specially trained in modern methods of tuberculosis treatment. Such officer must be a man of very considerable experience and judgment in treatment and able expertly to carry out Collapse Therapy and intricate surgery of the chest. Dr. Neff adds that the Tuberculosis Officer will also be required to assist in the proper administration of the extensive tuberculosis control arrangements which have now been established in Cyprus. Dr. Neff therefore recommends that Dr. Bevan be seconded for duty as Tuberculosis Officer for a further period of two years from the 1st January, 1941, and that the question of his further employment shall be reviewed at the end of that further period.

3. I am in general agreement with the views expressed by Dr. Neff and with his proposal for the further secondment of Dr. Bevan as Tuberculosis Officer; though I am not prepared at this stage to express any opinion regarding the necessity or otherwise for the employment of a specially seconded Tuberculosis Officer

after

after the 31st December, 1942. I therefore seek your sanction for the continued secondment of Dr. Bevan until that date and for the continued payment to him, while so employed, of the non-pensionable duty allowance of £100 per annum in lieu of private practice, approval for which in respect of Dr. Bevan's present period of secondment was conveyed in your predecessor's above-mentioned despatch of the 3rd January, 1938.

I have the honour to be,

Sir,

Your most obedient,

humble Servant,

(sgd.) W. D. BATTERSHILL

Governor.

No. 274/27.

MEDICAL DEPARTMENT.
CYPRUS.

Hon. Treasurer,

I have the honour to inform you that the Tuberculosis Officer has not paid rent for the residence he has occupied at the Kyperounda Sanatorium since the 1st November, 1942, and to enquire whether rent in accordance with C.O. 155 should be deducted from the Tuberculosis Officer's salary.

2. Dr. Bevan, the Tuberculosis Officer is not entitled to free quarters as a condition of his appointment, but is required to reside at Kyperounda.

(sgd.) W.E. Glover

Director of Medical Service

Nicosia 12th April, 1943.

Σύντομη επιστολή του Διευθ. Ιατρ. Υπηρεσιών προς τον Ταμία της Κυβέρνησης με την οποία ζητά να πληρώνει ενοίκιο ο Dr Bevan παρόλο ότι είναι υπόχρεος να διαμένει στο σανατόριο Κυπερούνας.

2. ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

2.1 Το προσωπικό ανέπτυξε αντισώματα εναντίον της φυματίωσης

Προκαταρκτικά αναφέρουμε ότι όταν ξεκίνησε τη λειτουργία του το Σανατόριο το 1942, οι υπεύθυνοι αυτού επισκέφθηκαν την Κυπερούντα και έπεισαν αρκετές κοπέλες να δεχθούν να εργαστούν ως βοηθητικό προσωπικό. Οι κοπέλες αυτές που ήταν και πολύ νεαρές ήταν οι πρώτες που βοήθησαν και καμιά από αυτές δεν προσεβλήθη από την ασθένεια, διότι ο οργανισμός τους από μόνος του δημιούργησε αντισώματα του μικροβίου της φυματίωσης, τα οποία τις προφύλασσαν. Το ίδιο συνέβηκε με όλους τους εργαζόμενους στο Σανατόριο, όπως μας δήλωσε ο Χριστόδουλος Παπαδόπουλος «και αυτός είναι ο λόγος που δεν μεταδιδόταν η ασθένεια σε μας τους εργαζομένους», όπως χαρακτηριστικά μου ανέφερε.

Ο νοσηλευτής Χριστόδουλος Παπαδόπουλος μεταξύ ασθενών και συγγενών τους, στο σανατόριο Κυπερούντας.

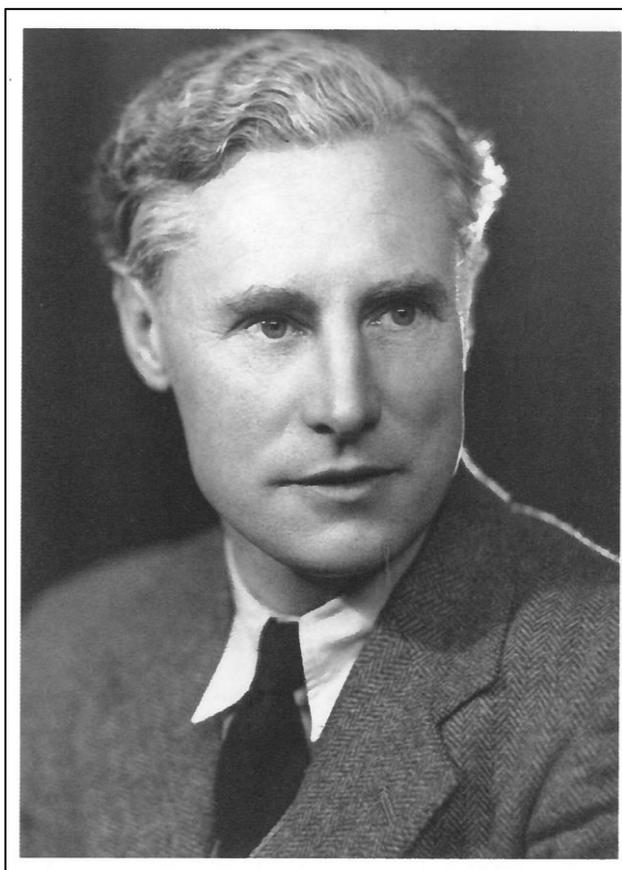
2.2 Ο πρώτος ιατρός, η πρώτη matron και οι πρώτες νοσοκόμες

Όπως αναφέραμε στην § 1.3 του παρόντος κεφαλαίου, πρώτος ιατρός διορίστηκε ο Dr Bevan, που ήταν ταυτόχρονα και λειτουργός φυματίωσης για ολόκληρη την Κύπρο. Ο διορισμός του έγινε την 01/01/1938 προτού καν ξεκινήσει το κτίσιμο του Σανατορίου και εστάλη στην Αγγλία για μετεκπαίδευση στη φυματίωση. Είναι φανερό από τον τίτλο του ότι δεν ήταν μόνο Διευθυντής του Σανατορίου Κυπερούντας, αλλά και Γενικός Υπεύθυνος όλων των νοσηλευτηρίων για τους φυματικούς, πλην όμως ήταν υποχρεωμένος βάσει των όρων του διορισμού του να διαμένει στο Σανατόριο Κυπερούντας.

Όσον αφορά την πρώτη matron, αυτή ήταν η τουρκάλα Αζίζ. Όπως αναφέραμε και στην §1.3 του κεφ. Ζ', στις 10/11/39 ο νέος κυβερνήτης της Κύπρου Battershill ζήτησε γραπτώς από τον Υπουργό Αποικιών έγκριση τριών θέσεων για το Σανατόριο Κυπερούντας, που ήδη είχε αρχίσει να κτίζεται, μία θέση για matron και δύο θέσεις για άνδρες νοσοκόμους. Η έγκριση ήρθε στις 12/01/1940 και αμέσως διορίστηκε η τουρκάλα Αζίζ και στάληκε για μετεκπαίδευση στην Αγγλία. Αυτή έμελλε να είναι και η πρώτη Matron του Σανατορίου.

Οι πρώτες νοσοκόμες και οι πρώτοι νοσοκόμοι διορίστηκαν το 1942.

Πιο κάτω παρουσιάζουμε την φωτογραφία του Dr Bevan που υπήρξε ο πρώτος ιατρός του Σανατορίου. Παρουσιάζουμε ακόμα και την επιστολή που απέστειλε ο υπουργός αποικιών το Γενάρη του 1940 και με την οποία πληροφόρησε τον κυβερνήτη Battershill ότι εγκρίνει τον διορισμό των τριών πρώτων μελών του προσωπικού.

Ο Dr Bevan ο πρώτος ιατρός του σανατορίου Κυπερούνας.

C Y P R U S.

N O. 14

Colonial Office,

Downing Street,

January, 1940.

Sir,

I have the honour to acknowledge the receipt of your despatch No.494 of the 10th November, and to inform you that I approve the creation of the following permanent and pensionable posts which the Director of Medical Services considers necessary for the working of the new Sanatorium at Kyperounda.

1 Matron	£96 x 6 -	£120
1 Male Orderly, 1st Grade	60 x 3 -	72
1 Male Orderly 2nd Grade	42 x 3 -	54

I have the honour to be,

Sir,

Your most obedient

humble servant,

GOVERNOR

W.D. BATTERSHILL, ESQ., C.M.G.

etc. etc. etc.

Το Υπουργείο Αποικιών αποστέλλει τον Ιανουάριο του 1940 στον κυβερνήτη Battershill την έγκριση για τον διορισμό μιας matron και δύο νοσηλευτών που θα αποτελούν το πρώτο προσωπικό του σανατορίου.

2.3 Το προσωπικό αυξάνεται

Η Matron T. Aziz με επιστολή της ημ. 07/11/43, προς τον Διευθυντή των Ιατρ. Υπηρεσιών αναφέρει ότι στο Σανατόριο υπάρχουν τέσσερις νοσοκόμες και δύο νοσοκόμοι. Με την επιστολή ζητούσε ακόμη δύο νοσοκόμους, καθώς και άλλες διευκολύνσεις για το προσωπικό.

Kyperounda Sanatorium,
November 7, 1943.

The Director of Medical Services,
Nicosia.

I have the honour to make the following comments on the application of the nursing staff of the Kyperounda Sanatorium dated 12th October, 1943:-

1. There are at present 4 nurses and 2 orderlies some of which are ex-patients. This number is obviously below the requirements of the institution. Two nurses should be on night duty but I can only have one at present. It is impossible to make adequate arrangements to give the staff their week-ends or such leave they are entitled to regularly, yet I consider it so important for their health and efficiency that they should get away from the sanatorium environment as often as possible. I therefore recommend that at least two more nurses should be appointed at an early date.
2. Regarding the absence of adequate living and recreation room I whole-heartedly agree that the existing arrangements in this respect for the whole staff is inadequate and unsatisfactory. There are no public entertainments within easy reach of the sanatorium, therefore practically half of the year and particularly the wet and cold season, the staff have to spend their free hours either in their rooms or amongst the patients. This state of affairs gradually lowers the efficiency of the staff, they lose interest in their duties and finally get sick and tired and wish to give up work. It is realised that war conditions may not permit extensive building operations at present but I still think that some temporary arrangements can be made to improve matters as early as possible.
3. As regards para. 3 of their application I think that arrangements should be made to facilitate the staff to go to the nearby villages - Amiantos, Kyperounda, Agros, Kakopetria - while on short off duty, and also to take them to the towns when on week-end leave. I do not suggest giving cash allowance for travelling expenses as it may not serve the same good purpose for all. It would be better to pay them the actual transport expenses on production of the transport expenses bill following the week-end or other leaves. It is necessary to discontinue the present system of having to cram in the sanatorium ambulance for 2-3 hours together with the patients, the laundry and provisions when any of the staff on leave have to travel from or to the sanatorium.
4. At present the orderlies are given overalls but no shoes. I consider that shoes should also be given to them.
5. Regarding their request for higher salaries, all I can say is that it is now an acknowledged fact that better salaries have to be given, and living conditions in general, have to be radically improved in order to attract good class of nursing and domestic staff for all hospitals and this goes without saying that the staff for infectious disease hospitals have even to be paid more than those of other institutions. Uneducated and cheap type of a staff in an institution such as this makes administration very difficult indeed. The patients are not properly cared for, the damage to the property and equipment of the institution is enormous and it seriously affects the comfort and the general welfare of the whole personnel employed therein.

I therefore consider that everything within reason should be done to give higher pay, provide satisfactory means of transport, adequate living and recreation rooms with a view to make it worth while for better staff to be selected.

(sd.) T. Aziz
Matron.

επιστολή
της 07/11/43
628/22
επιστολή
της 07/11/43

Η επιστολή της matron Turgan Aziz προς τον Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών ημερ. 07/11/1943 με την οποία μεταξύ άλλων ζητά επιπρόσθετο προσωπικό διότι οι τέσσερις νοσοκόμες που υπήρχαν δεν αρκούσαν.

2.4 Ο Βεναν εκτελεί χρέη αναπληρωτή Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών

Εν τω μεταξύ ο Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών αποχώρησε από την Κύπρο και ο Dr Βεναν, ίσως ως αρχαιότερος, ανέλαβε Αναπλ. Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών για λίγο χρόνο και πήρε την ευκαιρία να διορίσει μία γυναίκα και ένα άνδρα για εργατοθεραπευτές στο Σανατόριο από 01/01/1945. Αυτά αναφέρονται σε επιστολή του ημερ. 02/01/1945 προς τον Αποικ. Γραμματέα, την οποία παραθέτω.

To: "SANITARY, NICOSIA."
Telephone: No. 2.

ALL COMMUNICATIONS
to be addressed to
THE DIRECTOR OF MEDICAL
SERVICES
and not to any individual
by name.
In your reply give
serial No. 138/35/1.

MEDICAL DEPARTMENT.
CYPRUS.
NICOSIA, 2nd January, 1945.

URGENT

Hon. Colonial Secretary,
(thro' Hon. Treasurer)

Occupational Therapy - Kyperounds Sanatorium

I have the honour to refer to your letter No. 1064/39 of 29th September, 1944, in which authority was given for a male occupational therapy worker to be employed at the Kyperounds Sanatorium. Prior to this, provision had already been made in the draft estimates for a girl also to be employed on this work.

2. Acting on this authority, I had made all arrangements to employ these two people as from the 1st January, 1945. It has taken a very long time to find the correct persons for this work and after everything has been arranged I find it somewhat embarrassing to discover that the male occupational therapy worker has been out of the estimates, as can be seen from the Hon. Treasurer's letter attached.

3. The question of occupational therapy work at the sanatorium has hung fire for a number of years, as will be seen from the correspondence concerning the donation from the Cypriot community of New York and it seems a great pity that this work should now be delayed another 12 months owing to this small omission from the estimates. This is particularly unfortunate in connection with your circular Secret Letter 151/42/H of 9th December, 1944, concerning the demobilisation of scheme in which it is stated that provision is being made for rehabilitation of soldiers suffering from tuberculosis. Should I be unable to employ someone to take charge of this work it is regretted that rehabilitation of tuberculous soldiers at the sanatorium cannot be undertaken in 1945.

4. I discussed the matter in detail with the Treasurer and he has pointed out that there has been some confusion over this item (unestablished staff) in the estimates. I attach a list showing how this sum is accounted for in the 1945 estimates and it is clear that provision has been made for one occupational therapy worker (a girl at £60. per annum) but not for the male occupational therapy worker (at £72.). I cannot help feeling that there has been some mistake in this matter in view of your letter under reference and other correspondence which surely indicates that it was Government's intention to start occupational therapy seriously in 1945. I, therefore, request that I be given authority to start work early in 1945. This will mean a special warrant for £72., but as can be seen in my letter No. 95/27 of 11 December, 1944, there are already ample savings on other items.

Ag. Director of Medical Services.

Handwritten notes: 134/44, 51, 53, 52, R.T.O.

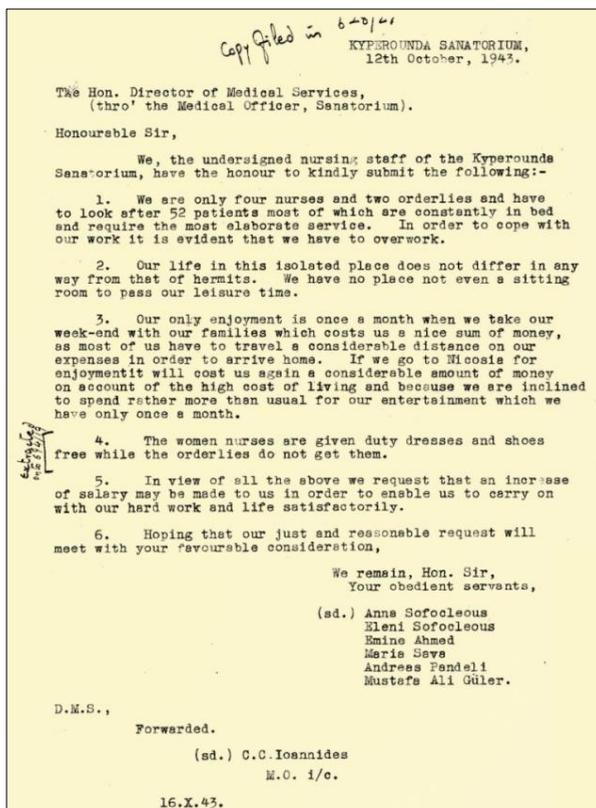
Η επιστολή που απέστειλε στον Αποικιακό Γραμματέα ο Dr Βεναν υπό την ιδιότητά του ως Αναπληρωτής Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών. Με την επιστολή αυτή ο Βεναν διορίζει νέο προσωπικό στο σανατόριο Κυπερούνας.

2.5 Άλλα έγγραφα εκ του κρατικού αρχείου σχετικά με το προσωπικό

Ακολουθούν μερικά ακόμη έγγραφα σχετικά με το προσωπικό.

Το πρώτο έγγραφο ημ. 12/10/1943 είναι υπογραμμένο από τους νοσοκόμους του Σανατορίου. Από τις υπογραφές φαίνεται καθαρά ότι υπήρχαν τέσσερεις νοσοκόμες, τρεις ελληνοκύπριες και μία τουρκοκύπρια, και δύο νοσοκόμοι, ένας ελληνοκύπριος και ένας τουρκοκύπριος.

Το δεύτερο έγγραφο φέρει την υπογραφή του Βεναπ και γράφτηκε τον Σεπτέμβριο του 1945. Ο Βεναπ αναφέρει σε αυτή την επιστολή μεταξύ άλλων ότι το προσωπικό αποτελείται από οκτώ άτομα, εκ των οποίων τα έξι ήταν νοσηλευτές.

Η επιστολή αυτή στάλθηκε στον Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών στις 12/10/1943 από το προσωπικό του σανατορίου Κυπερούνας. Από τις υπογραφές φαίνεται ότι την ημερομηνία αυτή υπήρχαν έξι νοσηλευτές.

JUBILEE SANATORIUM,
KYPEROUNDA.
September, 1945.

Director of Medical Services,

ESTIMATES 1946.
KYPEROUNDA SANATORIUM WATER SUPPLY.

I have the honour to forward correspondence concerning the water supply of the sanatorium from which I think it is apparent that the recommendations made by the Water Engineer for an increased supply have now become a matter of some urgency.

2. Since the Water Engineer's letter W.S. No. 22/37 of 28th August, 1945, the Water Engineer and I have discussed this matter and he agrees that in view of the future rebuilding programme it would be unwise to remove any of the existing pipes, as suggested in his para. 4, as they would probably have to be replaced in the future. Therefore the full estimate of £550 should be included in the 1946 draft estimates.

3. The reasons which necessitate an increase of the water supply are as follows:--

- (a) The present building was only designed for 36 patients but in summer now accommodates 63 with a corresponding increase in staff. Further rebuilding is contemplated - the staff quarters now under construction will accommodate 24 nurses compared with the present staff of 8
- (b) The keeping of farm animals, dairy cows and pigs, also necessitates more water than was originally contemplated.
- (c) The establishment of a fruit and vegetable garden. It may be noted that at the recent horticultural show the sanatorium obtained 2 first and 1 second prize, so I feel that Government may rest assured that neither the land nor the water are being wasted. In fact an increase in the area of land under cultivation is entirely dependent on an increased water supply.

(Sgd) C.E. Bevan.

Tuberculosis Officer.

Water Engineer,

Copy with reference to your letter W.S.No.22/37 of 28th August, 1945.

9.45.

T.O.

**Τον Σεπτέμβριο του 1945 ο Dr Bevan σε επιστολή του προς τον
Διευθ. Ιατρικών Υπηρεσιών αναφέρει ότι το προσωπικό
αποτελείτο από οκτώ άτομα.**

2.6 Γενικό και βοηθητικό προσωπικό

Το Σανατόριο για να λειτουργήσει χρειαζότανε πέραν των γιατρών και των νοσοκόμων και άλλο προσωπικό. Αυτό ήταν αναγκαίο, διότι την εποχή εκείνη οι συγκοινωνίες ήταν αραιές. Έτσι υπήρχε Γενικός Επιστάτης που ήταν υπεύθυνος για τις γεννήτριες του σανατορίου, για τους κήπους του σανατορίου και για όλες τις εργασίες. Στην αρχή ήταν ο Πολύδωρος Χριστοφόρου και αργότερα ο Μιχάλης Νεάρχου. Υπήρχαν οι μάγειροι του νοσοκομείου όπως ο Ανδρέας Βρόντης, ο Χαράλαμπος Ρωσσίδης κ.ά. Υπήρχαν επίσης κηπουροί που διατηρούσαν λαχανικά και φρούτα σε εξαιρετική κατάσταση, καθώς και άτομα που περιποιούνταν αγελάδες και χοίρους. Υπήρχαν προμηθευτές τροφίμων κ.α. Στο σπίτι του γιατρού Bevan εργαζόταν ως βοηθός η γυναίκα του Μόρνη, η οποία είναι συνδεδεμένη με την οικογένεια του μέχρι και σήμερα.

2.7 Το προσωπικό του Σανατορίου μέσα από τις σελίδες του βιβλίου «Κυπερούντα» του Κυριάκου Χαραλάμπους

Ο Κυριάκος Χαραλάμπους, μετά από έρευνα μεταξύ των συγχωριανών μας, έχει καταγράψει πλήθος ατόμων που εργάστηκαν ως γιατροί, matrons, νοσοκόμοι και γενικό προσωπικό στο σανατόριο. Παραθέτουμε απόκομμα του βιβλίου στο οποίο περιλαμβάνονται τα περισσότερα ονόματα.

Στη θέση της Matron υπηρέτησαν σημαντικές γυναίκες, όπως η Δνις **Turkan Aziz** (2.12.43) από 17.7.44-1949, η Δνις G. Bowyer (αναπληρ. 9.2.48-25.12.48), η Δνις **Lillie Muff** (αναπληρ. 26.12.48.-4.4.51, μετατέθηκε στο Trinidad), η Turkan Aziz επέστρεψε στις 8.8.49 και ήταν Matron μέχρι τις 5.7.1956, που τη διαδέχτηκε (1.5.1956) η Δνις **Λουκία Σάββα Παύλου**, (γενική νοσοκόμα στο Σανατόριο από το 1955) μια πολύ δραστήρια και δυναμική γυναίκα, που υπηρέτησε στο Σανατόριο για πολλά χρόνια (μέχρι αφυπηρέτησής της (1978)). Ειδικές για τη φυματίωση νοσοκόμες που υπηρέτησαν στο Σανατόριο αναφέρονται οι Τουρκοκύπριες **Hattidje Salih** και **Ferhounde Arif** (έγχρωμη)(1955-1959), ενώ γενικές νοσοκόμες η **Bertha Elizabeth Waller** (Bevan) (1950-1955), η **sister Άδα Βραχίμη-Χριστοδουλίδου**¹¹ (σύζυγος Ιωσήφ Χριστοδουλίδη), και η **Christina Farres** (1957-58), η **sister Νίκη**, η **sister Έλλη** και, ως ειδικοί νοσοκόμοι, Ι. Κοντός, Ανδρέας Παντελή, Ανδρέας Μόρνης (από το 1947 κηπουρός και από το 1957 β. νοσοκόμος), ο Mustafa, ο Σταύρος Χρυσάνθου, ο Γιαννάκης Γεωργίου και οι Χριστίνα και Ρεβέκκα Χριστοδούλου, Δήμητρα Γιαννάκη Γεωργίου, Πόπη Ιωάννου, Χριστίνα Ιωάννου, Sheiki, Χριστίνα και Μελανθία (1957) κι αργότερα αρκετοί άλλοι, κυρίως Κυπερουντίωτες, είτε ως βοηθοί νοσοκόμοι, (Παναγιώτα Επαμεινώντα, Μαρούλλα Καϊμη, Μαρούλλα Ιωαννίδου, Α. Χατζηχαραλάμπους, Χρ. Παπαδόπουλος), είτε ως γραφείς (Νίκος Ιωάννου, Ανδρέας Σεραφείδης, Χαρίτος Πάτσας, Γιωργούλλα Ιωαννίδου), μάγειροι (Α. Πισσαριδής, Α. Χριστοδούλου, Αργ. Επαμεινώντας, Α. Βρόντης, Χ. Ρωσσίδης) καθώς και δεκάδες άλλοι κηπουροί, τεχνικοί και καθαρίστριες. Τον Δρα Ιωσήφ Χριστοδουλίδη (ο οποίος προάχθηκε σε Αρχίατρο το 1973 και αφυπηρέτησε το 1976) διαδέχτηκε στο Σανατόριο ο γιατρός Ερατοσθένης Τοφαριδής.

Στο βιβλίο αυτό αναφέρονται και άλλα ονόματα σε άλλες σελίδες όπως του Γεν. Επιστάτη Πολύδωρου Χριστοφόρου και τα μέλη του γενικού προσωπικού Αντώνη Χατζηχριστοδούλου, Μ. Καρασιαλή, Κυριάκου Σταυρινού, Ανδρέα Μόρνη, Χριστόδουλου Ιακώβου, Α. Θεοδούλου, Μ. Θ. Μικέλλη, Α. Βαλιαντή κ.α.

Η Χριστίνα και η Ρεβέκκα Χριστοδούλου είναι οι κόρες του συγχωριανού μας Χριστόδουλου Καννάουρου, ήρωα του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ και στενού φίλου του πατέρα μου Γεώργιου Φάκα.

Ο Ανδρέας Μόρνης είναι αυτός που ύψωνε την αγγλική σημαία μπροστά από το σανατόριο καθημερινώς και μόλις συναντούσε τον Βεναπ του έλεγε: **“good morning”** και έτσι έγινε γνωστός ως ο Ανδρέας ο Μόρνης.

Ο Μιχάλης Νεάρχου δεν αναφέρεται. Ήταν διάδοχος του Πολύδωρου Χριστοφόρου, δηλαδή υπεύθυνος γενικός επιστάτης για όλες τις βοηθητικές εργασίες στο σανατόριο και πρωτοστάτησε στην απονομή τιμής στον Γεώργιο Φάκα, με το κτίσιμο της βρύσης προς τιμή του.

Παραθέτω φωτογραφίες της τότε εποχής.

Δρ. Ιωσήφ Χριστοδουλίδης, διευθ. του Σανατορίου για πολλά χρόνια μετά την αφυπηρέτηση του Dr. Bevan.

Η Turgan Aziz, πρώτη matron του Σανατορίου, η οποία ζει μέχρι και σήμερα και είναι πέραν των 100 ετών.

Δύο φωτογραφίες της τότε εποχής με νοσοκόμους και νοσοκόμες.

Ο Ανδρέας Μόρνης που τελικά προήχθηκε σε νοσοκόμο και ο Ανδρέας Βρόντης μάγειρας με τον αδελφό του.

Τελετή με την ευκαιρία της αφυπηρέτησης του Μιχάλη Νεάρχου από το Σανατόριο Κυπερούνας. Διακρίνονται ο διευθυντής ιατρός Στάθης Κωνσταντής, ο μηχανοδηγός Στέλιος Οδυσσεύς, ο νοσοκόμος Σταύρος Χρυσάνθου και άλλοι.

2.8 Γιατροί - Διευθυντές και Matrons του Σανατορίου

Για αρκετούς που εργάστηκαν στο Σανατόριο τα παλιά χρόνια αναφερθήκαμε ήδη στο κεφάλαιο αυτό. Εδώ παραθέτουμε τους **Ιατρούς Διευθυντές** και τις **Matrons** του Σανατορίου, από τη λειτουργία του μέχρι και σήμερα.

Ιατροί Διευθυντές

- (1) Charles Bevan 1939 - 1955
- (2) Ιωσήφ Χριστοδουλίδης 1955 - 1973
- (3) Ερατοσθένης Τοφαρίδης 1973 - 1977
- (4) Μιχάλης Βωνιάτης 1977-1980
- (5) Ιωάννης Μάρκου (Αναπλ.) 1980 – 1984
- (6) Ανδρέας Βραχίμης 1984 - 1997
- (7) Στάθης Κωνσταντής (Αναπλ.) 1997 – 1998, 2000 – 2004
- (8) Χρυσόστομος Ανδρονίκου 1998 – 2000, 2004 – 2007
- (9) Στάθης Κωνσταντής (Αναπλ.) 2007 – 2009, 2010 – 2011
- (10) Μαρία Κωνσταντίνου 2009 – 2010
- (11) Ανδρέας Καυκαλιάς (Αναπλ.) 2011 – 2015
- (12) Γεώργιος Γεωργιάδης 2016 - σήμερα

Matrons - Προϊστάμενοι

- (1) Turkan Aziz 1942 – 1956
- (2) G. Bower (Αναπλ.) 1943 – 1956 (*)
- (3) Lillie Muff (Αναπλ.) 1943-1956 (*)
- (4) Λούση Χριστογιάννη 1956 -1978
- (5) Ελπίδα Πετρίδου (Αναπλ.) 1978 – 1980
- (6) Χριστίνα Ιακώβου Ιερείδου (Αναπλ.) 1980 – 1987
- (7) Άννα Κουμπαρίδου 1987 – 1993
- (8) Αυγή Πιερίδου 1993 – 1994
- (9) Ιωάννης Παπέττας 1994 - 1996
- (10) Σωκράτης Νικολαΐδης 1996 – 2006
- (11) Άδα Μιχαηλίδου (Αναπλ.) 2006 - 2011
- (12) Ευγενία Νεάρχου (Αναπλ.) 2011 – 2015
- (13) Ελένη Συμεού 2015 – 2016
- (14) Ευγενία Νεάρχου (Αναπλ.) 2016 – σήμερα

(*) Αυτές οι δύο αναπληρώσαν την Αζίζ κατά περιόδους, όταν αυτή απουσίαζε στην Αγγλία για μετεκπαιδεύσεις.

2.9 Μέλη του προσωπικού πρωτοστατούν στην απονομή τιμής στο Γεώργιο Φάκα

Στο σημείο αυτό αναφέρουμε ότι το προσωπικό πάντοτε έτρεφε καλά συναισθήματα απέναντι στον Γεώργιο Φάκα που υπήρξε η αιτία να εργάζονται σήμερα. Αυτή η εκτίμηση εκδηλώθηκε διαμέσου του Μιχάλη Νεάρχου και του Χριστόδουλου Παπαδόπουλου. Ο Μιχάλης Νεάρχου πρωτοστατούσε συνεχώς στο χωριό μας και έμελλε να προσφέρει και τη ζωή του μέσα σ' όλες αυτές τις δραστηριότητες του. Αναφέρουμε επίσης ότι η ΣΠΕ Κυπερούντας ανέλαβε τα έξοδα και κτίστηκε η βρύση εις μνήμη Γεωργίου Φάκα. Πρόεδρος της Συνεργατικής την εποχή εκείνη ήταν ο Γεώργιος Παναγιώτου και μέλη ο Ανδρέας Νικολαΐδης, ο Ανδρέας Κωνσταντινίδης, ο Γεώργιος Πάλης και ο νοσοκόμος Χριστόδουλος Παπαδόπουλος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ.ΤΟ
ΣΠΙΤΙ ΤΩΝ ΝΟΣΟΚΟΜΩΝ

1. ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ

1.1 Το σπίτι του γιατρού κτίστηκε στην πρώτη φάση της ανέγερσης του Σανατορίου

Στην πρώτη φάση της ανέγερσης του Σανατορίου κτίστηκαν τρία κτήρια. Το κυρίως Σανατόριο, τα γκαράζ που ευρίσκονται στον κύριο δρόμο και το σπίτι του γιατρού. Αυτό διαπιστώνεται και με μαρτυρίες συγχωριανών μας, καθώς επίσης και από όσα παραθέσαμε στο κεφάλαιο Η'.

Εδώ παραθέτω τοπογραφικό σχέδιο χρονολογίας 1940, στο οποίο είναι σημειωμένα και τα τρία αυτά κτίσματα και μόνο αυτά.

1.2 Ο γιατρός Bevan πλήρωνε ενοίκιο

Ο γιατρός Bevan δεν έμενε δωρεάν όπως νόμιζε ο πολύς κόσμος. Πλήρωνε ενοίκιο μειωμένο κατ' αρχάς και μετά που συμπληρώθηκε το σπίτι και επιπλώθηκε πλήρως πλήρες ενοίκιο. Ο ίδιος μάλιστα σε γραπτά κείμενά του παραπονεείται ότι οι άλλοι κρατικοί υπάλληλοι όπως επί παραδείγματι οι Ανώτεροι Δασονόμοι που διέμεναν στα Πλατάνια, δεν πλήρωναν ενοίκιο, ενώ αυτός πλήρωνε. Τελικά έκανε και αγώνα για να αποδείξει ότι δεν πρέπει να πληρώνει ούτε αυτός ενοίκιο. Σε επιστολή του προς τον Κυβερνήτη, ημερομηνίας 29/09/1948, εξηγεί ότι, κατ' αρχάς το σχέδιο ήταν να μένει άλλος γιατρός στο Σανατόριο ως Διευθυντής και αυτός που ήταν διορισμένος Λειτουργός Φυματίωσης για όλα τα Σανατόρια να εδρεύει στη Λευκωσία. Όταν ξεκίνησε όμως τη λειτουργία του το Σανατόριο η κυβέρνηση τον υποχρέωσε να εδρεύει στην Κυπερούντα. Εκτός αυτών όλων επισημαίνει ότι το σπίτι είναι αναπόσπαστο τμήμα του Σανατορίου.

Παραθέσαμε ήδη στο κεφ. Η' επιστολή του Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών ημερομηνίας 12/04/1943, που αναφέρεται στο ενοίκιο που πληρώνει ο Dr Bevan. Παραθέτουμε εδώ και την επιστολή του Bevan ημερομηνίας 29/09/1948 στην οποία αναφέρονται όσα εκτίθενται εδώ.

J. O. No. ———
Telephone:
thro' PLATANIA
Forest Exchange

JUBILEE SANATORIUM,
KYPEROUNDA,
CYPRUS.

29th September, 1948.

Your Excellency,

(P.2203/2/225)
(of 13.5.48)
in P. 2203/2/232
(P.2203/2/232)
(of 2.6.48)
(para. 2 (b))

I have the honour to refer to my petition to Your Excellency of the 16th April, 1948, whereby I was offered on the 13th May, 1948, Clifford Revision terms made to other officers on the 1st June, 1946, and to request that Your Excellency will re-examine the statement of the Acting Colonial Secretary that the Doctor's House at Kyperounda had not been classified as "institutional quarters" as the question "was fully examined as a result of the Clifford Commission's recommendations".

2. The relevant facts are as follows:-

- (a) The building of the Jubilee Sanatorium at Kyperounda was financed from a Colonial Development Fund grant, local donations and a Government contribution. Initially a Medical Officer was to be stationed at the sanatorium while the Tuberculosis Officer was to remain in Nicosia, but as it was considered essential for the latter to be the Resident Medical Superintendent, the present Doctor's House was built and charged to the combined fund mentioned above. Thus from its inception the house was an institutional one.
- (b) Between October, 1944 and 1947, all 5 sanatorium maids were housed in the Doctor's House as no other accommodation was available. Such an arrangement indisputably detracted from the amenities of the residence and was an obvious reason for not charging a full normal rent, but as at that time I only paid 1% of salary no special terms were offered me. Now, however, without further explanation I am informed that the rent is 6% retrospectively from the 1st January, 1946.
- (C.S.M.P.647/40)
(Min. (31))
(of 12.10.45)
- (c) The house has not yet effectively resisted the winter weather and following his visit in 1945 the Governor wrote that "the dampness of the house is appalling and something should be done", but my repeated protests have only elicited replies such as:-
- (C.S.M.P.647/40)
(Min. (24))
(of 29.8.45)
- (C.S.M.P.647/40)
(Min. (25))
(of 30.8.45)
- "The Director of Public Works is requested to furnish a report". (1945).
- (P.2203 of 10.3.46) "A further report from the Director of Public Works is however being called for". (1946).
- (P.2203/2/232) "It is understood that the Director of Public Works is fully aware of the problem". (1948).
- (of 2.6.48)

In spite of recent alterations such statements do not vitiate the normal obligation of landlord (Government) to tenant (myself) and do not justify the imposition since 1946 of a full rental for a house which a Governor states is in an appalling condition.

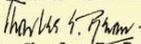
- (d) Owing to the severe winters at Kyperounda central heating has been installed in all staff quarters with the exception of the Doctor's House. In 1945, however, the Governor gave an assurance that central heating would be provided for the latter, but this has not been implemented in spite of the opinion of the Acting Director of Public Works that it was necessary, nor was a reply made to my letter of the 29th September, 1945, submitting several reasons why the matter should be reconsidered.
- (M.D.172/40)
(of 12.3.45) R. 10

(Circular S.R.2)
(of 1.6.46)
(para. 8)

- (e) If the above facts are considered with the criteria for classification of official residences, it is self-evident that the quarters "lie within the perimeter of the institution". In virtue of the quarters housing 5 sanatorium maids, (paragraph (b)), the serious structural deficiencies (paragraph (c) & (d)), the proximity to the sanatorium, the distance from the towns and the inclement winter weather, my quarters clearly do not "afford amenities and privacy comparable with those of ordinary Government quarters". From paragraph (a) it is clear that the quarters "are required to be occupied by the holder of a specific post".
- (f) Although I am charged full rent for furnished quarters the house is only partly furnished and, when this was discussed with the Acting Director of Public Works, he expressed the opinion that furniture should be charged to the institution and not to the allocation for furniture of official residences. In fact, owing to the obscurity on this point, no furniture inventories have been made by either the Medical or the Public Works Departments. Further, the Acting Director of Public Works has not been informed that the quarters should be added to the register of official residences, which would be the normal procedure for quarters which are not "required to be occupied by the holder of a specific post".
- (g) Although the Clifford Commission report states that "Prima facie only a small number of quarters occupied by expatriate officers of the Medical and Education Departments will require to be considered for classification as institutional quarters", I understand that only certain members of the Education Department, such as the Principal of the English School, have this privilege. The latter's residence has no greater claim to be regarded as an institutional one than my own (see paragraph (e)) and it is not 33 miles from the nearest town, often with road and telephone communications cut in the winter, nor, to my knowledge, has it been appallingly damp.

(Circular S.R.2)
(of 1.6.46)
(para. 8)

3. As a priori the house of a Resident Medical Superintendent of a sanatorium is part of the institution and because of the facts described above, it would appear that some explanation is required of the Acting Colonial Secretary's statement that my quarters are not considered institutional ones as the question had already been "fully examined". In the option form for Clifford Commission terms it is stated that " 'Institutional quarters' are those classified as such by the Governor " and in view of the Acting Colonial Secretary's reply (quoted above) to my request of the 20th May, 1948, that Your Excellency would consider the case, I now beg to request that Your Excellency will reconsider the matter in the light of the facts submitted in this petition.

I have the honour to be,
Your Excellency's
Obedient Servant,

(Dr. Charles E. Bevan)
Tuberculosis Officer

CEB/AS

Ο Dr Bevan στις 29/09/1948 αποστέλλει αυτή την επιστολή στον κυβερνήτη από το κείμενο της οποίας γίνεται φανερό ότι του αποκόπτεται από τον μισθό του, μέρος για ενοίκιο του σπιτιού που μένει.

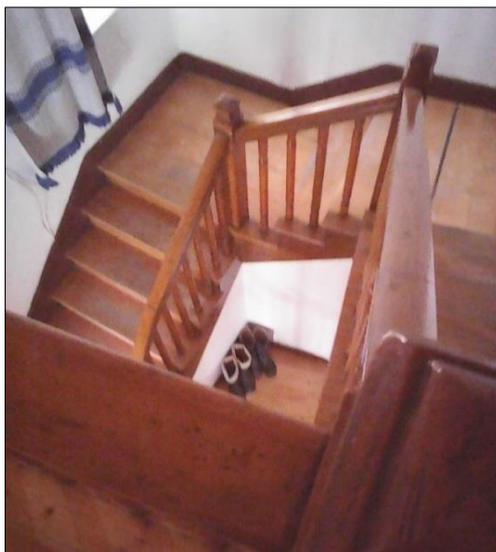
1.3 Το σπίτι του γιατρού είναι ωραιότατο

Το σπίτι του γιατρού είναι ένα ωραιότατο κτήριο μέσα και έξω. Ένα μόνο μειονέκτημα είχε, την έλλειψη θέρμανσης. Από επιτόπιο έρευνα που έκανα το Καλοκαίρι του 2015 με τη βοήθεια του γιατρού Γεώργιου Πάρπα, που είναι ο σημερινός ένοικος, διαπίστωσα ότι όλα τα κυρίως δωμάτια είχαν τζάκια. Τα δωμάτια είναι πολλά και ευρίσκονται στο ημιυπόγειο, στο ισόγειο και στον όροφο. Στο ημιυπόγειο ήταν τα δωμάτια των υπηρετριών, η κουζίνα και οι αποθήκες. Στο ισόγειο και στον όροφο ήταν το γραφείο του γιατρού, δύο υπνοδωμάτια και ένα μεγάλο υπνοδωμάτιο για τον γιατρό, καθώς επίσης και ένα μεγάλο καθιστικό. Υπάρχουν επίσης ωραιότατες βεράντες και μπροστά από την κύρια είσοδο υπερυψωμένος κήπος για τον γιατρό, ο οποίος αργότερα που άρχισαν να αυξάνονται τα αυτοκίνητα χρησιμεύει και ως κυκλικός κόμβος.

Παραθέτουμε μερικές φωτογραφίες του κτηρίου εξωτερικά και εσωτερικά.

Το σπίτι του γιατρού.

Οι όροφοι του σπιτιού συνδέονταν με εσωτερική κυκλική ξύλινη σκάλα.

*Στο γραφείο, στα υπνοδωμάτια και στα άλλα δωμάτια υπήρχαν τζάκια.
Εδώ φαίνεται το τζάκι του γραφείου.*

1.4 Έπιπλα και σκεύη

Τα έπιπλα ήταν ωραιότατα. Υπήρχαν δύο γραφεία τα οποία ήσαν πτυσσόμενα. Τα άνοιγε ο γιατρός όταν έγραφε και μετά τα έκλεινε. Στα κουζινικά σκεύη, όπως στα φλιτζάνια και στα μαχαιροπήρουνα, υπήρχαν χαραγμένα ή τυπωμένα σύμβολα που πιστεύω ότι σχετίζονταν με το σπίτι του γιατρού ή με τα νοσοκομεία γενικά.

Παραθέτω σχετικές φωτογραφίες.

***Έπιπλα της εποχής του Dr Venap που υπάρχουν και σήμερα
Στο βάθος είναι ένα από τα δύο πτυσσόμενα γραφεία που
χρησιμοποιούσε για να γράφει τις επιστολές του.***

Η γαλατιέρα και τα μαχαιροπήρουνα στα οποία αναγράφεται ΜΗ που είναι τα αρχικά της φράσης Ministry of Health. Τα σκεύη πρέπει να έρχονταν από το Υπ. Υγείας της Αγγλίας, διότι δεν υπήρχε στην Κύπρο Υπουργείο Υγείας τότε.

Στην είσοδο του Μακαρείου Νοσοκομείου Λευκωσίας εκτίθενται τα πιο πάνω σκεύη με τα οποία γίνεται φανερό ότι το Μ.Η. σημαίνει MINISTRY OF HEALTH.

1.5 Το σπίτι του γιατρού ήταν κατά τέτοιο τρόπο κατασκευασμένο που για να λειτουργεί χρειαζόταν υπηρετικό προσωπικό 4-5 ατόμων.

Στο σπίτι αυτό έμεναν κατά διαστήματα και τέσσερα-πέντε άτομα ως υπηρετικό προσωπικό, τόσο για τον γιατρό, όσο και για άλλες εργασίες του Σανατορίου. Δηλαδή ο γιατρός δέχθηκε να φιλοξενεί εκεί τα άτομα αυτά και ως αντάλλαγμα ζητούσε βελτιώσεις για το σπίτι.

Οποιοσδήποτε επισκεφθεί το σπίτι μπορεί να αντιληφθεί από μόνος του ότι αυτό κτίστηκε με αγγλικά πρότυπα. Ήταν ένα σπίτι για πλούσιους Άγγλους, που για να λειτουργήσει χρειαζόταν μόνιμο υπηρετικό προσωπικό τεσσάρων-πέντε ατόμων. Αναφέρω ένα απλό παράδειγμα, τη θέρμανση. Χρειαζόταν ένα άτομο μόνο για να προμηθεύει ξύλα και να τροφοδοτεί τα τζάκια συνεχώς, για να είναι το σπίτι σε κατάλληλη θερμοκρασία τον Χειμώνα.

1.6 Το κρύο στην Κυπερούντα

Ο Βεναη στην επιστολή του 29/09/1945 προς τον αποικιακό γραμματέα επισημαίνει ότι το σπίτι του ευρίσκεται πιο ψηλά από όλα τα κυβερνητικά σπίτια του Δασονομείου. Το υψόμετρο του είναι μεγαλύτερο ακόμη και από τα σπίτια στα Πλατάνια, που θεωρείται ότι ευρίσκονται πιο ψηλά από όλα. Συγκεκριμένα αναφέρει: **«Κανένας δεν μπορεί να αντιληφθεί το πόσο κρύο υπάρχει εδώ, στην Κυπερούντα τον Χειμώνα».**

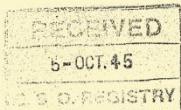
Όλοι οι αξιωματούχοι του Δασονομείου έχουν δωρεάν θέρμανση με ξύλα και κατάλληλα σπίτια. Το σπίτι του γιατρού, όπως αναφέρει στην ίδια επιστολή, κτίστηκε όσον αφορά τη θέρμανση, με προδιαγραφές της Λευκωσίας. Προθυμοποιόταν και φιλοξενούσε και 4-5 υπαλλήλους του Νοσοκομείου, εφόσον η οικογένεια του δεν ήταν μαζί του και συνέβαλλαν όλοι οικονομικά στη θέρμανση. Χαρακτηριστικά ανέφερε στην ίδια επιστολή ότι για να θερμανθεί το νερό για το μπάνιο, χρειαζόταν έξι ώρες.

1.7 Ο κυβερνήτης στο Σανατόριο

Ο Βεναη επικαλείται το γεγονός ότι και ο ίδιος ο κυβερνήτης που τον επισκέφθηκε τον Μάρτη του 1945 συμφωνεί με τις απόψεις αυτές.

Παραθέτω την πιο κάτω επιστολή ημερομηνίας 29/09/1945, στην οποία υπάρχουν όλες οι πιο πάνω πληροφορίες.

T.O.No. 141.

JUBILEE SANATORIUM,
KYPEROUNDA.

29th September, 1945.

Hon. Colonial Secretary,
(through Director of Medical Services)

Doctor's House, Kyperounda.

I have the honour to refer to the correspondence in C.S.M.P.647/40 on the above subject and to express my regret at the decision reached. I therefore request to submit certain relevant facts which do not appear to have been taken into consideration and also to correct some of statements which I believe to be misleading.

2. The relevant information is as follows:-

(i) The house was completed in 1941 and as I wrote on 30th May, 1944, "has never been waterproof and I do not relish the idea of spending another winter under such circumstances". However, the winter of 1944-1945, as measured by sheer discomfort, has been the worst to-date. Since then something has been done this summer to correct the dampness by replacing broken roof tiles and fitting new window sills. Whether the house will be waterproof this winter is still a matter of conjecture, but it is certain that it will be bitterly cold. The winter temperatures are such that it takes about 6 hours for a roaring fire to heat sufficient water for 1 bath and, in spite of keeping the largest possible fire burning all day in the sitting room, it is impossible to be comfortably warm.

(ii) Not only is it relevant to point out that His Excellency himself suggested the advisability of installing central heating when he saw the house in March and that this action has been warmly supported by the Director of Medical Services, but also that those opposing the proposal have never in fact visited the house outside the summer season. In my opinion few people have the remotest conception of the winter climatic conditions at Kyperounda.

(iii) The house, as already stated, was completed in 1941 and therefore the arguments that the excessive dampness is due to the newness of the house or that it will disappear spontaneously or from natural causes cannot, I claim, be seriously entertained. On the contrary, medical and public health statistics show that such a state of affairs results in the occupants of such houses developing rheumatic fever or other serious conditions.

(iv) The only other officers who live in Government houses in the mountains are officials of the Forest Department. These officers are provided with free houses and an unlimited supply of free wood fuel. The houses are constructed and maintained by Forest Department officials experienced in the local mountain conditions and the houses are not damp. The altitude of Kyperounda is appreciably higher than that of Platania, the highest Forest Station in the island. Quite apart from the dampness, a visitor to Platania in January or February will find that the A.C.P.'s house at Platania is reasonably warm while the T.O.'s house at Kyperounda is bitterly cold. It is in fact impossible to make any part of the house comfortably warm in winter.

(v) The only other comparable houses in Cyprus are those of the senior officials at Amiantos. These houses are specially constructed for the climate and those responsible for maintenance are on the spot at all seasons of the year. The Medical Officer's house, for example, is fitted with steel window frames and although it is true that central heating has not as yet been installed, I understand that this is now under consideration.

(vi) As far as I am aware, the house was built from the normal allotment for Government residences and was actually constructed at a time when building costs were high, quite apart from the normal higher costs of building at Kyperounda compared with Nicosia. It is only a better residence in so far as a little more time and thought has gone into its construction and equipment and because the present occupier has spent money on improvements, particularly on the garden. The fact remains, however, that for the greater part of the year for the reasons already stated it is not only one of the most uncomfortable Government quarters

/available

P.T.O.

available but certainly the most expensive for the occupier.

*The correct figure
is £250 p.a. See
note (c) para 2.*

(vii) £250 has been given as the estimated annual cost of oil fuel for running the proposed installation and it seems clear that this high figure was one of the factors in the scheme not being approved. If this figure is correct (and its accuracy has not been questioned) and it is considered in conjunction with the fact that oil is a cheaper fuel than wood, at present prices, the present cost of heating to the occupier can readily be calculated. It should also be remembered that the proposed installation would do no more than take the chill off the rooms and that the annual expenditure on wood by the occupier would still be at least as high as that for a corresponding residence in Nicosia.

(viii) I am at a loss to understand why the fact that "the Tuberculosis Officer lives alone in the house" should be used as an argument against the installation of central heating. The question is surely a straight forward financial one. Government receives rent for the house and is therefore, I claim, under an obligation to maintain it in a reasonably habitable condition, whether the tenant lives alone, shares the house with others or resides with his family. In any case the proposed improvements could not be installed much before the winter of 1946-1947 and, whatever my personal arrangements might then be, it is clear that no reasonably minded person would contemplate having children in the house in the winter unless some radical changes had been introduced. In point of fact, the statement quoted at the beginning of this paragraph is incorrect as 5 maids, all Government employees, are accommodated in the house rent free and provided with hot water at the expense of the Tuberculosis Officer. This is necessary as Government has provided no other accommodation and none will be available till the end of 1946. One of the administrative difficulties experienced last winter was that these servants complained bitterly about the cold and damp in their rooms and wished to return to their villages.

(ix) The new staff quarters at Kyperounda now under construction will not only have steel windows frames throughout the building and radiators in all bedrooms and living rooms, but the sitting rooms will also have fireplaces in addition to the radiators. Three years' experience with the existing staff quarters has shown that in spite of central heating it is necessary to have fires for the greater part of the year. It may therefore be assumed that the provision of central heating for nurses and maids at Kyperounda is a reasonable necessity and consequently it is difficult to understand why the same degree of domestic comfort should be denied to the officer responsible for the administration of the whole institution.

Marks T. P. P. P.

Tuberculosis Officer.

Στις 29/09/1945 Ο Βενια απευθύνει την πιο πάνω επιστολή στον Γραμματέα της Αποικίας με την οποία μεταξύ άλλων τον πληροφορεί για το κρύο που υπάρχει στην Κυπερούντα και για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει με την απουσία αποτελεσματικής θέρμανσης.

1.8 Μουσείο για το Σανατόριο

Πρόσφατα υπήρχαν εισηγήσεις για να μετατραπεί το σπίτι του γιατρού σε Μουσείο του Σανατορίου. Οι εισηγήσεις αυτές είναι προοδευτικές και μπορούν να εφαρμοστούν, αφού γίνουν οι αναγκαίες ανακαινίσεις. Μεταξύ άλλων πρέπει να συντηρηθούν και να φυλαχθούν όσα σκεύη και έπιπλα διασώθηκαν και να γίνει Μουσείο για το **Kyperounda Jubilee Sanatorium**.

2. ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΩΝ ΝΟΣΟΚΟΜΩΝ

2.1 Πότε ξεκίνησε τη λειτουργία του το Σανατόριο

Σύμφωνα με τα έγγραφα και πάλι του Κρατικού Αρχείου, το Σανατόριο ξεκίνησε τη λειτουργία του την Άνοιξη του 1942.

Η λειτουργία του πρέπει να άρχισε εσπευσμένα λόγω του πολέμου. Συγκεκριμένα ενώ ο πόλεμος δεν επηρέασε άμεσα την Κύπρο, εντούτοις η αποικιακή αγγλική κυβέρνηση λάμβανε συνεχώς προληπτικά μέτρα. Ένα από αυτά ήταν και η εκκένωση των πόλεων που διέτασσε από καιρού εις καιρό. Έτσι φαίνεται ότι οι πρώτοι ασθενείς μεταφέρθηκαν εσπευσμένα λόγω του πολέμου από το Σανατόριο Αθαλάσσας, που ήταν κοντά στη Λευκωσία. Αυτό πρέπει να έγινε γύρω στον Απρίλιο-Μάιο του 1942.

2.2 Πού έμενε το προσωπικό μόλις ξεκίνησε το Σανατόριο

Το σπίτι των νοσοκόμων δεν κτίστηκε με την πρώτη φάση αλλά αργότερα. Μέχρι τότε οι νοσοκόμες έμεναν στο ισόγειο κάτω από τον όροφο, στον οποίο ευρίσκονταν οι φυματικοί. Στο ισόγειο έμεναν επίσης και η ίδια η matron, η βοηθός matron και ο δεύτερος γιατρός, όποτε υπήρχε. Τα δωμάτια που έμεναν ευρίσκονταν τόσο δεξιά, όσο και αριστερά από την κεντρική είσοδο.

Ο γιατρός Bevan ζήτησε να υλοποιηθεί το συντομότερο η απόφαση για την ανέγερση του σπιτιού των νοσοκόμων, διατυπώνοντας τη θέση ότι με αυτόν τον τρόπο θα ελευθερωθούν τα ισόγεια για να δεχθούν περισσότερους ασθενείς.

Παραθέτω μέρος της επιστολής του Bevan ημερομηνίας 22/07/1942, στην οποία αναφέρεται καθαρά ότι αυτή την ημερομηνία το Σανατόριο ήταν σε πλήρη λειτουργία και ότι η matron και το άλλο προσωπικό διέμενε στο ισόγειο του καθαυτού Σανατορίου. Εξέφραζε επίσης στην ίδια επιστολή την εκτίμηση ότι μόλις κτιστεί το σπίτι των νοσοκόμων, τότε με μόνο μικρές βελτιώσεις και αναδιαρθρώσεις θα μπορούν να φιλοξενηθούν και άλλοι ασθενείς στο ισόγειο του Σανατορίου. Αυτό ήταν αναγκαίο, διότι η ασθένεια βρισκόταν σε έξαρση και η κυβέρνηση ήθελε να μεταφερθούν

όσο περισσότεροι γίνεται στο νέο Σανατόριο, όπου ο γιατρός Bevan θα εφάρμοζε τις νέες μεθόδους που διδάχθηκε στη μετεκπαίδευσή του.

T.O. 14/42.

KYPEROUNDA SANATORIUM,
22nd July, 1942.

Director of Medical Services,

Staff Quarters, Kyperounda Sanatorium.

With reference to His Excellency's recent visit to the Sanatorium, I confirm the very urgent need for suitable and separate quarters for the staff. At present the Matron and Nurses live directly underneath the patients and apart from the danger of infection the arrangement is obviously very bad from the psychological point of view as the staff are never away from their work. It is realized however that when the Sanatorium was planned funds were not available for a separate nurses' Home.

2. The structure of the existing building permits alteration of the interior plan at small cost, so that after the staff have been moved, it would be a simple matter to re-arrange the building for the accommodation of further patients. This extension of patients' accommodation is very urgently required and the need is a direct result of the introduction of more recent methods of treatment. The present programme of major operative surgery now being introduced necessitates, in addition to the staff originally envisaged, an Assistant Matron and a Resident Medical Officer. I suggest that the new staff quarters be modelled on the projected building for Limassol Hospital but that it should include quarters for the Resident Medical Officer.

3. I suggest that the scheme be carried out as follows:-
(a) Preparation of draft plans and estimates for the alteration of the existing ground floor of the sanatorium for the accommodation of patients and calculation of the exact staff required for the institution.

(b) ...

(b) Preparation of the draft plans and estimates for the new staff quarters.

(c) The staff quarters to be first completed and then alteration of the original building for reception of more patients. This could be carried out without seriously interfering with the routine of the sanatorium.

(sd) C. J. Bevan
Tuberculosis Officer.

Επιστολή του Dr Bevan ημ. 22/07/1942 προς τον Διευθ. Ιατρ. Υπηρεσιών όπου του εκθέτει τους κινδύνους διαμονής προσωπικού και ασθενών στο ίδιο κτήριο, ζητώντας την άμεση ανέγερση ξεχωριστού σπιτιού για το προσωπικό.

2.3 Σκέψη για ίδρυση νέου σανατόριου με το όνομα “King George V Jubilee Memorial Chest Hospital”

Το 2014 ο Νικολής ο Πάλης σε συνέντευξη που μου παραχώρησε μεταξύ άλλων μου έδωσε και την εξής πληροφορία: **«Οι Άγγλοι όταν θα έκτιζαν το Σανατόριο είχαν αποφασίσει να επιτάξουν όλα τα χωράφια μέχρι τον ποταμό. Ο Χρυσόστομος, ο πατέρας της Ελένης, είχε χωράφια εκεί και πίεσε τον Γεώργιο Φάκα, ο οποίος μεσολάβησε και σταμάτησαν μέχρι τον δρόμο».** Επειδή πρώτη φορά άκουγα κάτι τέτοιο και κανένας δεν μου είχε δώσει αυτή την πληροφορία μέχρι τότε και επειδή ο Νικολής ο Πάλης ήταν πέραν των 100 ετών, σχημάτισα την εντύπωση ότι κάτι θα είχε συγχύσει και δεν σκόπευα να το αναφέρω καν. Πρόσφατα όμως το βρήκα καταγραμμένο στα αρχεία του κράτους και ομολογώ ότι ο Νικολής είχε δίκαιο.

Σημειώνουμε ότι ο Νικολής εκτιμούσε βαθύτατα τον Γεώργιο Φάκα που ήταν και θείος του και ανέφερε ότι στον γάμο του ενώ όλοι τον πλούμιζαν με εικοσάρες και δεκάρες, ο Γεώργιος Φάκας τον πλούμισε με μισό σελίνι.

Ο Νικόλας Πάλης 1911–2015.

Συγκεκριμένα ο Διευθυντής των Ιατρικών Υπηρεσιών, στις 20/06/1944 σε επιστολή του προς τον Αποικιακό Γραμματέα, αναφέρει στην § 9 ότι η ιδέα να γίνει η επίταξη των τεμαχίων νοτίως του υφιστάμενου δρόμου ήταν εισήγηση του προκατόχου του.

Στην επιστολή αυτή ο Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών αναφέρει ότι την Τρίτη 13/06/1944 συναντήθηκε με τον Διευθυντή Δημοσίων Έργων και τον

Ιατρικό Λειτουργό για τη φυματίωση Dr Bevan στο Σανατόριο Κυπερούντας και συζήτησαν την επέκταση του Σανατορίου, για να έχει 150 κλίνες, καθώς και για τη διαμονή των νοσοκόμων.

Οι αποφάσεις τους ήταν οι εξής:

α) Να γίνει επίταξη γης νότια του δρόμου και να ανεγερθεί νέο Σανατόριο με το όνομα **“King George V Jubilee Memorial Chest Hospital”**, δηλαδή **«Νοσοκομείο Σηθικών Νοσημάτων Ιωβηλαίου Βασιλέως Γεωργίου του Ε΄»**. Όπως αναφέρεται στην επιστολή αυτό κρίθηκε αναγκαίο επειδή το Σανατόριο κτίστηκε εσπευσμένα, λόγω των επαναλαμβανομένων αναβολών και κυρίως λόγω της κήρυξης του πολέμου.

β) Το υφιστάμενο Σανατόριο να μην επεκταθεί, αλλά να γίνουν όλες οι αναγκαίες τροποποιήσεις για να χρησιμοποιείται για σπίτι των νοσοκόμων και του άλλου προσωπικού. Κατά συνέπεια να μην κτιστεί άλλο σπίτι για τις νοσοκόμες. Επίσης ανέφερε ότι το κόστος για όλα αυτά θα ανερχόταν γύρω στις £200 000.

Όπως εξελίχθηκαν όμως τα γεγονότα γίνεται φανερό ότι ο κυβερνήτης δεν δέχθηκε τις εισηγήσεις αυτές και τα σχέδια άρχισαν να προχωρούν κανονικά όπως ήταν αρχικά προγραμματισμένα, δηλαδή να ανεγερθεί το σπίτι των νοσοκόμων και να γίνει επέκταση του Σανατορίου.

Αυτές οι πληροφορίες φαίνονται στην πρώτη σελίδα της επιστολής του Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών προς τον Γραμματέα της Αποικίας ημερομηνία 20/06/1944, την οποία παραθέτουμε ευθύς αμέσως.

Telegrams: "SANITARY, NICOSIA."

Telephone: No. 8.

ALL COMMUNICATIONS
to be addressed to
THE DIRECTOR OF MEDICAL
SERVICES
and not to any individual
by name.

In your reply please
quote No. M.D. 138/35/1.

MEDICAL DEPARTMENT,

CYPRUS,

NICOSIA, 20th June, 1944.

Honourable Colonial Secretary

I have the honour to report that on Tuesday the 13th June the Public Works Architect, the Tuberculosis Officer and myself met at Kyperounda to discuss the ways and means of providing staff quarters and enlarging the sanatorium to accommodate 150 patients.

2. You may or you may not be aware of the fact that the sanatorium as at present constructed is unsuitable for the existing number of patients it has to house; many essential features peculiar to this type of hospital seem to have been forgotten in the initial planning and/or construction. It is appreciated that this was a rush order and the hospital was built during the war period; however, there seems to be no legitimate excuse why it was so badly designed. In parenthesis I would again emphasize, like the Nicosia hospital, Public Works Department have no responsibility in designing this institution. I might add that Dr. A.C.E. Smart, Medical Adviser to the Secretary of State for the Colonies, during his visit appreciated the fact that the sanatorium was not entirely satisfactory.

3. In a previous minute it was emphasized that the sanatorium to be established at Aghirda should only be of a temporary nature and that all tuberculosis work, except that of the dispensaries, should be centralized on Kyperounda.

4. At the present time there is no suitable accommodation for staff; that in itself is a very serious defect when considering the type of work that the staff have to do. It is an accepted principle in tuberculosis work that staff accommodation should receive very careful consideration, more than is usually given to hospital staffs on account of the element of danger to which they are exposed during their duties.

5. The present sanatorium was examined as to how it could be enlarged, sites were gone over as to their suitability for a nurses' home and quarters for the assistant medical officer, male staff, cooks and mechanics.

6. We regret to say that the only conclusion reached was that a new sanatorium should be built on the south side of the present road and that the present buildings now used by the patients could, with very slight alterations, be developed into comfortable staff quarters; they already occupy the lower floor of the sanatorium, therefore alterations need not be extensive.

7. Naturally, it is impossible to give an exact figure as to what a new sanatorium would cost together with a new site but the round figure of £200,000 would probably be near the mark. This idea may appear to be fantastic but if any person is able to suggest another solution, we would be perfectly willing to consider it.

8. The new hospital, should the scheme be adopted, will be called King George V Jubilee Memorial Chest Hospital as it is proposed that all types of chest work would be carried out in this institution. Further, the word "chest" is, for propaganda purposes, a nicer term than the tuberculosis sanatorium.

9. Whether a new hospital is built or not, it is very important that lands should be acquired on the south side of the road as was originally suggested by my predecessor. The argument then put forward was that the land being valuable agricultural land should not be built upon. In addition, therefore, to building on this site it will be possible to develop suitable grounds for the cultivation of grass to be used by the dairy cattle and a vegetable garden to be used for supplying fresh vegetables to the hospital. At the/

GEP.

Η πρώτη σελίδα της επιστολής ημερ. 20/06/1944 του Διευθυντή Ιατρ. Υπηρεσιών προς τον Γραμματέα της Αποικίας στην οποία αναφέρεται ότι οι Άγγλοι είχαν πρόθεση να επιτάξουν και όλη την γη νότια του δρόμου.

2.4 Ανέγερση του σπιτιού των νοσοκόμων

Το Σανατόριο περατώθηκε τον Φεβρουάριο του 1942 και σε λίγο άρχισε τη λειτουργία του. Ο Bevan άρχισε αμέσως ενέργειες για την ανέγερση του σπιτιού των νοσοκόμων. Ενέπλεξε όλους, μέχρι και τον ίδιο τον κυβερνήτη, που τον φιλοξένησε στο Σανατόριο ένα Σαββατοκύριακο.

Τα επιχειρήματα του ήταν δύο. Το πρώτο ήταν ότι οι νοσοκόμες έπρεπε να παύσουν να διαμένουν στο ισόγειο κάτω από τους φυματικούς και το δεύτερο ήταν ότι μόλις φύγουν οι νοσοκόμες θα γινόταν εξοικονόμηση χώρου για περισσότερους ασθενείς. Υπενθύμιζε ακόμη ότι το Σανατόριο είναι Jubilee και δικαιούμαστε να παίρνουμε και χρήματα από το Ταμείο Ανάπτυξης του Υπ. Αποικιών. Επισυνάπτω δύο σχετικές επιστολές. Μία του Διευθ. Ιατρ. Υπηρεσιών και μία του Dr Bevan. Στις επιστολές αυτές γίνεται μεταξύ άλλων και εισήγηση για εκπόνηση προσχεδίων για αυτή την οικοδομή.

T.O. 44/42.

KYPEROUNDA SANATORIUM,
22nd July, 1942.

Director of Medical Services,

Staff Quarters, Kyperounda Sanatorium.

With reference to His Excellency's recent visit to the Sanatorium, I confirm the very urgent need for suitable and separate quarters for the staff. At present the Matron and Nurses live directly underneath the patients and apart from the danger of infection the arrangement is obviously very bad from the psychological point of view as the staff are never away from their work. It is realized however that when the Sanatorium was planned funds were not available for a separate nurses' Home.

2. The structure of the existing building permits alteration of the interior plan at small cost, so that after the staff have been moved, it would be a simple matter to re-arrange the building for the accommodation of further patients. This extension of patients' accommodation is very urgently required and the need is a direct result of the introduction of more recent methods of treatment. The present programme of major operative surgery now being introduced necessitates, in addition to the staff originally envisaged, an Assistant Matron and a Resident Medical Officer. I suggest that the new staff quarters be modelled on the projected building for Limassol Hospital but that it should include quarters for the Resident Medical Officer.

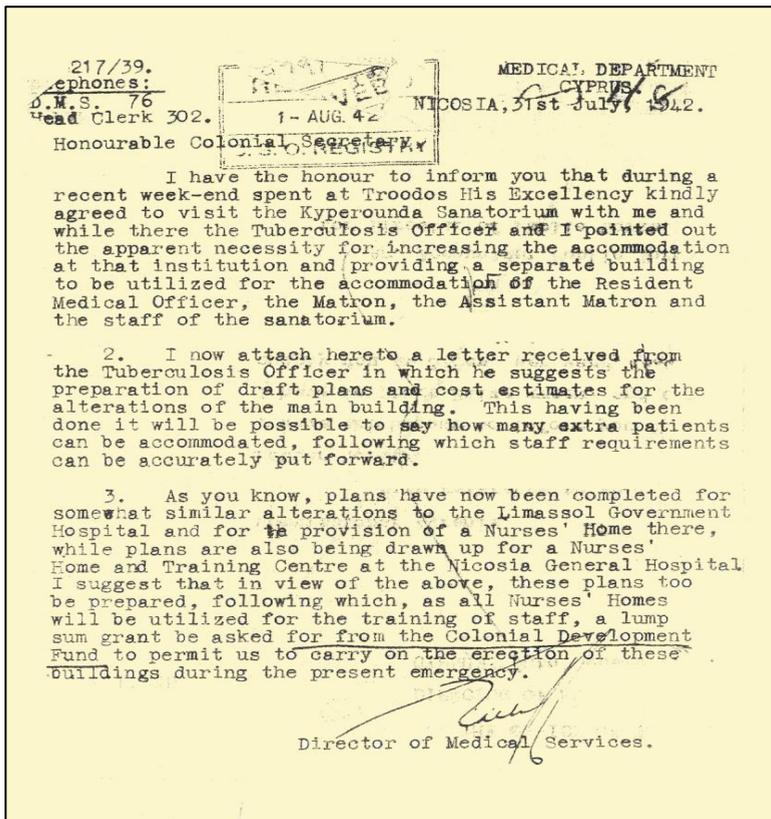
3. I suggest that the scheme be carried out as follows:-
(a) Preparation of draft plans and estimates for the alteration of the existing ground floor of the sanatorium for the accommodation of patients and calculation of the exact staff required for the institution.

(b) ...

(b) Preparation of the draft plans and estimates for the new staff quarters.

(c) The staff quarters to be first completed and then alteration of the original building for reception of more patients. This could be carried out without seriously interfering with the routine of the sanatorium.

(sd) C. E. Bevan
Tuberculosis Officer.

Ο Διευθ. Ιατρικών Υπηρεσιών και ο Διευθ. του Σανατορίου απέστειλαν τις πιο πάνω επιστολές στις οποίες αναφέρουν ότι για την ανέγερση του σπιτιού των νοσοκόμων είναι σύμφωνος και ο ίδιος ο κυβερνήτης που επισκέφθηκε το σανατόριο πρόσφατα.

2.5 Προετοιμασία σχεδίων και κόστος του κτηρίου

Τα προσχέδια έγιναν και στη συνέχεια έγιναν και τα σχέδια. Ο Dr Bevan μετά την εκπόνηση των προσχεδίων, αφού διαπίστωσε ατέλειες αποφάσισε και απευθύνθηκε στις 17/09/1944 στον Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών με σχετική επιστολή. Στην επιστολή αυτή, που επισυνάπτουμε ολόκληρη πιο κάτω, αναφέρει λεπτομέρειες για όλο το προσωπικό και τις διάφορες προδιαγραφές που έπρεπε να πληροί το σπίτι για να καλυφθούν όλες οι ανάγκες. Επισημαίνουμε δύο σημαντικά σημεία που αναφέρονται. Το σπίτι της matron πρέπει να είναι ανεξάρτητο από το σπίτι των

νοσοκόμων και να ευρίσκεται πλησίον του κυρίου δρόμου. Το κυρίως κτήριο να περιλαμβάνει ξεχωριστά διαμερίσματα για τις ελεύθερες νοσοκόμες και ξεχωριστά για τις παντρεμένες νοσοκόμες, με διπλά κρεβάτια.

Παραθέτω πρώτα την επιστολή του Διευθυντή Δημοσίων Έργων προς τον Αποικιακό Γραμματέα, ημερομηνίας 14/10/1944 σχετικά με το κόστος της οικοδομής.

No.137/35/5
Telephones:
Director's 47.

THE OFFICE OF THE
DIRECTOR OF PUBLIC WORKS,
NICOSIA, 14th October, 1944.

RECEIVED
18 OCT. 44
S. O. REGISTRAR

The Honourable,
The Colonial Secretary,
Nicosia,

Kyperounda Sanatorium
Staff Quarters

I forward herewith 4 copies of the amended design of the new staff quarters buildings which has been approved by the Director of Medical Services (Drawing HQ/S.177).

2. The Estimated cost is :-

Sisters, Nurses and Matrons Block	£31,500
Maids and Washerwomans Block ...	9,500
Married Staff Quarters, 3 new houses ...	3,500
Married Staff Quarters, 2 houses converted from existing garages	1,500
	<hr/>
	£46,000

increased to £28,000 less 425 & instalments

✓ M.

MB
Director of Public Works.

*S/MA.

Η επιστολή του Διευθ. των Δημοσίων Έργων ημερ. 14/10/1944 με την οποία πληροφορεί τον Γραμματέα της Αποικίας ότι το σπίτι των νοσοκόμων θα στοιχίσει £46,000. Επίσης αναφέρει ότι θα υπάρχει ξεχωριστό σπίτι για την matron, δωμάτια για ελεύθερες και άλλα για παντρεμένες νοσοκόμες.

COPY

KYPEROUNDA SANATORIUM

T.O. No. 32.

17th September, 1944.

Director of Medical Services,

I have now carefully considered the Sanatorium staff requirements, having in view an institution of 100 beds and an additional ward for children. A total of 4 sisters, 23 nurses and 12 Maids will be required. There will also be a Health Visitor, a Sewing Girl, 3 Washerwomen and an Occupational Therapy worker. The male Staff remains unchanged, except for a cook for the Nurses Home and a man in charge of occupational therapy, making a total male staff of 12.

2. Before discussing the details of the buildings the following factors should be considered:-

- i) Isolation of the institution necessitating accommodation for the staff's visitors.
- ii) This also applies to friends and relatives of patients.
- iii) Local conditions demand that all employees in the Sanatorium must be resident, the only exception being the casual labourers. The staff quarters should therefore be much larger than those of District Hospitals in proportion to the number of patients.
- iv) Some posts, e.g. clerk or staff cook, might be held by either men or women.
- v) The employment of ex-patients may necessitate a larger staff than would otherwise be required. Particular care should also be taken with the living quarters of such people and buildings should be designed so that healthy and tuberculous staff can have separate sleeping quarters.

3. The recommendations for the buildings are as follows:-

i) Matron's Quarters. This should be a completely separate building, as at Athalassa Sanatorium, and might well be situated on the small piece of level ground near the road and south of the site of the nurses home.

ii) Nurses Home. This should include separate quarters for Sisters, Nurses and Maids:-

- a) Sisters. 6 single bedrooms, a sitting room, a dining room, a pantry, bathrooms and lavatories are required.
- b) Nurses. 11 double and 5 single bedrooms, a sitting room a dining room, bathrooms and lavatories are required.
- c) Maids. 7 double and 3 single bedrooms a sitting room, a dining room, bathro and lavatories are required. There should be a pantry so situated serve the dining rooms of both nury and maids and to store the cutlery crockery for both blocks.
- d) Night Staff. 2 double and 3 singl

/bedrooms

bedrooms are required, situated as far as possible, in a separate and quiet part of the building.

The four blocks should all be under one roof and, with the exception of that for the night staff, should have separate entrances, but it should be possible to get from one block to another without going outside the building. The kitchen, laundry and stores should be common to all blocks.

iii) Male Staff Quarters. This should accommodate 5 married and 7 single men. The plans submitted in 1942, if modified, might be suitable, but for married quarters the bedroom should allow adequate space for the local type of large double bed. Houses built by the C.M.C. with slight modifications would be most suitable. These houses varied from 663 to 755 square feet and cost £152 in 1938. Such a house could be used for any of the following purposes:-

- a) A married man with a large family.
- b) 2 married couples without children.
- c) 6 - 7 single men.
- d) Various visitors of either sex.

4. A broad outline of the requirements has been given but there are numerous small details which are best discussed direct with the architect and I suggest that the Matron and I maintain close contact with the architect during the drawing of the preliminary plans.

(Sgd) Charles E. Bevan,
Tuberculos Officer.

Επιστολή ημερ. 17/09/1944 όπου ο Dr Bevan αναφέρει στον Διευθ. Ιατρ. Υπηρεσιών τις προδιαγραφές που κατά τη γνώμη του πρέπει να ληφθούν υπόψη όταν θα γίνονται τα σχέδια για το σπίτι των νοσοκόμων.

2.6 Ο Bevan εκτελεί χρέη Αναπλ. Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών

Εν τω μεταξύ ο Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών αποχώρησε από την Κύπρο και όπως αναφέραμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο Dr Bevan, ανέλαβε Αναπληρωτής Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών. Όταν εισήλθε στο γραφείο του Γενικού Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών, ζήτησε και ερεύνησε τον φάκελο της ανέγερσης του σπιτιού των νοσοκόμων του Σανατορίου Κυπερούνας. Από την έρευνα που έκανε διαπίστωσε ότι δεν εισακούστηκαν όλες οι εισηγήσεις του. Τότε ως εκτελών χρέη Γενικού Διευθυντή απέστειλε επιστολή στον Αποικιακό Γραμματέα, παρουσιάζοντας όλες τις αλλαγές που ήθελε να γίνουν και υπογράφοντας ως **Ag. Director of Medical Services**. Παραθέτουμε την επιστολή αυτή που φέρει ημερομηνία 18/01/1945.

grams: "SANITARY, NICOSIA."
Telephone: No. 8.

ALL COMMUNICATIONS
to be addressed to
THE DIRECTOR OF MEDICAL
SERVICES

and not to any individual
by name.

In your reply please
quote No. M.S. 217/39.

MEDICAL DEPARTMENT,
CYPRUS.

NICOSIA, 18 January, 1945.

Hon. Colonial Secretary,

Kyperounda Sanatorium - Staff Quarters

I have the honour to acknowledge your minute on the copy of the Secretary of State's Savingram No. 238 of 27th December, 1944, concerning the new staff buildings to be constructed at Kyperounda Sanatorium under the Colonial Development and Welfare Act.

2. As Tuberculosis Officer, I examined the scheme in great detail and stated the exact staff requirements for an institution of 100 beds with an additional children's ward (a total of 120 beds has been given in the draft despatch to the Secretary of State on the subject of the future arrangements for Tuberculosis in Cyprus). I described what I considered to be the minimum accommodation for this staff and I now enclose a copy of this report for your information. Plans were prepared by Mr. Macartney and, in fact, were drawn up in a great hurry as it was considered expedient for the Director of Medical Services to take a copy with him to England. Consequently, I was given no opportunity of examining them before they were approved.

3. When I saw the plans, after the Director of Medical Services had left Cyprus, I discovered that there were a number of bad features in the design and by that time Mr. Macartney had also gone on leave. The matter was then discussed in detail between the Director of Public Works, the architect Mr. Christofides and myself and we unanimously agreed that the whole building should be completely replanned. The recent savingram from the Secretary of State now goes to show how fortunate was this decision. Mr. Christofides was instructed to carry out this work and he has produced a completely new plan which I consider to be excellent in every respect, considering the limitation imposed by a previous estimate with its consequent restriction on the total accommodation. It has been possible to arrange for one bedroom to be shared by only two nurses instead of four in the previous plan. You will note in my letter attached that I recommend that there should be a certain number of single bedrooms, as my intention to employ ex-sanatorium patients as nurses and whenever possible. The reason for some single rooms is, of course, obvious. I consider that, as this building is to be financed from the Colonial Development Fund, it is unfortunate that adequate accommodation is not to be provided. However, as it is not possible to build the maids' quarters at present, it seems possible that this part of the building might be redesigned to provide necessary extra accommodation when the time comes to enlarge the hospital. This, however, does not alter my opinion that single rooms should be provided.

4. I may appear to be unduly stressing this point, but in view of the extensive building programme envisaged for hospitals and staff quarters I think the subject is important. The question of an expert hospital architect for Cyprus has already been mentioned, but I consider that it is of far greater importance that the views of the doctors who actually work in the hospitals and are familiar with all the conditions peculiar to Cyprus, be given first consideration. Provided the architects who draw up the plans bear this constantly in mind, there is no reason why we should not be able to devise excellent hospitals for Cyprus suitable to our local conditions. I do agree, however, that after draft plans have been prepared locally, there would be obvious advantages in having them scrutinized by a specialist in hospital architecture.

5. The Secretary of State's Savingsram under reference has been discussed in detail with the Director of Public Works. We consider that the revised building should go forward as planned and it should be noted that, except for the absence of single rooms, the accommodation is now up to standard. We consider that the new plan should go to the Secretary of State, but at the same time we wish to stress that detailed plans are now being prepared with the hope of starting construction in March. Therefore further alteration to the plans cannot now be entertained. We consider that a reply on the following lines might be sent to the Secretary of State:-

"Quarters for nursing staff at Kyperounda Sanatorium."

More careful examination of the plans which were hurriedly prepared to enable Dr. Cheverton to take a copy to England has shown that the accommodation was not entirely satisfactory. They have therefore been completely redrawn and are now submitted. The new plans provide 1 bath for 6 nurses and 1 wash basin for 2 2/3 nurses. It is also intended to provide wash basins in the Sisters' bedrooms. Under present local conditions it is considered unnecessary to provide single bedrooms for probationer nurses particularly in an isolated institution such as the sanatorium where village girls often refuse to sleep alone. As the building is most urgently required detailed plans are now being prepared in the hope of starting construction in March, so no further alterations will be possible without seriously delaying the building programme."

ES.

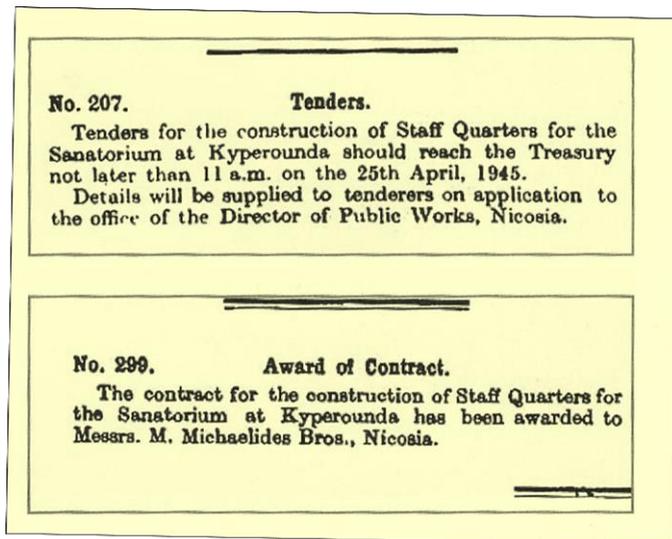
Ag. Director of Medical Services.

Ο Dr Βεναπ στις 18/01/1945 εκμεταλλεόμενος το γεγονός ότι εκτελούσε χρέη Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών απέστειλε στον Γραμματέα της Αποικίας όλες τις εισηγήσεις του για το σπίτι των νοσοκόμων που ο προηγούμενος διευθυντής δεν είχε λάβει υπόψη.

2.7 Προσφορές

Έγιναν όλες οι αναγκαίες διεργασίες και στις 05/04/1945 προκηρύχθηκαν οι προσφορές με τελευταία ημερομηνία υποβολής των προσφορών την 25^η Απριλίου 1945.

Οι προσφορές ανοίχτηκαν και το έργο κατοχυρώθηκε στους Αδελφούς Μ. Μιχαηλίδη από τη Λευκωσία.

Οι προσφορές και η κατοχύρωση στους Αδ. Μιχαηλίδη.

2.8 Το κτίσιμο ξεκίνησε την Άνοιξη του 1945 και περατώθηκε το 1947

Σύμφωνα με τον φάκελο 479/1935/3 τα έγγραφα με τους εργολάβους υπογράφηκαν στις 10/05/1946. Όμως ξέσπασε μία απεργία που διάρκεσε 20 ημέρες. Το αίτημα των εργαζομένων ήταν να εργάζονται μόνο 44 ώρες την εβδομάδα. Όπως φαίνεται την εποχή εκείνη ο κόσμος εργαζόταν ακόμη με τη μέθοδο «*γέννημαν ήλιου-θούπτημαν ήλιου*». Οι εργολάβοι αδελφοί Μιχαηλίδη ζήτησαν παράταση και ζήτησαν και επιπλέον χρήματα λόγω της απεργίας και λόγω του τιμαρίθμου. Τελικά το σπίτι τελείωσε και παραδόθηκε το 1947.

Αξιοσημείωτες είναι οι σχετικές μαρτυρίες συγχωριανών μας. Λόγω φτώχιας και έλλειψης εργασιών ο εργολάβος εργοδοτούσε τους

ενδιαφερόμενους εκ περιτροπής, για να εργάζονται όλοι και να παίρνουν κάποιο μεροκάματο. Ακολουθούν φωτογραφίες του σπιτιού των νοσοκόμων και του σπιτιού της matron.

Δύο όψεις του σπιτιού των νοσοκόμων.

Το σπίτι της matron.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

ΒΙΒΛΙΟ ΑΣΘΕΝΩΝ.
ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΠΟΛΕΜΟΥ,
ΕΡΓΑΤΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΚΑΙ
ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ

1. ΒΙΒΛΙΟ ΑΣΘΕΝΩΝ

1.1 Πότε άρχισαν να γίνονται καταγραφές στο βιβλίο ασθενών

Το βιβλίο ασθενών θα έπρεπε να είχε άμεση σχέση με τη χρονική στιγμή που άρχισε να λειτουργεί το Σανατόριο. Επίσης το βιβλίο ασθενών μας δίδει μία καλή πληροφόρηση για όλες τις λεπτομέρειες των ασθενών. Όπως πόσοι εισάγονταν κάθε έτος, πόσο χρόνο έμενε κάποιος μέχρι την αποθεραπεία του, πότε πήρε εξιτήριο, ή πότε πέθανε αν συνέβαινε και αυτό.

Το βιβλίο ασθενών το είδα για πρώτη φορά στο Αρχείο του Σανατορίου, που υπεύθυνη ήταν η κα Μαρία Αρέστη. Ευθύς αμέσως ο Διευθυντής κ. Καυκαλιάς το παρέλαβε υπό την επίβλεψή του.

Όσον αφορά τη στιγμή που ξεκίνησε το Σανατόριο δεν μας βοηθά διότι το βιβλίο δημιουργήθηκε τρία χρόνια μετά τη λειτουργία του Σανατορίου.

Συγκεκριμένα την 31/12/1945 άρχισαν να καταγράφονται όλοι οι ασθενείς που ευρίσκονταν στο Σανατόριο και εξακολουθούσαν να ευρίσκονται και την επομένη, δηλαδή την 01/01/1946. Για κάθε ασθενή έγραφαν την ημερομηνία εισδοχής του, την ηλικία του, την ημερομηνία που έπαιρνε εξιτήριο, ή σε περίπτωση θανάτου την ημερομηνία θανάτου του.

Το Σανατόριο ξεκίνησε τη λειτουργία του την Άνοιξη του 1942. Όσοι ασθενείς εισήλθαν τα έτη 1942 – 1945 και έλαβαν εξιτήριο ή απεβίωσαν πριν την 31/12/1945 δεν κατεγράφησαν στο βιβλίο ασθενών. Το βιβλίο ξεκίνησε μόνο με όσους εισήχθησαν μεταξύ του 1942 – 1945 και ήταν ακόμη μέσα την 01/01/1946.

Στο τέλος του βιβλίου υπάρχει ετήσια καταγραφή όσων έρχονταν από το Σανατόριο Αθαλάσσας. Αυτοί ήταν περίπου 40 κάθε χρόνο και είναι καταγραμμένοι μέχρι το 1947.

1.2 Παραθέτουμε μερικές σελίδες του βιβλίου

Παραθέτουμε δειγματικά μερικές σελίδες του βιβλίου ασθενών, στις οποίες φαίνονται όλες οι λεπτομέρειες που αναφέραμε πιο πάνω, όπως ημερομηνία εισδοχής, εξιτηρίου, ή θανάτου κ.ά.

MONTH OF January 1946

Year's No.	Monthly No.	Patient's Name	Address	Occupation	Age	SEX			Date of admission	Date of discharge	No. of days in Hospital	Diagnosis	Result	PATIENT	
						M	F							1st date	2nd date
1		Mehmet Sahor	Platoniso, S'ta d.		10	M			26.2.43						
2		Maria Michael	Coos, L'massol d.		19		F		21.7.43						
3		Katerina Charalambou	Palechori, N'sia d.		20		F		14.5.43						
4		Teias Lambides	Karavostasi, N'sia d.		19	M			2.6.43	25.2.46					
5		George Nicolaides	87, Eracleous str., S'ta		35	M			9.2.43	23.3.46					
6		Praxiyota Vasiliou	Palochia, L'ssol d.		18		F		27.2.43						
7		Desyina Agathocleous	18, Lyfaniou str., L'ca		28		F		1.11.43	2.2.46					
8		Christina Savva	Enia, Pnychos d.		42		F		28.2.44	15.5.46					
9		Desyina Costa	Prachori, N'sia d.		7		F		12.5.44						
10		Phoebe Pavlidou	4, Peki Pasha str., L'ca		30		F		14.6.44						
11		Andreas Karacoulas	Kaimakli, N'sia d.		23	M			1.7.44	14.8.46					
12		Sofis P Vasili	Asheriton, S'ta d.		20	M			13.11.44	2.10.46					
13		Antonis Sannousi	Ay. Marina, N'sia d.		20	M			13.11.44	18.3.46					
14		Loizos Soteriou	Dali, N'sia d.		25	M			6.12.44						
15		Costas Charalambous	Aylofagou, L'ca d.		20	M			6.12.44	27.5.46					
16		Eleni Anoufriou	Euskepi, L'ssol d.		30		F		17.1.45	5.6.47					
17		Djermal Osman	Aradhes, Pnychos d.		25	M			2.2.45	27.8.46					
18		Nagle Tomael	Ktima, Pnychos d.		23		F		8.2.46	31.10.46					
19		Nicos Mouskallis	Epialousa, S'ta d.		27	M			4.2.45	9.8.46					
20		Styllou N. Yiannadi	Ay. Paraskevi, Molykhou		35		F		26.2.45						
21		Sofia Kyriacou Yianni	Angastina, S'ta d.		31		F		28.2.45	27.7.46					
22		Nellos Charalambous	Ay. Varvara, Pnychos d.		16	M			14.3.45						
23		Andreas Nicolaou	Ecteros str., Varosha		22	M			29.3.45	6.1.46					
24		Katena G. Mavroumali	50, Timonos str., L'ca		35		F		29.3.45	16.3.47					
25		Kyriacos Kyriacides	Galata, N'sia d.		25	M			23.5.45	23.4.46					
26		Christakis Nicolaides	87, Eracleous str., S'ta		4	M			13.6.45						
27		Halide Mehmet	8, Yiasumi str., S'ta		40		F		22.6.45	18.3.46					
28		Costas Chr. Nicolaou	Politehon, N'sia d.		23	M			28.6.45	5.5.47					
29		Maria Costa	Neon Chorion, Pnychos d.		23		F		30.6.45	5.7.46					
30		Alexandra Spyrou	58, Navarinou str., L'ssol d.		30		F		5.7.45	5.6.46					
31		Refet Hassan	Emerki str. No. 7, N'sia		14	M			6.7.45	24.3.46					
32		Costas Domestriou	Petra, N'sia d.		19	M			9.7.45						
33		Nellos Mamas	Ay. Theodoros, L'ca d.		9	M			13.7.45	5.6.47					
34		Spyros Stavrou	Ay. Epictitos, Kyponia d.		20	M			18.8.45	31.5.46					
35		Assim Mehmed	3, Ali Roushi str., N'sia		23	M			24.8.45	23.5.46					
36		Demetra Louca	Asheriton, S'ta d.		22		F		24.8.45	3.6.46					
37		Eleni Lefteri	Tricomo, S'ta d.		35		F		29.8.45						

Yearly No.	Monthly No.	Species Name	Address	Occupation	Sex	Age	Admitted	Discharge	Remarks
28	2	<i>Helix pomatia</i>	Karasa	Maat	M	-	11/1/52	11/1/52	Admitted long
29	3	<i>Aspasia confusa</i>	Bin Luptan	clerk	M	-	26/1/52	2/2/52	
30	11	<i>Palaemon longimanus</i>	Kota P. 10	clerk	M	-	2/1/52	10/1/52	Admitted by Mr. de
31	2	<i>Chelodactylus chelodactylus</i>	Wahana P. 10/10	Shampyok	M	-	2/1/52	6/1/52	Admitted
32	3	<i>Helicis aspera</i>	240 Paphos	clerk	M	-	2/1/52	24/1/52	
33	4	<i>Aspasia confusa</i>	Wahana P. 10/10	Labourer	M	-	2/1/52	24/1/52	
34	5	<i>Chelodactylus chelodactylus</i>	Karasa P. 10/10	clerk	M	-	7/1/52		
35	6	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	11/1/52	Admitted long
36	7	<i>Hyasidus longimanus</i>	Wahana P. 10/10	Labourer	M	-	11/1/52	11/1/52	
37	8	<i>Hyasidus longimanus</i>	Wahana P. 10/10	Labourer	M	-	11/1/52	21/1/52	
38	9	<i>Helicis aspera</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	
39	10	<i>Chelodactylus chelodactylus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	23/1/52		
40	11	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	Hyasidus	M	-	2/1/52		
41	12	<i>Aspasia confusa</i>	Kota P. 10/10	clerk	M	-	26/1/52	26/1/52	Admitted long
42	1	<i>Orchis sp.</i>	Kota P. 10/10/10	clerk	M	-	2/1/52		
43	2	<i>Hyasidus longimanus</i>	Lupa P. 10/10	Shampyok	M	-	2/1/52		Admitted long
44	3	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted long
45	4	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted long
46	5	<i>Chelodactylus chelodactylus</i>	Wahana P. 10/10	Labourer	M	-	23/1/52		
47	6	<i>Helicis aspera</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	26/1/52	11/1/52	Admitted by
48	7	<i>Hyasidus longimanus</i>	Wahana P. 10/10	Labourer	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
49	8	<i>Aspasia confusa</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
50	9	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
51	10	<i>Chelodactylus chelodactylus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
52	11	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
53	12	<i>Aspasia confusa</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
54	1	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
55	2	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
56	3	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
57	4	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
58	5	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
59	6	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
60	7	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
61	8	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
62	9	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
63	10	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
64	11	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
65	12	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
66	1	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
67	2	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
68	3	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
69	4	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
70	5	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
71	6	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
72	7	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
73	8	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
74	9	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
75	10	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by
76	11	<i>Colas longimanus</i>	Wahana P. 10/10	clerk	M	-	11/1/52	21/1/52	Admitted by

[Nov., 1955. M.P. 2726.]

MONTH OF _____

Yearly No.	Monthly No.	Patient's Name	Address	Occupation	Age	SEX		Date of admission	Date of discharge	No. day Ill
						M.	F.			
39	/	Compiata Riada	Ag. Compias	H.W.	40	-	F	16/9/52	31/12/53	
40	/	Chawalambos Christiman	Pampabangas dia		32	m	-	19/9/52	13/2/53	
41	/	Eubothia Christadamban	Limasal	Nurse		-	F	25/9/52	24/1/53	
42	/	Quarpo Spyrax	Bansari	dabawari	36	m	-	29/9/52	23/1/53	
43	/	Eloni Peri	Pelendri		23	-	F	26/9/52	18/6/53	
44	/	Kypros H. Elenji	g. rucosis Pantampeth	Gold smith	20	m	-	30/9/52	17/3/53	
45	/	Demetris Athanasian	Pericleas 29, dia	Shoe maker	13	m	-	3/10/52	30/10/53	
46	/	Savvas Constantinos	Hefpocretaw 80 Peta	Blacksmith	25	m	-	6/10/52	4/1/53	
47	/	Kamet Mehmet Ali	Ag. Andromakthym	H.W.	18	-	F	10/10/52	11/1/53	
48	/	Vasile Mehmet	Ag. Kypri Nisi O.	H.W.	18	-	F	14/10/52	21/2/53	
49	/	Theognosia Banayi	Ag. Korymbos Spat F.		17	-	F	28/10/52	14/4/53	
50	/	Ag. Katalidiki	Moufhan Nisi	H.W.	27	-	F	27/10/52	22/1/53	
51	/	Stavros Kairis	Calamitissa			m	-	3/11/52	2/1/53	
52	/	Christodoulos Alexandar	Kaimakli Nisi	Ex. Soldier		m	-	3/11/52	14/1/53	
53	/	George Ioannan	Mesa Kaminia dia	School boy	15	m	-	5/11/52	14/2/53	
54	/	Sekirus Chrs. Hadosia	Angrou Peta	Musician	45	m	-	6/11/52	1/7/53	
55	/	Sonia Michael	Vasa Limasal	H.W.	21	-	F	10/11/52	11/7/53	

PATIENTS REGISTRAR ON 31.12.46

(Rev. 188, M.P. 11/36)

MONTH-OF-ATHENS-CAN

Yearly No.	Monthly No.	Patient's Name	Address	Occupation	Age	SEX		Date of admission	Date of discharge	No. of days in Hospital	Disease	Result
						M.	F.					
1		Leandros Michalides	Margaron, N. side		31	M	-	8.11.44				Died
2		Maria Tsoupan	Narnassa		38	-	F	22.11.46	6.6.47			
3		Nyrcacu Charalambidis	Ay. Theodoros, 2 nd		38	M	-	24.5.45	27/1/47			Transferred to Sygk
4		Mohief Mohamed	Narnassa		27	-	F	20.6.45	22/4/46			
5		Andreas Trovliatos	Tano Vourasia		25	M	-	5.1.46				
6		George Erdoston	Anoyita, L. side		19	M	-	6.2.46				Transferred to Sygk
7		Dimitrios Christodoulou	Galatsi, Psychos d.		32	M	-	14.5.46	30.3.47			Died
8		Nanni Michael	Pigochrysi, P. side		46	M	-	12.3.46	9.1.47			
9		George Nicolaidis	87, Trealon str, P. side		35	M	-	28.5.46	29/6/47			
10		Aliou Mohamed	B. Ali P. side, N. side		23	M	-	23.5.46				Transferred to Sygk
11		Costas Reynos	Athina, L. side		28	M	-	21.5.46	9.5.47			
12		Dimitra Louca	Athina, P. side		32	-	F	26.4.46	9.3.47			
13		Maria Costa	Athina, Psychos d.		28	-	F	5.7.46	18.1.47			
14		Andreas Karacoulas	Kaimakli, N. side		36	M	-	14.5.46				
15		Antonia Giannouris	L. side		40	M	-	20.9.46	2.4.47			
16		Mikhaelides Ahmed	Soro, N. side		28	M	F	30.9.46	17.8.47			
17		Athina Louca	Ayios Manas, L. side		24	-	F	1.10.46	25.5.47			
18		Christakoulos Alexopoulos	Nissakia (P. side) N. side		28	M	-	2.10.46	31.4.47			Transferred
19		Nicolas Demetrios	Athina, P. side		30	M	-	6.10.46	29/12/47			

1.3 Ο πρώτος καταγεγραμμένος ασθενής

Ο πρώτος ασθενής που καταγράφηκε στο βιβλίο ασθενών δεν ήταν κατ' ανάγκη και ο πρώτος ασθενής που εισήχθηκε στο νοσοκομείο. Όπως εξηγήσαμε στην §1.1 του κεφαλαίου αυτού, το βιβλίο ασθενών ξεκίνησε να λειτουργεί την 31/12/1945 και είναι καταγεγραμμένος με αρ. 1, ο τουρκοκύπριος Mohamed Tahir. Για αυτόν τον ασθενή καταγράφηκε η ηλικία του 10 ετών, η ημερομηνία εισαγωγής του που ήταν 26/02/1943 και ότι την 01/01/1946 ευρισκόταν στο σανατόριο ακόμη.

1.4 Ο υπ' αριθμόν 39^{ος} ασθενής του έτους 1952

Ο 39^{ος} ασθενής του έτους 1952, ήταν η Παναγιώτα Νικόλα από τον Άγιο Δομέτιο. Εισήχθηκε στις 16/09/1952 και έλαβε εξιτήριο στις 31/12/1953, αποθεραπευθείσα πλήρως.

Σύμφωνα με μαρτυρία του φυματιολόγου ιατρού Ευαγγελίδη όταν η φυματίωση κτυπούσε ένα πρόσωπο, τότε μέχρι να το ανακαλύψουν, που αυτό γινόταν συνήθως όταν άρχιζαν οι αιμοπτύσεις, η ασθένεια μεταδιδόταν και στα παιδιά της οικογένειας, που ήταν πιο ευάλωτα. Αυτό ακριβώς συνέβη και με την Παναγιώτα Νικόλα όπου η ασθένεια μεταδόθηκε και σε τρία παιδιά της.

Ο Γεώργιος Φάκας απώλεσε τη θέση του ως μουχτάρης, σύμφωνα με όσα παραθέσαμε στο κεφ. Στ', στην §1. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι τιμωρήθηκε για δεύτερη φορά, με την ασθένεια της γυναίκας του και τριών παιδιών του.

Η Παναγιώτα Νικόλα, στο Σανατόριο Κυπερούνας. Εισήχθηκε στις 16/09/1952 και έφυγε αποθεραπευθείσα στις 31/12/1953. Στην φωτογραφία φαίνονται οι νοσοκόμες Ρεβέκκα Καννάουρου, Χριστίνα Αναστασίου και η βοηθός Ευσταθία Αλλαγιώτη.

2. ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΡΑΤΟΙ

2.1 Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και οι ασθενείς στρατιώτες

Με τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου άρχισαν να επιστρέφουν και οι αιχμάλωτοι πολέμου από τα διάφορα στρατόπεδα συγκέντρωσης των Γερμανών, καθώς επίσης και οι άλλοι στρατιώτες. Πολλοί από αυτούς λόγω των κακουχιών είχαν προσβληθεί από την ασθένεια της φυματίωσης. Το Σανατόριο Κυπερούντας τους περιέθαλπε ανάλογα. Στην αλληλογραφία που υπάρχει στο Κρατικό Αρχείο, φαίνεται ότι ζητούσαν δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη καθώς επίσης και άλλες διευκολύνσεις.

2.2 Παράθεση σχετικά έγγραφα

Η πρώτη επιστολή φέρει ημερομηνία 30/05/1944, είναι γραμμένη από τον Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών και απευθύνεται στον Γραμματέα της Αποικίας, ζητώντας όπως όπως δύο πρώην αιχμάλωτοι περιθάλπονται στην Κυπερούντα δωρεάν.

Η δεύτερη επιστολή, που παραθέτω, γράφτηκε από τον Βevan στις 08/02/1946 και απευθύνεται στον Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών ζητώντας του όπως οι αιχμάλωτοι πολέμου έχουν διευκολύνσεις όσον αφορά τις χρεώσεις.

477/233
No. 223/43.
Telegrams: "SANITARY, NICOSIA."
Telephones:
M.S. 76.
Head Clerk 302.

MEDICAL DEPARTMENT 21
CYPRUS.

NICOSIA, 30th May, 1944.

75B
31 MAY. 44

REGISTRY

Hon. Colonial Secretary,

I have the honour to report that there are two repatriated ex-prisoners of war undergoing treatment in the Kyperounda sanatorium. One of these is not entitled to a Mukhtar's certificate and he is therefore liable to the payment of the prescribed fees.

2. I am of the opinion that ex-prisoners of war should not be charged with any fees and I shall be glad if I may be authorized to admit them free of charge.

6/Convey authorities
Ry's

Director of Medical Services.

AP

Ο Διευθ. Ιατρικών Υπηρεσιών με επιστολή του ημερ. 30/05/1944 απευθύνεται στον Γραμματέα της Αποικίας και ζητά όπως οι πρώην αιχμάλωτοι περιθάλπονται δωρεάν, αναφέρει δε συγκεκριμένα και δύο άτομα που ευρίσκονται στο σανατόριο Κυπερούντας.

No. 131/46.

JUBHEE SANATORIUM,
KYPEROUNDA.

8th February, 1946.

Extract from F.C.'s letter

Director of Medical Services,

XX

XX

XX

5. Pensioners, including repatriated Prisoners of War.

I think there is no question that these individuals receive free treatment from the War Department. In not charging these people I have acted on the authority given in C.S.V.D. 474/53 of 2nd June, 1944 and minutes 14-15 in M.D.No. 223/43. A decision has to be reached, however, as to how the calculation should be made to determine how much Government should charge for such cases. In view of the fact that war service, particularly in a Prison Camp, has played a very important part in the incidence of tuberculosis, these cases have obviously produced an increased burden on Government as, if it had not been for the war, these individuals would reasonably have not been expected to have developed tuberculosis. It seems fair, therefore, that Government should charge the War Department with the exact cost of treatment, calculated on the total running expenses of the institution divided by the number of patient days. The individuals concerned would all be holders of Munster's certificates and would therefore be entitled to free treatment. With regard to the out-patient treatment of pensioners I have put forward my views in minute (59) of 17th January 1946, in M.D. No. 243/44.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

(Sgd) CH. BEVAN.

Tuberculosis Officer.

Ο Βεναν με επιστολή του 08/02/1946 ζητά από τον Διευθ. Ιατρ. Υπηρεσιών μεταξύ άλλων να έχουν διευκολύνσεις όσον αφορά τις χρεώσεις και οι αιχμάλωτοι πολέμου.

3. ΕΡΓΑΤΟΘΕΡΑΠΕΙΑ

3.1 Ο γιατρός Βεναν πίστευε στην εργατοθεραπεία και την προωθούσε με διάφορους τρόπους

Ο γιατρός Βεναν, σύμφωνα και με τις γνώσεις που απέκτησε στη μετεκπαίδευση του στην Αγγλία, πίστευε στην εργατοθεραπεία. Στο σανατόριο Κυπερούντας, όταν άρχιζαν οι ασθενείς να αποθεραπεύονται, προτού φύγουν από το σανατόριο, ασχολούνταν με διάφορες εργασίες για

να επανεναχθούν ομαλά αργότερα στην κοινωνία. Ορισμένοι από αυτούς έμειναν σε όλη τους τη ζωή, στο σανατόριο και έγιναν υπάλληλοι του σανατορίου στην ειδικευση που είχαν αποκτήσει. Γενικά όμως οι αποθεραπευόμενοι ασθενείς ωφελούνταν και ψυχολογικά τα μέγιστα και μόνο με την συμμετοχή τους στην εργατοθεραπεία.

3.2 Παράθεση σχετικών εγγράφων

Ήδη στο κεφ. Η' περί προσωπικού, § 2.4, παραθέσαμε ένα σχετικό έγγραφο. Παραθέτουμε εδώ άλλα δύο, ένα του Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών προς τον Γραμματέα της Αποικίας ημερομηνίας 25/01/1945 και ένα του Charles Bevan προς τον Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών ημερομηνίας 19/09/1946.

COPY

260/37.

MEDICAL DEPARTMENT,
CYPRUS.
NICOSIA, 25th January, 1945

Hon. Colonial Secretary,

It is understood that provision for occupational therapy at the Kyperounda Sanatorium was withdrawn from the estimates. I should greatly appreciate if this matter were reconsidered especially as we have made arrangements tentatively for Mr. N. Matov, a patient in the Sanatorium, to help in this work. In the meantime I seek permission to maintain Mr. Matov free of charge so long as he is helping in the work at the Sanatorium - he is still a patient in the hospital.

(Sgd) R.L. CHEVERTON.
Director of Medical Services

Ο Διευθ. Ιατρ. Υπηρεσιών με επιστολή του 25/01/1945 ζητά από τον Γραμματέα της Αποικίας να εγκρίνει ασθενή του Σαν. Κυπερούντας να συμμετέχει σε εργατοθεραπεία χωρίς να χρεώνεται διότι βοηθούσε στο σανατόριο.

Copy to Hon. C.S. for information.

Copy of letter from Tuberculosis Officer
No.170 of 19th September, 1946.

Ag. Director of Medical Services,

JUBILEE SANATORIUM - REHABILITATION.

We recently discussed the rehabilitation programme at the sanatorium and I informed you that last week I had an interesting visit from Dr. Zavoyiannis, a Cypriot who has spent 18 years in the U.S.A. and has been one of the leaders in the organization for providing financial assistance for various projects at the sanatorium. Dr. Zavoyiannis was on his way back to America and he assured me that he would expedite the purchase and shipping of considerable equipment in the way of electrically driven lathes, band saws etc. for the rehabilitation programme of tuberculous patients in Cyprus. All these items are to be a free gift from the United Cyprians of America.

2. After some 18 months experimental work it now appears that rehabilitation of ex-sanatorium patients can be run as a proper business concern. The old ex-Army hut at Athalassa has now been re-erected in the Kyperounda grounds the bulk of the work having been carried out by the patients themselves and expenses having been defrayed by funds belonging to the Brotherhood of Patients which is controlled by a committee under my guidance. It is proposed that the equipment from America be installed in this hut which will be used as a workshop and living quarters for ex-sanatorium patients. Together with a small sectional hut built last year it will be possible to house 7 patients during the winter and by additional use of a verandah up to 10 or 12 in the summer.

3. Up to now those individuals employed on rehabilitation have been regarded as patients and have been put down on the ordinary roll of patients, but, as the work has gradually developed, time I think has come to make some separation between those undergoing active treatment in the hospital and those employed in the colony by the Brotherhood. The proposal is that the Brotherhood will pay by the hour on Trade Union wages those working in the colony. However, as diet is still of considerable importance in the treatment of tuberculosis, it is suggested that these ex-patients should still get their food from the hospital and that Government should make no charge for this. The Brotherhood, however, would make suitable deductions for board and lodging and it is hoped that by this method of subsidy it will be possible for the Brotherhood to be able to sell the products of its industry without loss and in competition in the open market. In view of the small number of patients involved, I do not anticipate any increase of Government expenditure during 1946 or 1947.

4. After patient experimentation on the part of Mr. Matov, the Occupational Therapy worker, it appears that general carpentry and metal working are the 2 most suitable trades. Work has already started on these lines and the scope should be very considerably increased once the new equipment arrives from America. It seems possible that the Brotherhood would be in a position to make certain articles of equipment for this sanatorium and some of the Government hospitals, such as orthopedic apparatus. In this case I suggest that the articles, if and when required, would be bought by Government and paid through a Local Purchase Order. No extra funds are required for this scheme as only those articles would be purchased which would normally have to be obtained from the open market.

(sgd) Charles E. Bevan,
Tuberculosis Officer.

**Στις 19/09/1946 ο Dr Βεναν ειδοποιά τον Διευθ. Ιατρ. Υπηρεσιών ότι
στο Σανατόριο Κυπερούνας ευρίσκεται σε εξέλιξη ικανοποιητικό
πρόγραμμα εργατοθεραπείας για επανένταξη των
ασθενών μετά την αποθεραπεία τους.**

4. ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ

4.1 Πριν είκοσι χρόνια ήρθε ένας Παφίτης από τον Καναδά και ζητούσε το Κοιμητήριο του Σανατορίου

Πριν είκοσι περίπου χρόνια, προτού αρχίσω να ερευνώ για το Σανατόριο Κυπερούντας, ήρθε από τον Καναδά ένας από την Πάφο και ζητούσε το κοιμητήριο του Σανατορίου, για να βρει τον τάφο της μητέρας του. Εγώ, όπως και πολλοί άλλοι Κυπερουντιώτες, δεν γνώριζα την ύπαρξη του κοιμητηρίου αυτού. Όταν αργότερα επέστρεψε η Χριστίνα Φακκίτα από τα χωράφια, την ρώτησα σχετικά, «ναι» μου απάντησε, **«πριν χρόνια ενώ μάζευα ξύλα στην περιοχή βρήκα τυχαία ένα νεκροταφείο και με πληροφόρησαν αργότερα ότι είναι το κοιμητήριο του Σανατορίου»**.

Με την έναρξη λειτουργίας του Σανατορίου, επειδή υπήρχε και μεγάλη θνησιμότητα των ασθενών, οι Αρχές του Σανατορίου έστελλαν τους νεκρούς στη Λευκωσία, όπου γίνονταν οι ταφές τους. Αυτό γινόταν τόσο για τους Χριστιανούς, όσο και για τους Μουσουλμάνους. Η διαδικασία αυτή εφαρμοζόταν διότι οι Κυπερουντιώτες φοβούνταν να παραλάβουν νεκρούς από το Σανατόριο και να τους θάψουν στο κοιμητήριό τους.

Η αγγλική κυβέρνηση έκανε δεύτερη προσπάθεια πιο δελεαστική. Εισηγήθηκε να ανεγείρει καινούργιο κοιμητήριο για την Κυπερούντα, με δικά της έξοδα, δεδομένου ότι το χωριό θα αποδεχόταν να θάβονται σε αυτό και οι ασθενείς που πέθαναν. Οι Κυπερουντιώτες και πάλι αρνήθηκαν. Η κυβέρνηση έκανε τρίτη προσπάθεια στο χωριό Αμιάντος, του οποίου οι κάτοικοι επίσης αρνήθηκαν.

4.2 Το Σανατόριο αναγκάζεται να ανεγείρει το δικό του Κοιμητήριο.

Στις 24/11/1942, ο Διευθυντής Ιατρικών Υπηρεσιών πληροφόρησε τον Γραμματέα της Αποικίας ότι ήταν δύσκολη η μεταφορά των νεκρών στη Λευκωσία και ενόψει του γεγονότος ότι οι χωρικοί κάτοικοι της Κυπερούντας και του Αμιάντου, αρνούσαν να δεχθούν στα κοιμητήρια τους θανόντες ασθενείς, ανέθεσε στον Επαρχιακό Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών Λεμεσού και στον Bevan να εξεύρουν κατάλληλο μέρος στο δάσος για το κοιμητήριο. Αυτοί βρήκαν κατάλληλη θέση στο κρατικό δάσος

πλησίον του Καρβουνά και ο Διοικητής Λεμεσού απέστειλε στις 10/12/1942 επιστολή στον Γραμματέα της Αποικίας μαζί με το σχετικό σχέδιο. Με την επιστολή του αυτή ζητούσε επίσης από τον κυβερνήτη να ανακηρύξει μέσω της Γκαζέτας το τεμάχιο αυτό σε τόπο ταφής νεκρών.

Όπως σημειώνεται και στην επιστολή στο Κοιμητήριο θα θάβονται μόνο οι Χριστιανοί. Όσον αφορά τους Μουσουλμάνους, θα εξακολουθούν να μεταφέρονται στην Λευκωσία, μιας και δεν υπάρχει ούτε χότζας στην περιοχή, όπως καταγράφεται.

Το κοιμητήριο ανεγέρθηκε το 1943 και το κόστος του ανήλθε στις £200.

Παραθέτουμε δύο επιστολές, ημερομηνιών 24/11/1942 και 10/12/1942, στις οποίες φαίνονται όλες οι λεπτομέρειες που αναφέραμε πιο πάνω, όπως το κόστος του κοιμητηρίου, την άρνηση των κατοίκων της Κυπερούνας και του Αμιάντου, κ.α.

Telegrams: "SANITARY, NICOSIA."

Telephones:

D.M.S. 76.

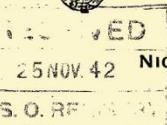
Head Clerk 302.

MEDICAL DEPARTMENT,

CYPRUS.

ALL COMMUNICATIONS
to be addressed to
THE DIRECTOR OF MEDICAL
SERVICES
and not to any individual
by name.
In your reply please
quote No. M.D.
157/36.

NICOSIA, 21th November, 1942.

Hon. Colonial Secretary,

L. 2/1896
67-71

I have the honour to inform you that difficulty is being experienced over the burial of patients dying at the Kyperounda Sanatorium which has necessitated the use of ambulances stationed there to convey bodies to Nicosia. It would appear that both the Amiandos and the Kyperounda villagers will not allow their cemeteries to be utilized for the disposal of such bodies. I therefore instructed the Tuberculosis Officer and District Medical Officer Limassol to select a suitable site within the state-forest and not far from the Sanatorium to be turned into a burial ground for the above purpose, and to request either under the Burials Law 1896 or otherwise that H.E. the Governor may be pleased to declare the above site as a burial ground for the exclusive burial of the christian patients dying at the Kyperounda Sanatorium.

2. The cost of enclosing the site and constructing a 3 ft. path from the Sanatorium would approximately be £200.

3. Plans of the site selected enclosed.

4. As the number of the Moslem patients

P.T.O.

patients is small and there is no Hodja in that neighbourhood to officiate, their burial will take place at Nicosia as usual, so there is no need in my opinion to construct a Moslem burial ground there.

Ag. Director of Medical Services.
Ag. Director of Medical Services.

AP

Η επιστολή του Διευθ. Ιατρ. Υπηρεσιών ημερ. 24/11/1942 προς τον Γραμματέα της Αποικίας με την οποία τον πληροφορεί για το κόστος, τα σχέδια και την τοποθεσία που θα ανεγερθεί το κοιμητήριο. Αναφέρει επίσης ότι οι Κυπερουντιώτες και οι Αμιαντίτες αρνήθηκαν να δεχθούν τους νεκρούς του σανατορίου στα κοιμητήρια τους.

No. 283/42. 7
Tel. No. 1. The Office of the
Commissioner, Limassol,
10th December, 1942.

Honourable Colonial Secretary,

I have the honour to report that in view of the fact that the Kyperounda people have objected to the Sanatorium deceased being buried in the village cemetery, a suitable piece of Government forest land near the Sanatorium has been selected for use as a burial ground for the Sanatorium. A copy of the sketch of the site is enclosed. The Tuberculosis Officer has confirmed that there is no danger to health in having the cemetery at the proposed site. I have therefore addressed the Kyperounda people notifying them that it is intended

5

to proceed with the declaration of the site as a burial ground.

2. I should be glad if the area may be gazetted if that is necessary for I can find nothing in the Burials Law, 1896, regarding the establishment of burial grounds for institutions like the Sanatorium.

M.A.H.
Commissioner.

(Copy to T.O.)

Ο Διοικητής Λεμεσού στις 10/12/1942 ειδοποιεί τον Γραμματέα της Αποικίας ότι η δημιουργία του κοιμητηρίου στον Καρβουνά δεν έχει κανένα κίνδυνο σύμφωνα με τις διαβεβαιώσεις του Λειτουργού Φυματίωσης και ζητά να δημοσιευτεί στην Γκαζέτα το κτίσιμο του κοιμητηρίου.

4.3 Το Κοιμητήριο όπως είναι σήμερα

Επισκέφθηκα πρόσφατα το κοιμητήριο και το φωτογράφισα. Διαπίστωσα ότι παραδόξως υπάρχει ακόμη το μονοπάτι πλάτους τριών ποδών, που είχαν κατασκευάσει από τότε και που οδηγεί από τον κύριο δρόμο σε αυτό.

Στο κοιμητήριο μέτρησα και υπάρχουν σήμερα μόνο πέντε σταυροί, οι οποίοι είναι πολύ αραιά τοποθετημένοι και είναι διασκορπισμένοι σε ολόκληρο το κοιμητήριο, κατά τρόπο που φανερώνει ότι οι θαμμένοι εκεί

είναι πολύ περισσότεροι, αλλά ίσως δεν τοποθετούνταν σταυροί. Το Σανατόριο πιθανότατα τοποθετούσε μικρό ξύλινο σταυρό, ο οποίος καταστράφηκε λόγω των καιρικών συνθηκών. Αυτό φαίνεται λογικό, διότι οι πλείστοι θανόντες θάβονταν χωρίς να πληροφορούνταν οι συγγενείς τους ή, και αν πληροφορούνταν από φόβο προς την ασθένεια δεν παρευρίσκονταν. Για να διευκρινίσω το όλο θέμα μελέτησα το βιβλίο ασθενών και διαπίστωσα ότι πράγματι οι θανόντες ήσαν πέραν των 200.

Σύμφωνα με τον Χριστόδουλο Παπαδόπουλο, νοσοκόμο εκ Κυπερούνας, ο τελευταίος νεκρός θάφτηκε στο κοιμητήριο Κυπερούνας την εποχή που ζούσε ακόμη ο ιερέας Παπαστυλιανός Σουρμελής.

Το κοιμητήριο του σανατορίου όπως είναι σήμερα. Η κάτω φωτογραφία είναι το μονοπάτι που έχει πλάτος τρία πόδια και δημιουργήθηκε την εποχή εκείνη και υπάρχει μέχρι σήμερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΟΥ
ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ.

ΑΦΥΠΗΡΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΒΕΥΑΝ
ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ

1. ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΠΡΟΣ ΔΥΣΜΑΣ

1.1 Ο Dr Bevan μετά το κτίσιμο του σπιτιού των νοσοκόμων ξεκίνησε τις πιέσεις για την επέκταση του Σανατορίου και κατάφερε να πάρει τις αναγκαίες εγκρίσεις

Κτίστηκε το σπίτι των νοσοκόμων και εγκαταστάθηκαν οι νοσοκόμες σε αυτό το 1947, εγκαταλείποντας τα ισόγεια του Σανατορίου. Ο Dr Bevan όμως δεν εφάρμοσε τα σχέδια που προγραμματίζε. Συγκεκριμένα στα ισόγεια δεν εγκατέστησε ασθενείς, αλλά τα παραχώρησε για να διαμένουν οι άνδρες νοσοκόμοι και οι άνδρες που εργάζονταν στο Σανατόριο σε άλλες θέσεις. Αυτό μαρτυρείται και από τον Χριστόδουλο Παπαδόπουλο που υπήρξε νοσοκόμος εκεί για 38 χρόνια.

Ο Dr Bevan και ο Διευθυντή Ιατρικών Υπηρεσιών άρχισαν αμέσως παραστάσεις για την επέκταση του σανατορίου. Ζήτησαν να δημιουργηθούν σχέδια για τη νέα πτέρυγα τα οποία ετοιμάστηκαν εντός του 1949 και προέβλεπαν την επέκταση του σανατορίου προς δυσμάς. Αυτό κρίθηκε αναγκαίο, διότι η φυματίωση βρισκόταν ακόμη σε έξαρση. Τα φάρμακα για την θεραπεία της φυματίωσης μόλις τότε είχαν ανακαλυφθεί, αλλά καλά-καλά ακόμη δεν είχαν φθάσει στην Κύπρο.

Όλα αυτά τα χρόνια η αντιμετώπιση της φυματίωσης γινόταν με μηχανικά μέσα. Ο Bevan άφηνε τους ασθενείς να βρουν κάπως τον εαυτό τους στο καλό κλίμα του Σανατορίου και με καλή τροφή ανακτούσαν σε μερικούς μήνες δυνάμεις. Στην συνέχεια εφάρμοζε τις μεθόδους που διδάχθηκε στην Αγγλία, δηλαδή με χειρουργική επέμβαση, αφαιρούσε πλευρές του ασθενούς. Με αυτό τον τρόπο συμπιεζόταν ο ασθενικός πνεύμονας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ανακουφίζεται ο ασθενής και τις περισσότερες φορές έκλειναν και οι πληγές στον πνεύμονα και έτσι θεραπευόταν.

1.2 Τα σχέδια ετοιμάστηκαν, το κτίσιμο άρχισε το 1950 και τελείωσε το 1954

Τα σχέδια για την επέκταση του Σανατορίου έγιναν το 1949, αυτό φαίνεται και από την επιστολή που απέστειλε ο Αποικιακός Γραμματέας

ευρισκόμενος στο θερινό γραφείο του στο Τρόδος. Τότε θυμήθηκε την Κυπερούντα και ζήτησε γραπτώς από τον Διευθυντή Δημοσίων Έργων να τον πληροφορήσει αν έχουν περατωθεί τα τελικά σχέδια. Αυτό έγινε στις 06/09/1949 και το κτίσιμο άρχισε το έτος 1950. Το 1954 η επέκταση τελείωσε και παραδόθηκε σε χρήση. Αυτά είναι καταγραμμένα στον σχετικό φάκελο που φέρει αριθμό 479/1935/3 και ευρίσκεται στο Κρατικό Αρχείο.

479/35/3.

COLONIAL SECRETARY'S OFFICE,
T R O O D O S.

The Colonial Secretary is directed to refer to the Director of Medical and Health Services' letter No.217/39 (copy of which was sent to the Director of Public Works) and to enquire whether the final plans regarding extensions to the Kyperounda Sanatorium have by now been prepared.

6th September, 1949.

The Director of Public Works.

Η επιστολή του Γραμματέα της Αποικίας με την οποία ζητά από τον Διευθ. Δημοσίων Έργων, τα σχέδια της νέας πτέρυγας του σανατορίου.

Η νέα πτέρυγα του санατορίου όπως είναι σήμερα. Η πρώτη φωτογραφία δείχνει το σημείο στο οποίο έγινε η ένωση της νέας πτέρυγας με την παλαιά.

2. Ο DR BEVAN ΑΦΥΠΗΡΕΤΗΣΕ ΠΡΩΩΡΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1955

2.1 Οι πιθανοί λόγοι αφυπηρέτησης του Dr Bevan

Ο Dr Bevan αφυπηρέτησε το 1955 και, επειδή γεννήθηκε το 1905, ήταν μόνο 50 ετών. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να υπέβαλε παραίτηση και αφυπηρέτησε πρόωρα.

Οι δύο πιθανοί λόγοι της πρόωρης αφυπηρέτησης του κατά τη γνώμη μου ήταν οι εξής: Ο πρώτος πιθανός λόγος ήταν ότι ανακαλύφθηκαν τα φάρμακα για την φυματίωση και άρχισαν να χρησιμοποιούνται σε μεγάλη κλίμακα, με αποτέλεσμα η ασθένεια να αρχίσει να καταπολεμείται και έτσι οι μηχανικοί τρόποι με εγχειρίσεις σταδιακά σταμάτησαν. Τότε ο Bevan πρέπει να συνειδητοποίησε ότι η παρουσία του ήταν πλέον περιττή.

Ο δεύτερος λόγος της πρόωρης αφυπηρέτησης του ίσως να ήταν και το γεγονός ότι το 1955 ξεκίνησε ο αγώνας της ΕΟΚΑ. Η αγγλική κυβέρνηση την εποχή εκείνη, χρησιμοποιούσε τους Άγγλους μόνιμους κάτοικους της Κύπρου που γνώριζαν πρόσωπα και καταστάσεις προς όφελός της, αξιοποιώντας τους καταλλήλως. Έτσι και ο Dr Bevan ιδιώτευσε και άνοιξε δικό του ιατρείο στον Σαϊττά και εντός ολίγου διορίστηκε από τον Κούκουλα, τον Διευθυντή του Αμιάντου, και ιατρός του μεταλλείου Αμιάντου. Την εποχή εκείνη ο Αμιάντος ήταν ολόκληρη πολιτεία. Διέθετε δικό του σχολείο, δικό του νοσοκομείο, μέχρι και δικό του Ιερό Ναό.

Αυτές οι εικασίες είναι εύλογες και ταιριάζουν με τα γεγονότα που προηγήθηκαν, καθώς επίσης και με αυτά που ακολούθησαν.

2.2 Μετά την αφυπηρέτηση του Dr Bevan κανένα άλλο κτήριο δεν κτίστηκε.

Είναι γεγονός ότι όσα έγιναν από πλευράς κτηρίων και κατασκευών στο Σανατόριο Κυπερούντας έγιναν όλα επί εποχής του Bevan. Όλα έγιναν με ανάμειξή του και μετά που αφυπηρέτησε δεν έγινε τίποτε άλλο, από πλευράς κτισμάτων. Αυτό οφείλουμε να του το αναγνωρίσουμε και να το καταγράψουμε.

Το μόνο που κτίστηκε μετά από την αφυπηρέτηση του Βεναπ είναι το παρεκκλήσιο, του νοσοκομείου, που έχει κτιστεί στον χώρο αθλοπαιδιών που ασκούσαν τα γερμανόπουλα και είναι αφιερωμένο στον Άγιο Κενδέα. Το παρεκκλήσιο εκτός του ότι είναι μία παρηγοριά για τους ασθενείς και τους συγγενείς τους που τους επισκέπτονταν, συνέβαλε και σε κάτι άλλο. Συγκεκριμένα όταν η διεύθυνση του σανατορίου δημιούργησε χώρο στάθμευσης, καταργώντας τον χώρο των αθλοπαιδιών και του γρασιδιού, η παρουσία της εκκλησίας, υποχρέωσε τους αρμόδιους, να περιορίσουν τον χώρο στάθμευσης και να διατηρηθεί ως κήπος το μέρος που βρισκόταν γύρω από την εκκλησία.

Το εκκλησάκι του Αγίου Κενδέα που κτίστηκε στον κήπο, μπροστά από τη νέα πτέρυγα το 2010.

3. Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ BEVAN

3.1 Ο Bevan εκτελέστηκε από την ΕΟΚΑ

Ο Bevan, ενώ ήταν ιατρός στο Νοσοκομείο Αμιάντου, είχε εκτελεστεί από την ΕΟΚΑ. Στα απομνημονεύματα του Αρχηγού της ΕΟΚΑ, Στρατηγού Γεωργίου Γρίβα Διγενή, και συγκεκριμένα στο **παράρτημα** όπου αναγράφονται τα κυριότερα γεγονότα του αγώνος, αναφέρει στη σελ. 21:

«8-11-56: Εις το Νοσοκομείον Αμιάντου επιροβολήθη θανασίμως υπό πατριώτου ο Βρεττανός Ιατρός Τσάρλς Μπέβαν, πράκτωρ της Ιντέλλιντζενς Σέρβις.»

Ο Bevan είχε την ατυχία να εξετάζει ένα προδότη , που μόλις είχε εκτελεστεί από την ΕΟΚΑ, αλλά δεν είχε πεθάνει επί τόπου, με αποτέλεσμα προτού εκπνεύσει να αναφέρει ποιος τον πυροβόλησε. Ως φαίνεται η ΕΟΚΑ για προληπτικούς λόγους διέταξε την εκτέλεσή του, η οποία έγινε με τον εξής τρόπο. Δύο αγωνιστές της ΕΟΚΑ προσήλθαν στο ιατρείο του στον Αμιάντο. Ο ένας προσποιείτο τον ασθενή και ο άλλος τον συνόδευε ως φίλος του. Σύμφωνα με μαρτυρία του Στέλιου Σουρμελή, ο «ασθενής» είχε τρίψει τις μασχάλες του με πιπέρι, με αποτέλεσμα το θερμόμετρο να δείχνει υψηλό πυρετό. Όταν άρχισε η εξέταση του «ασθενούς», ο συνοδός του σκότωσε τον Bevan. Αυτό έγινε στις 08/11/1956. Το γεγονός ότι ο Bevan, πέθανε ενώ εξέταζε ασθενή, αποδεικνύεται και από τα λόγια που η γυναίκα του Elizabeth, όπως θα δούμε πιο κάτω, έγραψε πάνω στην επιτύμβια πλάκα: **«πέθανε υπηρετώντας τον Θεό και τους συνανθρώπους του»**.

Υπάρχει και η εκδοχή ότι ο Bevan, ήταν πράκτορας της Intelligence Service. Αυτά αναφέρονται και σε έκθεση του αγωνιστή της ΕΟΚΑ και τότε αστυνόμου στην περιοχή Χρύσανθου Αναστασιάδη πατέρα του σημερινού προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας κ. Νίκου Αναστασιάδη. Η έκθεση αυτή ευρίσκεται στην σελ. 558, στο βιβλίο **«Χρονικό της ΕΟΚΑ»**, την οποία και παραθέτω.

Η Εκτέλεσις του Άγγλου πράκτορος Μπέβαν.

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ, άστυνομικός, άφηγείται τὰ ἑξῆς: «Τὸν Νοέμβριον 1955 ανέλαβα τὴν δι-όκησιν τοῦ άστυνομικοῦ σταθμοῦ Ἀμιάντου ὡς Λοχίας. Τὴν 15/11/1955 ἐμυήθην ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἀγίου Μάμαντος Λεμεσοῦ Ἀβραάμ Νικόλα «Ἀβδελλά». Ἡ πρώτη ἀποστολὴ πού μοῦ ἀνετέθη ἦτο ἡ παρακολούθη-σις τῶν κινήσεων τῶν Ἀγγλων, οἱ ὁποῖοι ἐστάθμευσαν ἐντὸς τοῦ άστυνομικοῦ σταθμοῦ, ἡ συλλογὴ πληρο-φοριῶν, ἡ παρακολούθησις τῶν μηνυμάτων πού ἐστελλόντο καὶ ἐλαμβάνοντο ὑπὸ τῶν Ἀγγλων (45 κομμάν-τος) δι' άσφυρμάτου εἰρικομένου ἐντὸς τοῦ άστυνομικοῦ σταθμοῦ, σχεδιάγραμμα τοῦ σταθμοῦ με ἄλλας τὰς λεπτομερεῖας ἀποθήκης καὶ φυλάκιου στὴν τοποθεσίαν «Κομπρέσσου». Εἰς τὸ φυλάκιον ἔμενον 13 Ἀγγλοι κομμάντος τοῦ 45ου Τάγματος. Τὴν 21/11/1955 τὸ ἀπόγευμα εἰδοποιήθην ὑπὸ τοῦ «Ἀβδελλά» ὅτι τὸ βρά-δυ τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὸ φυλάκιον θὰ προσεβόλλετο ὑπὸ τῆς Ε.Ο.Κ.Α. καὶ ὅτι ἔπρεπε μετὰ τὴν ἐπιθέσιν νὰ με-ταβῶ ἐπὶ τόπου νὰ δῶ τὰ ἀποτελέσματα καὶ νὰ στείλω ἔκθεσιν.

Εἰς τὴν ἀποστολαίεσιν ἔκθεσιν ἀνέγραφα ὅτι ἐκ τῶν 13 Ἀγγλων φρουρῶν μόνον οἱ δύο ἔζησαν οἱ δὲ 11 ἔμειναν νεκροὶ στὸ πεδίον τῆς μάχης. Αὐτὸ τὸ εἶδα με τὰ μάτια μου.

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1955 ἔλαβα ὁδηγίας ἀπὸ «Ἀβδελλά» νὰ μαζέψω ἔκρηκτικὰ ὕλας. Τὸν ἴδιον μῆνα παρέδωκα εἰς «Λόροτσον», Κουλλαπὴν ἐξ Ἀγίου Μάμαντος, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ «Ἀβδελλά» καὶ τοῦ άστυνο-μικοῦ Ἀνδρέα Ἰερειδῆ μίαν κάσιν δυναμίτας, 30 πακέττα φυσικὰ κινητικῶν ὀπλῶν καὶ 3 ὀκάδες πυρίτιδας, εἰς δὲ τὸν «Ἀβδελλά» παρέδωκα ἓνα περίστροφον 0,45.

Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1956 μῆσω τοῦ ἐκ Κάτω Ἀμιάντου Σωκράτη Παντελίδη, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸ ψευδῶ-νον «Σεραφεῖμ», ἦλθα σὲ ἐπαρῆν με τὸν ἀείμνηστον Λέναν «Γίγαστα» καὶ Κώστα Κινηγόν. Εἶχα συχνὰς ἐπαφὰς με τὸν Λέναν καὶ αἱ συναντήσεις μας ἐγίνοντο στὰ σπῆτια τῶν Ψιλλίτα καὶ Λάμπρου Χριστοῦ Μακρῆ. Στὸ σπῆτι τοῦ Μακρῆ εἶχα τὴν τιμὴν νὰ συναντήσω καὶ τὸν ἀείμνηστον Γρηγόρη Λύεστιου.

Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἔκαμα πολλὰς μεταφορὰς ὀπλῶν καὶ πυρομαχικῶν ἐκ Λεμεσοῦ εἰς Ἀμιάντον καὶ ἐξ Ἀμιάντου εἰς τὰ περίε χωρία.

Εἰδοποίησα πολλὰς ἀναρτικὰς ομάδας, αἱ ὁποῖαι οὕτω ἀπέφυγον τὴν σύλληψιν. Τὸν Αὐγούστου 1956 εἶχα ὁδηγίας νὰ παρακολουθῶ τὸν ἐκ Κυπερούτας Ἀχιλλέα Εὐσταθίου, ὁστις συνελήφθη ὑπὸ τῶν Ἀγγλων καὶ ἐπερόδωσε χωριανοῦς του καὶ παρέδωκεν ὀπλισμὸν τῆς Ὀργανώσεως.

Τὴν 16/8/56 εἰδοποιήθην ὑπὸ «Ἀβδελλά» ὅτι ὁ Ἀχιλλέας Εὐσταθίου θὰ ἐκτελεσθῆ εἰς Ἀμιάντον στὸ μέ-ρος πού ἐργάζεται. Πράγματι τὴν 13.30 ὥραν τῆς ἰδίας ἡμέρας ὁ προδότης ἐξετελέσθη.

Μόλις εἰδοποιήθην, ἔτρεκα στὸ Νοσοκομεῖον Ἀμιάντου, ὅπου βρῆκα τὸν Ἀγγλον ἱατρὸν Μπέβαν, ὁ ὁποί-ος τοῦ ἔκαμιν ἀνάκρισιν, διότι δὲν ἀπέθανεν ἀμέσως. Τὸν ἐρωτοῦσεν ποῖος τὸν ἐπιτροβόλησεν καὶ ποῖους ἔε-ρει ἀπὸ τὸν Ἀμιάντον ὡς μέλη τῆς Ε.Ο.Κ.Α. Ἐπεμῆρην καὶ εἶπα στὸν ἱατρὸν νὰ μὲ ἀφήσῃ νὰ τοῦ κάνω ἐγὼ ἀ-νάκρισιν, ἀλλὰ ὁ Μπέβαν μὲ ἐβγαλεν ἔξω ἀπὸ τὸν θάλαμον, ὅπου εὕρισκετο ὁ προδότης. Αὐτὸ τὸ συμβάν ἔλαβεν χώραν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἱατροῦ Παντελῆ Τυρπητᾶ καὶ τοῦ φαρμακοποιοῦ Κούμα. Ὅταν ὁ προδότης ἀρχίσει νὰ ἀνθρώων ὠρισμένας λέξεις τότε ὁ Μπέβαν ἐβγαλεν ἔξω ἀπὸ τὸν θάλαμον τὸν ἱα-τρὸν καὶ τὸν φαρμακοποῖον καὶ ἔμειναν μόνου. Ὅταν ὁ προδότης ἐξέπνευσεν με ἔκάλεσε ὁ Μπέβαν στὸ γραφεῖ-ον του καὶ με ἐρωτοῦσεν ἂν γνωρίζω κανένα πρόσωπον με τὸ ὄνομα Ἀπόστολος. Τὸν ἐρώτησα τί συμβαίνει καὶ μοῦ ἀπεκάλυξεν ὅτι τοῦ τὸ ἀπέφερεν ὁ προδότης.

Τὴν ἴδιαν ἡμέραν τὸ ἀπόγευμα ὅταν κατέφθασαν ἐκ Πλατρῶν οἱ Ἀγγλοι ἀνακριτὰ, Μπάρλοου, Σέιβορικ καὶ ὁ άστυνομικός Λη μοῦ ὑπέβαλον τὴν ἴδιαν ἐρώτησιν γιὰ τὸ ὄνομα Ἀπόστολος. Ἀμέσως ὑπομιάσθη ὅτι ὁ Μπέβαν συνέλεγε πληροφορίας τὰς ὁποῖας μετέδιδε στοὺς Ἀγγλους.

Διεβίβαζα τὸ κάθε τί, καὶ ἔλαβα ὁδηγίας νὰ παρακολουθῶ τὸν Μπέβαν ὁ ὁποῖος ἐγνωρίζε πολὺ καλὰ τὴν Ἑλληνικὴν.

Ὁ άστυνομικός ΛΗ μοῦ ὑπέδειξε οἰανδήποτε ὥραν ἔρχεται ὁ Μπέβαν στὴν άστυνομίαν νὰ τοῦ ἐπιτρέπω νὰ χρῆσιμοποιῆ τὸ άσφυρμάτου τηλεφῶνον τοῦ σταθμοῦ ὡς καὶ ἐκεῖνο τοῦ στρατοῦ. Αὐτὰς τὰς ὁδηγίας ὁ άστυνομικός Λη μοῦ ἔδωκεν παρουσίᾳ τοῦ Ἀνδρέα Ἰερειδῆ ἀπλοῦ άστυνομικοῦ πού εἶχα μαζί μου, μέλους τῆς Ε.Ο.Κ.Α.

Αἱ ὁδηγία αὐτὰ ἐδόθησαν καὶ στὸν Ἀγγλον λοχίαν κομμάντος τοῦ 45ου τάγματος ὀνόματι «Σάζτον». Ἐκτοτε ὁ Μπέβαν δύο ἕως τρεῖς φορές τὴν ἑβδομάδα ἐπισκέπτετο τὸ γραφεῖον μου καὶ ἀφοῦ μᾶς ἐβγαζε ὅλους ἔξω ἐπεκονῶνε με τῆς Πλάτρης, πότε με τὸ ἀρχηγεῖον τῆς άστυνομίας καὶ πότε με τὸ ἀρχηγεῖον τοῦ 45ου Τάγμα-τος τῶν κομμάντος. Οἱ μόνου πού μπορούσαν νὰ μείνουν ἐντὸς τοῦ γραφείου μου κατὰ τὴν ὥραν αὐτὴν ἦσαν οἱ Ἀγγλοι στρατιῶται καὶ ὁ Τούρκος άστυνομικός ὀνόματι Μεχμέτ ἀριθμὸς 1234.

Ὁ Λένας μοῦ ὑπέδειξε, πάσῃ βυσίᾳ, νὰ ἀκούσω ἢ νὰ πληροφορηθῶ ὅσα διεβίβαζεν ὁ Μπέβαν. Με χίλια δύο μέσα κατώρθωσα νὰ πληροφορηθῶ ἀπὸ τὸν Λοχίαν Σάζτον καὶ τὸν Τούρκον άστυνομικὸν Μεχμέτ ὅτι ὁ Μπέβαν διεβίβαζε πληροφορίας σχετικὰς με τὰ μέλη καὶ τὴν δράσιν τῆς Ὀργανώσεως, σὲ δύο δὲ περιπτώσεις καὶ ὀνόματα μελῶν αὐτῆς. Διὰ τὰ διευκολύουσεν τὸν Μπέβαν στὸ ἔργον του, μέρος τῆς φρουρᾶς τοῦ σταθμοῦ μετακομίσθη σὲ ἓνα σπῆτι δίπλα ἀπὸ τὸ σπῆτι τοῦ Μπέβαν. Ἡ φρουρὰ ἔμεινε ἐκεῖ γιὰ 15 ἡμέρας περίπου καὶ μετὰ ἐπέστρεψεν πάλιν στὸν σταθμὸν.

Τὴν 4/11/1962 περὶ τὴν 20.30 ὥραν παρακάθησα σὲ συνεδρίασιν, προκειμένου νὰ συζητηθῆ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ Μπέβαν, εἰς τὸ σπῆτι τοῦ Ψιλλίτα ἐκ Παλαχωρίου, πού ἐργάζεται ὡς ἐπιστάτης εἰς τὸν Ἀμιάντον καὶ εἶχεν σπῆτι στὴν περιοχὴν «Κομπρέσσου» τοῦ Ἀμιάντου. Στὴν συνεδρίασιν αὐτὴν ἔλαβον μέρος οἱ:

1) Ἀείμνητος Λένας «Γίγασ» 2) Κώστας Κινηγός 3) Ἀείμνητος Εὐαγόρας Παπαχριστοφόρου «Ζέρ-βα» 4) Ὁ γράφων Χρυσάνθος Ἀναστασιάδης 5) Ψιλλίτας 6) Μαρούλα Ψιλλίτα, κόρη τοῦ Ψιλλίτα, ἡ ὁ-ποία ἐργάζεται τότε ὡς νοσοκόμος στὸ νοσοκομεῖον Ἀμιάντου καὶ 7) ὁ Σωκράτης Παντελίδης (Σεραφεῖμ) ἐκ

Κάτω 'Αμιάντου. 'Αντηλλάγησαν γνώμαι πῶς θὰ γίνη ἡ ἐκτέλεσις, καθόσον, ὡς εἶπαν οἱ Λένας καὶ Εὐαγόρας, ὑπάρχει διαταγή τοῦ 'Αρχηγοῦ νὰ κτελεσθῇ ὁ Μπέβαν, ὅστις εἶναι μέλος τῆς 'Ἰντελιτζένς Σέρβης.

'Η ἐκτέλεσις ἀπεφασίσθη νὰ γίνη τὴν 8/11/56 καὶ διατάχθη νὰ ἐτοιμάσω σχεδιάγραμμα τοῦ νοσοκομείου 'Αμιάντου καὶ νὰ στείλω ὄλους τοὺς ἀστυνομικοὺς τοῦ σταθμοῦ γιὰ καθήκον ἐξω τοῦ 'Αμιάντου τὴν ἡμέραν τῆς ἐκτέλεσεως.

'Η ἀπομάκρυνσις τῶν ἀστυνομικῶν ἐπεβάλλετο, διότι τὸ σχέδιον προέβλεπε τὸ ἴδιον βράδυ τῆς ἐκτέλεσεως τοῦ Μπέβαν νὰ γίνη ἐπίθεσις καὶ κατὰ τοῦ ἀστυνομικοῦ σταθμοῦ. Αὐτό, ὡς ἐνθυμούμαι, τὸ ἐξήτησεν ὁ ἀειμνητος Εὐαγόρας Παπαχριστοφόρου.

Τὴν 5/11/56 τῆ συνεργασίᾳ τῆς Μαρούλας Ψιλλίτα ἐτοίμασα τὸ σχεδιάγραμμα τοῦ νοσοκομείου καὶ αὐτῆ-μερὸν τὸ ἔστειλα πρὸς μελέτην.

Τὴν 6/11/56 περὶ τὴν 11ν ὥραν εἰδοποιήθην μῆσω τοῦ συνδέσμου μου (Σεραφεῖμ) ὅτι ἡ ἐκτέλεσις θὰ ἐλάμβανεν χώραν τὸ βράδυ τῆς ἰδίας ἡμέρας καὶ ὅτι δὲν θὰ κτυποῦσαν τὸν ἀστυνομικὸν σταθμὸν, ἀλλὰ θὰ ἐστῆ-νετο ἐνῆδρα πρὸ κάτω ἀπὸ αὐτόν, περίπου 500 ἄρδεις, στὴν τοποθεσίαν «Βρῦση τοῦ 'Αλητσαουσ» δηλαδὴ στὸ μέσον τῆς ἀποστάσεως τοῦ δρόμου μεταξὺ νοσοκομείου καὶ ἀστυνομικοῦ σταθμοῦ. Τὸ σχέδιον τῆς ἐκτέλεσεως ἔμενε τὸ ἴδιον. Τὸ ἀπόγευμα τῆς 6/11/56 περὶ τὴν 16.00 ὥραν εἰδοποιήθη ὅτι μὲ ἤθελεν ὁ Λένας στὸ σπι-τι τῆς Μαρούλας Ψιλλίτα.

Τὴν 20.30' ὥραν μετέβην ἐκεῖ καὶ συνήτησα τὰ ἴδια πρόσωπα πού ἀνέφερα πρὸ πάνω. 'Ἐγινον ὠρισμέ-νες ἐπισηγήσεις γιὰ τὸ σχεδιάγραμμα καὶ συνεζητήθη καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῆς 'Αγγλίδος νοσοκόμου Μόρισσον, ἡ ὁποία συνεργάετο στενά μὲ τὸν Μπέβαν. Τελικὰ ἀπεφασίσθη νὰ μὴ ἐκτελεσθῇ αὕτη.

Τὸ σχέδιον πού καθηρήθη ἦτο τὸ ἑξῆς: 'Ο Παπαχριστοφόρου θὰ ἐπαῖρει ὠρισμένον φάρμακον διὰ νὰ ὑπόψῃ ὁ πυρετὸς του καὶ θὰ ἐπισκέπτετο τὸ νοσοκομεῖον ἰσχυρίζόμενος συνάμα ὅτι ἔχει πόνους στὸ δεξιὸν μέ-ρος τῆς κοιλίας του. 'Η Μαρούλα θὰ τοῦ ἐβαλεν τὸ θερμομέτρον καὶ θὰ εἰδοποιεῖ τὴν νοσοκόμην Μόρισσον, ἡ ὁποία μὲ τὴν σειράν τῆς θὰ εἰδοποιεῖ τὸν Μπέβαν νὰ κατεβῇ ἀπὸ τὸ σπίτι του στὸ νοσοκομεῖον.

Μόλις οὗτος κατέφθανε, ἄλλοι ἄνδρες τῆς ΕΟΚΑ θὰ τὸν ἐξετέλουν. 'Ἐπίσης ἀπεφασίσθη ἡ ἐκτέλεσις νὰ γίνη στὴς 8/11/56 μεταξὺ τῆς 19.00 καὶ 20.00 ὥρας. Πράγματι ὅλα ἐγινον ὅπως ἀπεφασίσθη.

Κατόπιν τῆς ἐκτέλεσεως τοῦ Μπέβαν οἱ 'Αγγλοι δὲν μὲ ἐβλεπαν μὲ καλὸ μάτι καὶ συχνὰ ἐρευνουσαν τὸ σπι-τι μου καὶ τελικὰ μὲ μετέθεσαν εἰς Λεμεσό, στὸν ἀστυνομικὸν σταθμὸν 'Αγίου Νικολάου, ὅπου ἦμον ὑπεύθυ-νος διὰ τὴν περιοχὴν 'Αγίας Φύλας, Παλώδιας, Σπιταλλίου, Φασούλας μέχρι τῆς Μαθηκολώνης, ὅπου συνε-δῆθη μὲ τὸν ἀδελφὸν τοῦ ἀειμνητοῦ Παπαχριστοφόρου καὶ τὸν ἀξιωματικὸν τῆς ἀστυνομίας Γεώργιον Γεωρ-γιάδη ἐξ 'Αγ. Φυλάεως, ὡς καὶ μὲ τὴν Σούλαν Γεωργίου Σοφοκλέους πού κατὰ κτὲ τότε εἰς Λεμεσό στὴν ὁδὸν 'Αγίου Σπυρίδωνος καὶ ἦτο τῆς ὁμάδος Λαυτείου Γυμνασίου.

Τὸν Μάρτιον 1957 μετὰ τὴν μάχην Πελενδριοῦ – Χανδριῶν, ὅπου ἔπεσαν ὁ Τσαγγάρης ἐκ Πελενδριοῦ καὶ ὁ Λένας ἐπληρώθη, ὁ ἀειμνητος Εὐαγόρας Παπαχριστοφόρου μὲ τὸν 'Ασισάντην ἔφθασαν στὴν Λεμεσό, ὅ-που γιὰ 15 ἡμέρας τοὺς φιλοξενουσα στὸ σπίτι μου εὐρισκόμενον τότε στὴν ὁδὸν 'Αλασίας καὶ ἐκολούθη τοὺς μετέφερα στὸ σπίτι τῆς Σούλας Γεωργίου Σοφοκλέους.

Τὸν Μάιον 1958 συνελήφθη ὁ ἐκ Παλώδιας Λεμεσοῦ Νίκος Εὐαγόρου μὲ τὸν Τάκην, υἱὸν τοῦ Πατὰ τῆς Πα-λώδιας. Στὴν κατοχὴν τοῦ Νίκου Εὐαγόρου εὐρέθησαν 4 ἐπιστολαὶ τῆς 'Οργανώσεως. 'Ο 'Αγγλος Λαχίας Γουίλ, 'Ἰρλανδὸς τὴν καταγωγὴν, ὁ ὁποῖος ἐστάθμευε μαζί μου εἰς τὸν 'Αγ. Νικόλαον, μού τὰς ἔδωκε πρὸς μ-τάφρασιν εἰς τὴν ἀγγλικὴν πρὶν τὰς παραδώσῃ στὸ Σπέσιαλ Μπράντς.

'Ιόλις εἶδα τὸ περιεχόμενον ἀντελήφθη ὅτι ἀπηυθύνοντο πρὸς τὸν τομεάρχην Σταύρον Σταύρου πού ἐγνώριζα ὅτι εὐρισκετο στὴν περιοχὴν Φασούλας – Μαθηκολώνης.

Μέσω τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Εὐαγόρα, 'Ηροδότου, εἰδοποιήσα ἀμέσως ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν καὶ αἱ ἀνταρτι-καὶ ὁμάδες ἔφυγον. Τὴν ἐπομένην τῆς συλλήψεως ἤρχισαν αἱ ἐρευναι εἰς τὴν περιοχὴν Φασούλας – Μαθη-κολώνης.

Ἡ ἐκθεση τοῦ αστυνόμου καὶ αγωνιστῆ τῆς ΕΟΚΑ Χρύσανθου Αναστασιάδη που ὑπάρχει στο «Χρονικὸ τῆς ΕΟΚΑ» καὶ ἐκδέτεται τα γεγονότα γύρω ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Βεναν.

3.2 Ὁ τάφος τοῦ Βεναν

Ὁ τάφος τοῦ Βεναν εὐρίσκεται στο Κοιμητήριον τῶν Ἀγγλικανῶν στὴν Λευκωσία, ἐπὶ τῆς Λεωφόρου Κυριάκου Μάτση, στους Ἁγίους Ὁμολογητές. Στὴν ἐπιτύμβια πλάκα γράφει τα ἀκόλουθα:

Sacred to the memory of Charles Edward Bevan. Born 28th May 1905.
Killed 8th November 1956 at Amiandos Pioneer of Tuberculosis services.
CYPRUS. Beloved husband of Elisabeth Bevan.
+ He died as he lived serving God and his fellow men.

Μετάφραση στα ελληνικά:

Εις ανάμνηση του Charles Edward Bevan, που γεννήθηκε στις 28 Μαΐου το 1905 και δολοφονήθηκε στις 08 Νοεμβρίου το 1956 στον Αμιάντο. Πρωτοπόρος στην Υπηρεσία αντιμετώπισης της φυματίωσης στην Κύπρο. Πολυαγαπημένος σύζυγος της Elizabeth Bevan. Πέθανε όπως έζησε σε όλη του τη ζωή, υπηρετώντας τον Θεό και τους συνανθρώπους του.

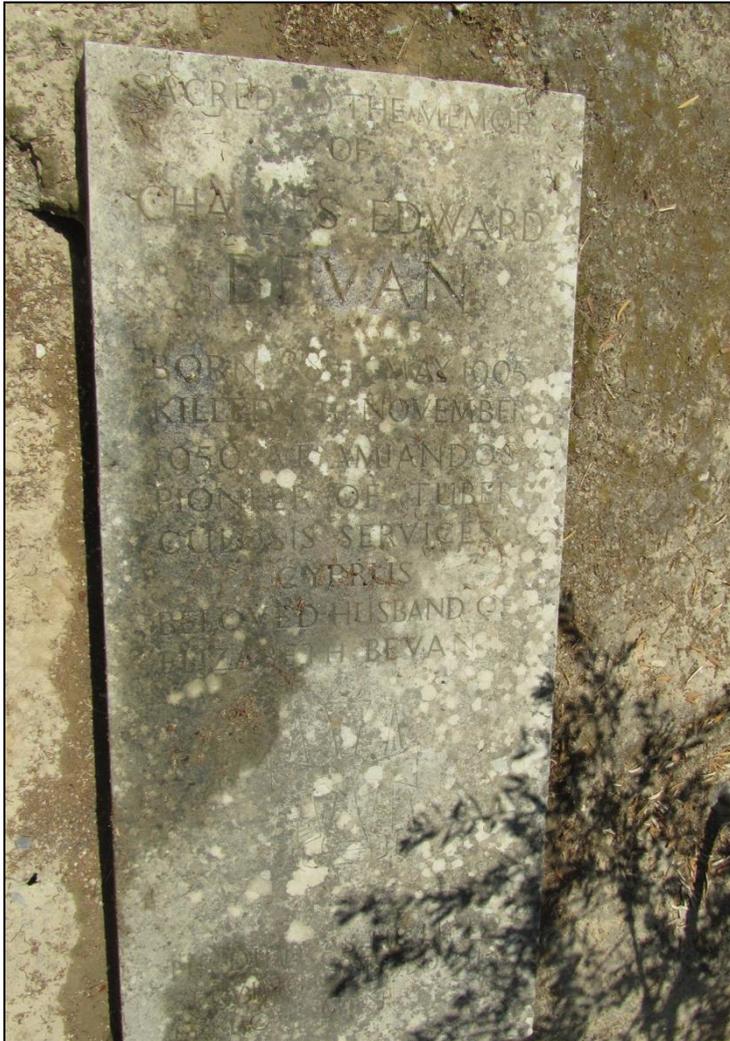

*Το κοιμητήριο των Αγγλικανών στους Αγίους Ομολογητές
όπου ευρίσκεται ο τάφος του Bevan.*

3.3 Ο θάνατος της Elizabeth

Σύμφωνα με μαρτυρία της Χαραλαμπίας Μόρνη, η οποία εργαζόταν στην οικία του Bevan επί σειρά ετών, κάποια στιγμή ειδοποιήθηκε και παρευρέθηκε στην πιο κάτω τελετή.

Έφτασε από την Αγγλία η τέφρα της Elizabeth και παρουσία Αγγλικανού ιερέως ανοίχθηκε σπή, στην νοτιοδυτική γωνία της επιτύμβιας πλάκας του Bevan και τοποθετήθηκε για να ευρίσκεται κοντά στον σύζυγό της.

Η επιτύμβια πλάκα στην οποία είναι χαραγμένα τα λόγια που έγραψε η σύζυγος του Elizabeth. Στην νοτιοδυτική πλευρά της έχει τοποθετηθεί η τέφρα και της ίδιας που εστάλη από την Αγγλία μετά τον θάνατό της.

3.4 Σημείωση

Σημειώνουμε ότι ο Bevan είχε τρεις κόρες, μία από τον πρώτο του γάμο και δύο που απέκτησε με την Elizabeth, που ήταν sister νοσοκόμα. Όσον αφορά την πρώτη σύζυγο του, υπάρχουν δύο εκδοχές. Ο Κυριάκος Χαραλάμπους αναφέρει ότι κατά την εκκένωση της Αμμοχώστου, που έγινε το 1942, η τότε σύζυγος του Bevan μαζί με την κόρη της κατέφυγαν στη Νότια Αφρική, όπου και χάθηκαν τα ίχνη τους. Η δεύτερη εκδοχή είναι ότι η σύζυγος του κατέληξε στην Αγγλία, στο σπίτι της και όταν ο Bevan σε μία επίσκεψή του στην Αγγλία κτύπησε την πόρτα του σπιτιού του, σε ερώτηση: **«ποιος είναι;»** αυτός απάντησε: **«ο σύζυγός σου»**. Αυτή δεν του άνοιξε λέγοντάς του: **«ο σύζυγός μου αυτή τη στιγμή είναι στο σπίτι μαζί μου»**. Έτσι ο Bevan, συνειδητοποίησε ότι η σύζυγος του τον εγκατέλειψε και πήρε άλλο άντρα. Αυτός σαν γνήσιος **«άγγλος»** που ήταν αποχώρησε με ευγένεια και επέστρεψε στην Κύπρο και είναι τότε που άφησε και γενειάδα για λίγο καιρό. Ίσως να ισχύουν ταυτόχρονα και οι δύο εκδοχές. Δηλαδή να πήγε κατ' αρχάς στη Νότια Αφρική και στη συνέχεια, όταν ενδεχομένως βελτιώθηκαν οι συνθήκες από τον πόλεμο, να επέστρεψε στο σπίτι της στην Αγγλία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΙΟΙ ΕΠΙΣΚΕΦΘΗΚΑΝ ΤΟ
ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ

1. ΒΙΒΛΙΟ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ

1.1 Σχόλια και παρατηρήσεις για το βιβλίο επισκεπτών

Δεν είναι γνωστό εάν υπήρχε βιβλίο επισκεπτών του Σανατορίου επί εποχής Bevan. Αν όμως υπήρχε, αυτό θα κάλυπτε την περίοδο 1942-1955, πράγμα απίθανο, διότι δεν ήταν δυνατό να γέμιζε το βιβλίο αυτό σε μία δεκαετία και το υπάρχον να υφίσταται μέχρι σήμερα, έχουν περάσει ήδη εξήντα χρόνια. Μάλλον ο Bevan δεν ένοιωσε την ανάγκη να δημιουργήσει ένα τέτοιο βιβλίο.

Το υπάρχον μέχρι σήμερα βιβλίο επισκεπτών φέρει ως πρώτη υπογραφή αυτήν της Mary Harding, που ήταν σύζυγος του τότε κυβερνήτη Sir John Harding. Στα δεξιά της υπογραφής της έγραψε Government House Cyprus. Επισκέφθηκε το Σανατόριο στις 12 Απριλίου, που σύμφωνα με τις υπογραφές που ακολουθούν, πρέπει να ήταν το 1957. Στην ίδια σελίδα υπάρχει στις 18/12/1957 η υπογραφή του τότε κυβερνήτη Sir Hugh Foot, ο οποίος έγραψε δεξιά Governor.

Σύμφωνα με τις έρευνες που έχουμε κάνει, διαπιστώσαμε ότι και οι προηγούμενοι κυβερνήτες αισθάνθηκαν την ανάγκη και επισκέφθηκαν το Σανατόριο Κυπερούντας, αλλά δεν έχουμε τις υπογραφές τους, διότι δεν υπήρχε τότε το βιβλίο επισκεπτών.

Με την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας ο Πρόεδρος Αρχιεπίσκοπος Μακάριος στις 30/10/1960 επισκέφθηκε το Σανατόριο. Στις 15/10/1967 επίσης επισκέφθηκε το Σανατόριο ο Μητροπολίτης Κυρηνείας Κυπριανός, στην δικαιοδοσία του οποίου υπαγόταν τότε η Κυπερούντα.

1.2 Παράθεση μερικών σελίδων και σχετικές φωτογραφίες

Παραθέτουμε μέρος του βιβλίου επισκεπτών που πήραμε από τον Αναπληρωτή Διευθυντή Νοσοκομείου γιατρό Αντρέα Καυκαλιά. Παραθέτουμε επίσης και σχετικές φωτογραφίες, τις οποίες πήραμε από το Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών και από το βιβλίο του Κυριάκου Χαραλάμπους.

date	signature	office
April 12 th	Mary Harding	Government House Cape
"	J. H. Clark	N. I. & S. I. S. S. S.
June 1944	Maroula Teronias	Welfare office, Hon. Secretary and T.B.
10.10.57	Kleora Paryman	Linnacool
10.10.57	M. Walla	Linnacool
10.10.57	D. H. S.	"
24.9.57	R. S. P. Wayne	Comms. T. Woodoo, Platoo.
10.5	High Foot	Governor
31.12.57	Kleora Paryman	Labour Officer, Linnacool
9.2.58	James Bishop	The Times, London.
9.2.58	J. H. Clark	D. H. S.
2.3.58	J. H. Clark	Linnacool via London
"	J. H. Clark	D. H. S.
17.3.58	M. Walla	Manga of Linnacool.
27.3.58	Kleora Paryman	E. E. P. W. D. Linnacool
"	R. S. P. Wayne	L. Officer, Linnacool
14.4.58	J. H. Clark	Comms. T. Woodoo
7.58	Flora N. Walla	Chief Nursing Officer, Linnacool
"	T. H. S.	Linnacool
8.58	J. H. Clark	Linnacool
9.58	J. H. Clark	Linnacool
10.58	J. H. Clark	D. H. S.
"	J. H. Clark	D. H. S.
12.58	L. Woodoo	Linnacool R.A.N.C.
"	J. H. Clark	D. H. S.
1.59	J. H. Clark	D. H. S.
"	T. H. S.	Linnacool
3.59	Kleora Paryman	L. Officer

***Στη πρώτη φωτογραφία ο κυβερνήτης Sir Hugh Foot μέσα στο Σανατόριο
προτού εγκαταλείψει την Κύπρο και στην δεύτερη φωτογραφία
η Mary Harding στην είσοδο του Σανατορίου
κατά την επίσκεψη της το 1957.***

Στην πρώτη φωτογραφία η τότε matron υποδέχεται την πριγκίπισσα της Ελλάδος Ειρήνη στην παρουσία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Στην 2^η φωτογραφία ο Πρόεδρος Μακάριος χαιρετά τους ασθενείς του Σανατορίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

ΠΡΟΣΦΑΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ:
ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ
ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΣΕ
ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ. ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ
ΑΣΘΜΑΤΙΚΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΑΠΟ
ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

1. ΤΟ 1974 ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΜΕΤΑΤΡΑΠΗΚΕ ΣΕ ΓΕΝΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

1.1 Η ανακάλυψη των φαρμάκων εξάλειψε τη φυματίωση και το σανατόριο μετατράπηκε σε νοσοκομείο

Όπως αναφέραμε και προηγουμένως από τη δεκαετία του 1950 τα φάρμακα που είχαν ανακαλυφθεί για την φυματίωση άρχισαν να χρησιμοποιούνται σε μεγάλη κλίμακα και στην Κύπρο. Αυτό συνέτεινε να καταπολεμηθεί η ασθένεια, με αποτέλεσμα αρχές της δεκαετίας του 1970, να μην υπάρχουν πλέον φυματικοί. Έτσι το Σανατόριο Κυπερούντας που άλλαξε συνεχώς ονόματα, μετατράπηκε σε Νοσοκομείο Κυπερούντας. Το νοσοκομείο λειτουργεί μέχρι σήμερα και μετά από διαβήματα των εκάστοτε Κοινοταρχών του χωριού, συνεχώς αναβαθμιζότανε. Σήμερα λειτουργούν 44 κλίνες για ασθενείς και υπάρχουν γιατροί σε πολλές ειδικότητες.

Επίσης υπάρχουν και εξωτερικά ιατρεία Παθολογίας, Καρδιολογίας, Οδοντιατρικής κ.ά. Διαθέτει και δικό του Χημείο, το οποίο στεγάζεται στο σπίτι των νοσοκόμων καθώς και Τμήμα Βοηθειών.

1.2 Παραθέτω φωτογραφία

Παραθέτω φωτογραφία της πρόσοψης του συγκροτήματος του νοσοκομείου, όπως είναι σήμερα, που και πάλι άλλαξε όνομα και ονομάστηκε **Περιφερειακό Νοσοκομείο Κυπερούντας**.

2. ΓΕΡΜΑΝΟΠΟΥΛΑ ΑΣΘΜΑΤΙΚΑ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΝΤΑΙ ΣΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΚΥΠΕΡΟΥΝΤΑΣ

2.1 Το Σανατόριο Κυπερούντας φιλοξενούσε από το 1978 μέχρι το 1989 γερμανόπουλα ασθματικά.

Αναφέρουμε ότι από το 1978 με διακρατική συμφωνία, που έγινε μεταξύ Κύπρου και της τότε Ανατολικής Γερμανίας, περιθάλπονταν ομάδες από γερμανόπουλα που έπασχαν από άσθμα. Κάθε ομάδα αποτελείτο από τους γιατρούς, τις νοσοκόμες και τους διδασκάλους της. Διέμεναν τα παιδιά στην επέκταση του Σανατορίου, εκεί που είναι σήμερα τα εξωτερικά ιατρεία και οι γιατροί, οι νοσοκόμες και οι διδάσκαλοι τους στο ισόγειο του παλαιού Σανατορίου. Οι ομάδες που έρχονταν κάθε χρόνο ήταν έξι, και η καθεμιά αποτελείτο από 40 παιδιά. Κάθε ομάδα παρέμενε 45 ημέρες. Οι έξι ομάδες ερχόντουσαν η μία μετά την άλλη κατά τους μήνες Μάρτιο μέχρι και τον Νοέμβριο. Τα παιδιά καθημερινώς έκαναν και πεζοπορίες στη γύρω περιοχή. Είναι γεγονός ότι τις πρώτες ημέρες, μετά δυσκολίας περπατούσαν και τις τελευταίες ημέρες με μεγάλη ζωντάνια έφευγαν για την πατρίδα τους. Αυτή η διαδικασία συνεχίστηκε μέχρι το 1989, που είχε πέσει το τείχος του Βερολίνου και ενώθηκαν οι δύο Γερμανίες.

Παρόλο ότι σταμάτησαν τα γερμανόπουλα να έρχονται, εντούτοις οι Γερμανοί εξακολουθούν να έχουν τα βλέμματα τους στραμμένα προς την Κυπερούντα. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι σε άρθρο γερμανικής εφημερίδας γράφτηκε πρόσφατα: « Ένα κυβικό μέτρο αέρα της περιοχής του Σανατορίου Κυπερούντας είναι πιο ευεργετικό από ένα κυβικό μέτρο φάρμακα στην Γερμανία».

2.2 Μια γραπτή μαρτυρία του δασκάλου Θεόδωρου Παλάζη σχετικά με το Σανατόριο με τα γερμανόπουλα, ακόμη δε και για μια ασθενή από την Αμερική που ήρθε και θεραπεύθηκε στο σανατόριο.

Αφού διαπιστώθηκε από τους ειδικούς η ξεχωριστή και πολύ βοηθητική θέση για ανέγερση νοσοκομείου για θεραπεία στηθικών νοσημάτων και κυρίως της Φυματίωσης στην Κυπερούντα, εκείνος που βοήθησε να αγοραστεί η ξεχωριστή αυτή περιοχή ήταν ο τότε Κοινοτάρχης Κυπερούντας

κ.Γεώργιος Φάκας. Πράγματι αντιμετώπισε μεγάλες δυσκολίες για να πείσει τους κατοίκους του χωριού να δώσουν αυτή την περιοχή για να κτιστεί το σανατόριο, γιατί η περιοχή φημιζόταν για τα νόστιμα προϊόντα που παρήγαγε η περιοχή. Αργότερα ευγνωμονούσαν τον Κοινοτάρχη τους, όχι μόνο οι κάτοικοι της Κυπερούντας, αλλά και της γύρω περιοχής, γιατί αρκετοί από αυτούς βρήκαν δουλειά, αλλά και το ίδιο το νοσοκομείο ήταν ένα στολίδι στην περιοχή.

Αναφέρω δύο χαρακτηριστικά περιστατικά για το όλο θέμα:

α) Το πρώτο περιστατικό σχετίζεται με ένα πλούσιο Κύπριο από τη Λάρνακα, που ήταν εγκαταστημένος μόνιμα στην Αμερική και κάποια στιγμή όταν αρρώστησε η μοναχοκόρη του την πήρε σε πολλούς γιατρούς εκεί στην Αμερική και όλοι τον απογοήτευσαν. Κάποια μέρα διάβασε σε μία εφημερίδα ότι σε ένα ορεινό χωριό της Κύπρου λειτουργεί με άριστα αποτελέσματα ένα σύγχρονο νοσοκομείο και άριστα επανδρωμένο. Αμέσως αποφάσισε και έστειλε στην Κύπρο την κόρη του για θεραπεία, μαζί με ένα ανδρόγυνο υπαλλήλους του, που ήταν και αυτοί Κύπριοι. Το ανδρόγυνο ήταν από τη Λάρνακα και ονομαζόταν Γιώργος και Αγγελική Ηλία. Ο Γιώργος τελικά απέκτησε το επίθετο Σκαλιώτης. Συμφώνησαν και τους πλήρωνε κανονικά τους μισθούς τους και όλα τα έξοδα που θα είχαν. Η υποχρέωση τους ήταν να μένουν κοντά στην άρρωστη, να την φροντίζουν και να ενημερώνουν τους γονείς της για την πορεία της υγείας της. Ήρθαν λοιπόν στην Κύπρο, βρήκαν το νοσοκομείο, την ενέγραψαν εσωτερική ασθενή και οι ίδιοι ενοικίασαν ένα σπίτι στην Κυπερούντα για μόνιμη διαμονή και έμεναν εκ περιτροπής κοντά στην άρρωστη, αφού λάμβαναν τις απαιτούμενες προφυλάξεις κατόπιν εισηγήσεως του θεράποντος γιατρού. Έμεινε η άρρωστη δύο χρόνια στο νοσοκομείο, και έγινε τελείως καλά. Ο Σκαλιώτης την πήρε στην Αμερική στους γονείς της και επέστρεψε στην Κυπερούντα, όπου και εγκαταστάθηκε μόνιμα με την γυναίκα του.

Αξιοσημείωτο είναι ότι ο πλούσιος πατέρας της κόρης συνήθιζε προτού αρρωστήσει η κόρη του από καιρού εις καιρόν να επισκέπτεται τη Λάρνακα και να λέει στους φίλους του: **«ξυπνάτε, ελάτε στο εξωτερικό να ανοίξει το πνεύμα σας. Εσείς μένετε εδώ και καμαρώνετε τον Άγιο Λάζαρο και δεν βγαίνετε έξω να δείτε πως ζει ο κόσμος. Έχουμε στην διάθεσή μας το καθετί. Και αν συμβεί να αρρωστήσουμε έχουμε τους καλύτερους γιατρούς και όλα τα**

μέσα». Αυτός είναι ο λόγος που έστειλε την κόρη του με τον Σκαλιώτη, διότι ντρεπόταν να παρουσιαστεί ξανά στην Κύπρο και να παραδεχτεί ότι χρειάστηκε ένας που ζει στην Αμερική, με τόσα μέσα, να βρεθεί στη ανάγκη να χρειαστεί το κλίμα της Κυπερούνας.

β) Το δεύτερο περιστατικό είναι εξίσου χαρακτηριστικό και σχετίζεται με ένα από τα πολλά γερμανόπουλα που αποθεραπύθηκαν στο Σανατόριο Κυπερούνας και δείχνει και την αγάπη αυτών των παιδιών προς το Σανατόριο Κυπερούνας, τους γιατρούς, το νοσηλευτικό προσωπικό, το φυσικό περιβάλλον και το κλίμα της περιοχής.

Ένα απόγευμα ενώ ερχόμουν από την Κυπερούνα πηγαίνοντας προς Λεμεσό, συνάντησα έναν ψηλό άντρα που πηγαίνοιερχόταν ανήσυχος μέσα στον δρόμο, έξω από το Σανατόριο Κυπερούνας, μπροστά από τη βρύση που κτίστηκε εις μνήμην Γεώργιου Φάκα.

Εγώ τον ρώτησα στα αγγλικά: **«Μήπως σας συμβαίνει κάτι; Περιμένετε κάποιον;»** Αυτός μου απάντησε με σπασμένα ελληνικά: **«Είμαι ένα από εκείνα τα παιδιά που ήρθαμε εδώ σχολείο και αποθεραπύτηκα με τις φροντίδες των γιατρών, του νοσηλευτικού προσωπικού και προπαντός του κλίματος της περιοχής. Φέτος είπα να φέρω και τα παιδιά μου να δουν πού ο πατέρας τους έγινε καλά. Ένα ξενοδοχείο που είχε εδώ διορθώνεται τώρα και δεν μπορεί να μας φιλοξενήσει»**.

Του πρότεινα να μείνει σε ένα σπίτι στην Κυπερούνα, ή σε κάποιο ξενοδοχείο της περιοχής και είναι χαρακτηριστική η απάντηση που μου έδωσε: **«Εγώ εδώ έγινα καλά και θα ήθελα και τα παιδιά μου να μείνουν εδώ λίγες ημέρες. Θα προσπαθήσω να έρθω μία άλλη φορά όταν θα λειτουργήσει το ξενοδοχείο. Δηλώνω σε σένα τώρα που μιλούμε ότι τότε μικρό παιδί που ερχόμουν με τους δασκάλους μου ήπια το τελευταίο χάπι στο αεροδρόμιο και δεν ξαναήπια μέχρι σήμερα, που μεγάλωσα και έκαμα οικογένεια»**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ'

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΑ ΘΕΜΑΤΑ:
ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΞΕΝΩΝΑ
ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΚΕΣ ΒΡΑΔΙΕΣ
ΚΑΙ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΓΙΑ ΤΑ
ΑΚΑΡΕΑ

1. ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ

1.1 Το 1947 ανεγέρθηκε ο ξενώνας «Λειβαδιά»

Όπως είδαμε το Σανατόριο Κυπερούντας άρχισε να λειτουργεί από το 1942. Την εποχή εκείνη οι συγκοινωνίες ήταν σε πρωτόγονη κατάσταση. Αυτό είχε ως επακόλουθο να δυσκολεύεται όλος ο κόσμος στις μετακινήσεις του. Πολύ περισσότερο δυσκολεύονταν οι συγγενείς των ασθενών, που πήγαιναν να τους δουν. Ο Χατζημιχαήλ, ως κοινοτάρχης που ήταν την εποχή εκείνη, είχε να αντιμετωπίσει τέτοια προβλήματα, διότι οι ξένοι, κάτι που γίνεται μέχρι και σήμερα, ζητούσαν βοήθεια από τον κοινοτάρχη. Ο κοινοτάρχης Χατζημιχαήλ τελικά αποφάσισε ότι έπρεπε να δημιουργηθεί ένα ξενοδοχείο-ένας ξενώνας για να έχουν που να μένουν οι επισκέπτες. Το ονόμασε «**ξενοδοχείο Λειβαδιά**». Ο Βεναπ παραχώρησε νερό, ρεύμα και άλλες διευκολύνσεις στον Χατζημιχαήλ, που θα δημιουργούσε τον ξενώνα, για να εξυπηρετηθούν κυρίως οι συγγενείς των ασθενών.

Το ξενοδοχείο Λειβαδιά κτίστηκε και μπήκε σε λειτουργία το 1947. Αργότερα συνέχισαν την προσπάθεια του Χατζημιχαήλ ο γιος του Τάκης με τη σύζυγο του Σωτήρα.

1.2 Πρόσφατα ανακαινίστηκε και εξελίχθηκε σε ξενοδοχείο

Το ξενοδοχείο Λειβαδιά ανακαινίστηκε και έγινε ένα ξενοδοχείο με όλες τις προδιαγραφές πρόσφατα από τον Τάκη Χατζημιχαήλ, το οποίο και παρέδωσε στα παιδιά του και το λειτουργούν. Οι διάδρομοι του ξενοδοχείου είναι όλοι στολισμένοι με παλιές φωτογραφίες της Κυπερούντας, προπαντός παλαιές φωτογραφίες αξιόλογων προσώπων της Κυπερούντας. Παραθέτουμε δύο φωτογραφίες του ξενοδοχείου όπως ήταν πριν την ανακαίνιση και πως είναι σήμερα μετά την ανακαίνιση.

*Πρώτη φωτογραφία: Το ξενοδοχείο «Λειβαδιά» όπως πρωτοκτίστηκε το 1947.
Δεύτερη φωτογραφία: Το ξενοδοχείο όπως ανακαινίσθηκε πρόσφατα.*

2. ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΚΕΣ ΒΡΑΔΙΕΣ-ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΠΕΡΣΕΙΔΩΝ

2.1 Η πρεσβυτέρα κα Παναγιώτα Ιωάννου

Πριν 20 περίπου χρόνια ευρισκόμενος έξω από την εκκλησία της Αγίας Μαρίας στην Κυπερούντα η σύζυγος του ιερέα πατρός Ιωάννου πρεσβυτέρα κα Παναγιώτα μου είπε: **«κε Γιάννη, κάμνεις τόσα και τόσα έργα, κάμε και κάτι για το χωριό μας»**. Εγώ αμέσως της απάντησα. **«Γιατί μήπως όταν μπαίνω στην εκκλησία, μου δίδει κανένας σκάμνο, εκτός από τον Ανδρέα τον ράφτη; Αλλά ας είναι, «επί τω ρήματι σου» θα κάμω»**. Και έτσι από τότε ξεκίνησα κάθε χρόνο και κάνω αστρονομικές βραδιές, με την ευκαιρία της βροχής διαττόντων αστέρων των Περσείδων. Οι αστρονομικές βραδιές πραγματοποιούνταν λίγο πριν τις 15 Αυγούστου, στους κήπους του Σανατορίου Κυπερούντας. Προσέρχονται κάθε φορά χίλια και πλέον άτομα από όλα τα μέρη της Κύπρου, καθώς και ξένοι τουρίστες που κάνουν τις διακοπές τους στο νησί.

Ο λόγος που προτίμησα το Σανατόριο Κυπερούντας, είναι για να γίνονται συγκεντρώσεις εις μνήμην του πατέρα μου Γεώργιου Φάκα που πρωτοστάτησε στην ίδρυσή του. Τη θέση αυτή την διετύπωσα και σε σχετικές συνεντεύξεις μου.

2.2 Το νοσοκομείο δεν άντεξε την κοσμοσυρροή

Τελικά η εκδήλωση αυτή έλαβε τόσο μεγάλες διαστάσεις, που το νοσοκομείο μας παρακάλεσε να μετακινήσουμε την εκδήλωση μας σε άλλο χώρο.

Παραθέτουμε στιγμιότυπα των αστρονομικών βραδιών όπου φαίνεται ο πρωθυερέας της Κυπερούντας πάτερ Ιωάννης Ιωάννου, και άλλοι φίλοι του ουρανού.

Πλήθος κόσμου συμμετέχει στις αστρονομικές βραδιές στους κήπους του Σανατορίου Κυπερούντας.

Άλλα στιγμιότυπα από τις αστρονομικές βραδιές στους κήπους του Σανατορίου Κυπερούνας.

3. ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΓΙΑ ΤΑ ΑΚΑΡΕΑ

3.1 Ανάπτυξη ιατρικού τουρισμού στην περιοχή Κυπερούντας Τροόδους

Οι κοινοτικές αρχές της Κυπερούντας συνειδητοποίησαν ότι πρέπει να αξιοποιήσουν το εξαιρετο κλίμα στο Λειβάδι της Κυπερούντας, που είναι το ιδανικότερο σε ολόκληρη την Ευρώπη, όσον αφορά τα στηθικά νοσήματα.

Η αποικιακή κυβέρνηση στην Κύπρο από το 1938, μετά από μετρήσεις και παρατηρήσεις, διαπίστωσαν ότι το κλίμα στην περιοχή Λειβάδι της Κυπερούντας είναι το πιο ιδεώδες για παθήσεις των πνευμόνων. Αυτός είναι και ο λόγος που κτίστηκε το σανατόριο εκεί.

Σήμερα μετά την εξάλειψη της φυματίωσης οι κοινοτικές αρχές της Κυπερούντας αποφάσισαν να αξιοποιήσουν το κλίμα της περιοχής.

3.2 Συνέδριο στην Κυπερούντα

Σαν πρώτο βήμα πραγματοποίησαν ημερίδα στις 22/06/2008 με θέμα: **«Ανάπτυξη ιατρικού τουρισμού, στην περιοχή Κυπερούντας-Τροόδους»**. Στην ημερίδα που έγινε στην αίθουσα του ΘΟΙ Κυπερούντας ειδικοί γιατροί μας μίλησαν και μας ανέπτυξαν το θέμα σφαιρικά. Έδωσαν όλες τις εξηγήσεις για το κλίμα και ακόμη για τα ακάρεα, που σχεδόν απουσιάζουν παντελώς από την Κυπερούντα. Εξήχθησαν και συμπεράσματα που όλα βασίζονται στο γεγονός ότι η Κυπερούντα διαθέτει θαυμάσιο κλίμα για την θεραπεία των στηθικών νοσημάτων.

Καλό θα είναι να προωθηθεί η ιδέα αυτή και για να έχει πρακτικά αποτελέσματα είναι ανάγκη όπως εμπλακούν και άλλοι φορείς, όπως ο ΚΟΤ, και επιπλέον οι Κυπερουντιώτες να δημιουργήσουν πέραν του Ξενοδοχείου Λειβαδιά και άλλες μικρές οικιστικές μονάδες προς ενοικίαση.

Παραθέτουμε το πρόγραμμα του συνεδρίου όπως παραδόθηκε από το Κοινοτικό Συμβούλιο Κυπερούντας το οποίο πραγματοποίησε το συνέδριο.

Το Κοινοτικό Συμβούλιο Κυπερούντας σας προσκαλεί να πάρετε μέρος με εκπρόσωπο σας στην Ημερίδα Ανάπτυξης Ιατρικού Τουρισμού στην περιοχή Κυπερούντας – Τροόδους.

Η Ημερίδα θα γίνει στην **Κυπερούντα**
την **Κυριακή 22 Ιουνίου 2008** η ώρα **10:30π.μ**
στην **Αίθουσα του Θ.Ο.Ι Κυπερούντας.**

Π Ρ Ο Γ Ρ Α Μ Μ Α Η Μ Ε Ρ Ι Δ Α Σ

10:00 – 10:30 Προσέλευση - Καφές

Χαιρετισμοί

- κ. Κυριάκος Κυριακίδης, Πρόεδρος ΚΣ Κυπερούντας
- κα Φοίβη Κατσούρη, Γενική Διευθύντρια του ΚΟΤ
- κ. Χρίστος Πατσαλίδης, Έντιμος Υπουργός Υγείας

Ομιλητές:

- 11:00 – 11:20** Δρ Χρυσόστομος Ανδρονίκου
*Εισαγωγή - Ιστορική Αναδρομή - Δυνατότητες
Θεραπείας Παιδικού Ασθματος.*
- 11:20 – 11:40** Δρ Παναγιώτης Γιάλλουρος
*Οι Αναπνευστικές παθήσεις σε μεγάλο
υψόμετρο*
- 11:40 – 12:00** Δρ Ανδρέας Γεωργίου
*Ευρήματα Γερμανικής Μελέτης παιδιών με
Αναπνευστικές παθήσεις κατά την παραμονή
τους στο Νοσοκομείο Κυπερούντας*
- 12:00 – 12:30** κ. Χάρης Χαραλάμπους
*Δυνατότητες ανάπτυξης Ιατρικού Τουρισμού
στην περιοχή Τροόδους*

Το πρόγραμμα της ημερίδας που έγινε στις 22/06/2008 στην Κυπερούντα σχετικά με τον ιατρικό τουρισμό.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Πρέπει να αναφέρουμε ότι για το σανατόριο Κυπερούνας έχουν εργαστεί άνθρωποι που κατείχαν θέσεις ανώτερες από τις θέσεις που απαιτούνταν για το σανατόριο.

1. Ο CHARLES BEVAN

Ο Bevan, ενώ ήταν Διευθυντής του Σανατορίου ταυτόχρονα ήταν και Tuberculosis Officer, δηλαδή Λειτουργός Φυματίωσης και υπεύθυνος για όλους τους φυματιολόγους και όλες τις κλινικές φυματίωσης στην Κύπρο. Ο Charles Bevan είναι ο άνθρωπος που ενεπλάκη και έβαλε την σφραγίδα του σε όλα τα κτίσματα στο σανατόριο Κυπερούνας. Όπως αναφέραμε και στο οικείο κεφάλαιο όλα όσα κτίστηκαν, κτίστηκαν επί εποχής του. Το μόνο που κτίστηκε αργότερα ήταν το εκκλησάκι και η καντίνα του σανατορίου, η οποία κτίστηκε το 1988.

2. Η TURGAN AZIZ

Η πρώτη matron του σανατορίου Κυπερούντας διετέλεσε και chief matron, ή όπως ο κόσμος την αποκαλούσε matron των matron. Για την ιστορία αναφέρουμε ότι τη στιγμή που γράφουμε το κείμενο αυτό, η Turgan Aziz ευρίσκεται ακόμη στην ζωή και είναι 100 ετών. Μένει στην κατεχόμενη Λευκωσία και την επισκέφθηκα στις 10/06/2017 και αντάλλαξα μαζί της ορισμένες πληροφορίες. Με πληροφόρησε ότι διέμενε στο ισόγειο του Σανατορίου, διότι το σπίτι της matron δεν ήταν κτισμένο ακόμη. Αυτό επαληθεύει τα γεγονότα όπως τα διατύπωσα στο βιβλίο μου. Όλοι οι επαΐοντες έχουν την Turgan Aziz ως πρώτη matron του σανατορίου και έτσι είναι και έτσι έχω καταγράψει στο αντίστοιχο κεφάλαιο. Η Turgan Aziz όμως με πληροφόρησε ότι προτού διοριστεί στην Κυπερούντα ως matron, προηγήθηκε μία αγγλίδα. Μετά από συζήτηση μαζί της κατέληξα στο συμπέρασμα ότι το 1942 που διέταξε η αποικιακή κυβέρνηση την εκκένωση των πόλεων λόγω του πολέμου τότε όλοι οι ασθενείς του σανατορίου Αθαλάσσας μεταφέρθηκαν ευσπευσμένα στην Κυπερούντα μαζί με την matron της Αθαλάσσας, η οποία σε σύντομο χρονικό διάστημα επέστρεψε στην Λευκωσία.

3. Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΦΑΚΑΣ

Θυμάμαι ότι ανάμεσα στις πολλές διηγήσεις του πατέρα μου υπήρξε και η εξής: Μόλις παύθηκα από μουχτάρης διαδόθηκε σε όλη την Κύπρο ότι παύθηκε ο μουχτάρης των μουχτάρηδων. Αν λάβουμε υπόψη ότι ο Γεώργιος Φάκας την εποχή εκείνη που ο κόσμος μετακινείτο στις πόλεις και στα χωριά με τα ποδήλατα, αυτός είχε τρία φορτηγά αυτοκίνητα με σιωφέρηδες και ένα μικρό ιδιωτικό αυτοκίνητο για προσωπική του χρήση, δεν θεωρώ υπερβολικό το πόση εκτίμησης έχαιρε και μεταξύ των άλλων μουχταρέων. Ο Γ. Φάκας υπήρξε ο πρώτος που εισήγαγε αυτοκίνητο στην περιοχή Πιτσιλιάς. Συγκεκριμένα το 1925 μαζί με άλλους τρεις συγχωριανούς και συνεταιρούς, τον Χαρίτων Χ' Μιχαήλ, τον Κ. Χριστοφίνα και τον Κ. Χ' Χαραλάμπους, εισήγαγε το αυτοκίνητο υπ' αριθμό LL100.

Παραθέτω τη μοναδική φωτογραφία που απεικονίζει το αυτοκίνητο αυτό και που υπάρχουν μόνο δύο αντίτυπα της. Το ένα στο κέντρο του Μόζορα, όπου και πάρθηκε η φωτογραφία και το άλλο στο σπίτι του Γεώργιου Φάκα στην Κυπερούντα. Οδηγός ήταν ο Γ. Φάκας που φαίνεται στο τιμόνι, ο Μόζορας είναι όρθιος με την οικογένειά του και διακρίνεται και ο Κ. Χ' Χαραλάμπους κ.α.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πρακτικά Αντιφυματικού Συνδέσμου

Εφημερίδα: «Σημερινή»

Εφημερίδα: «Νέος Κυπριακός Φύλαξ»

Εφημερίδα: «Πολίτης»

Ιστοσελίδα Νοσοκομείου Κυπερούντας

Ιστοσελίδα Άγγλου Αρχιτέκτονα Williams Douglas Caroe

Κρατικό Αρχείο Κύπρου:

Φάκελος LR and Surveys

Φάκελος Public Works

Φάκελος Medical Department

Φάκελος The Office of the Commissioner of Limassol

Φάκελος Conservator of Forest

Φάκελος Governor House

Φάκελος Villages Authorities

Σανατόριο Κυπερούντας: Βιβλίο Ασθενών

Βιβλίο Επισκεπτών

Στρατηγού Γεωργίου Γρίβα Διγενή: «Τα Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955 - 1959»

Στρατηγού Γεωργίου Γρίβα Διγενή: «Χρονικό Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959»

Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών:

Φωτογραφικό Τμήμα

Τμήμα Εφημερίδες

Ελένη Χ' Χαραλάμπους Κτίστη: «Κυπερούντα η εκπαίδευση στα χρόνια της Αγγλοκρατίας».

Κυριάκος Μ. Χαραλάμπους: «Κυπερούντα προσκλητήριο μνήμης οκτώ γενεών». **Κυριάκος Μ. Χαραλάμπους:** «Της Κυπερούντας Μαρτυρίες και Θύμησες».

Ανδρέα Π. Γεωργιάδη: «Ιστορία της Κυπριακής Ιατρικής και Νοσηλευτικής κατά την Αγγλοκρατία (1878 – 1960)».

Η παρούσα έκδοση,
της οποίας το εξώφυλλο επιμελήθηκε η εταιρεία
Grandad Advertising,
δακτυλογραφήθηκε στα Φροντιστήρια Φάκα
και τυπώθηκε σε 1000 αντίτυπα
από το τυπογραφείο «Μέλισσα» Α.Ε.,
τον Ιούνιο του 2017, για λογαριασμό
του Ιωάννη Φάκα.